This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

GRAD
EREN
161
BUHR

B 1,236,639

MICHIGAN · LIBRARIES

487

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԻԳՈՐ ԶՈՀՐԱՊԻ
Կարգաթիւ 487

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՆԱԽՆԵԱՑ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԻԳՈՐ ԱԳԱՃԵԱՆԻ

ՃԱՌՔ

ԵՒ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆՔ ՀԱՒԱՏՈՅ

ԱՐԱՐԵԱԼ ՍՐԲՈՅ ՀԱՐՑ ՄԵՐՈՑ

ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՑԻՈՅ

ԵՒ

ՎԱՀՐԱՄԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՏՊԵԱԼ

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ Տ. Տ. ՆԵՐՍԻՍԻ
ՎԵՀԱՓԱՌ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԵՒ Ի ՊԱՏՐԻԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՅ ԱԹՈՌՈՅՍ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ Տ. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՍՐԲԱԶԱՆ
ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԵՒ Ի ՊԱՏՐԻԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ՊՈԼՍՈՅ Տ. ՅԱԿՈԲԱՅ
ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1856

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARY

The University of [illegible]

483

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ՅԱՃԱԽՈՒԹԻՒՆ ազգային մատենա-գրութեանց՝ մանաւանդ որ ինն դարք են մատենագրութեան լինելոյ Ազգին և կրթութեան յուսումն հանճարոյ և բանի. և ոչ դոյզն եղանակաւորացն գործէ փոյթ զմիտս յուշոյն ընթերցանութեան նոցին, և աշխոյժ ուղւով քաղել անտի զնախնեաց բարեաց պատկառելի յիշատակս խոհեմ դատողութեանց և զգաղափարացն յիրս լոյս իմաստասիրութե և կրօնի. զորոյ փոյթ տարեալ մեծ իմն օգտիւ նախանձաւորութեան թաղքն յեկեղեցւոյ յիւրաքանչիւր դարու, յորս ոչ պակասեցին բնաւ երբեք տարաձայն վարդապետութիւնք և այլափառ հերձուածութիւնք կրօնի՝ յուզել յաւելուլ ընդդէմ Հայաստանեայցս նախահաւատ և առաքելական եկեղեցւոյ.

Այս է յայտնիսկ այս գործոյս և ժամանակիս յորդորմ. կամեցա. ընդհանուր ազգի

բացեալ մեր տարադէպ բանականու-
թեանց, յորս զբանհետ վարեալ միանգամ
և յոլովից անձնահաճք ումանք յանձնի-
նալք յայլայլեղու ազգս. և ոչ ճշմարտա-
խնդիրք, որոց պատրուակեալ զուգիլ
տեսութեան հաւատոյ՝ 'ի վեր հանեն զօ-
տար ուսմունս հակառակս սրբոց հարցն
վարդապետութեանց, 'ի նոյն հետամուտ
լեալ և զմեղ խորհրդանենալ՝ 'ի շարժում
հաստատութեան հիման եկեղեցւոյ կա-
ռուցելոյ 'ի վերայ վիմին Քրիստոսի յա-
ռաքելոցն սրբազանից։ Սուտի պատ-
ճառք մեզ այս իսկ եղեն, հայելով 'ի
հարկաւորութիւն ժամանակիս, 'ի լոյս
ընծայել զառաջիկայ ճառընտիրս, ոչ նո-
րոգ ինչ հեղինակութեամբ, այլ զառ 'ի
հօրանցն սրբոց ազդեցեալս 'ի միտս ե-
րանելի հարցն մերոց սրբոց 'ի վաղ ժա-
մանակաց՝ կրկին վերանորոգել 'ի հաւա-
տաւորութիւն ուղղափառ հաւատոյս։

Առաջինն է սրբոյ Գրիգորի Նարեկա-
ցւոյ պատասխան բանի ուղիղ հաւատոյ և
քարոզ վարուց. որոյ թէ և գոն յաղագս
կրկին առաքելութեանց, այլ առ գիտու-
թեան առնել զայն և առձեռն պատրաստ
ամենեցուն, զերրորդ ինքն փոքր կալաք
առ 'ի մէնջ ընծայել առաքինութեամբ՝
բարեգործաբար ընդ այլ ձեռագիրս։

Երկրորդն է Վահրամայ վարդապետտի Րաբունն կոչեցելոյ, այն է քարտուղար Լևոնի Բ. Հայոց արքայի, արարեալ ճառ հոգելից 'ի սուրբ Երրորդութիւնն՝ ըստ խնդրոյ բարեպաշտ թագաւորին։ Գրեալ նորին ճառ երկրորդ 'ի Մարդեղութիւնն Քրի։ Երկոսին իսկ ճառս փայլէ լուսաւոր միտք և խորին հմտութիւն երևելի մատենագրիս 'ի խնդիրս աստուածաբանականս։ Առաջնոյ ճառիս չորք օրինակք էին առ մեզ՝ որ բոլորգիր և որ նոտրագիր, զորս ընդ հին տպագրին բաղդատութեամբ ուղղեցաք։ Իսկ երկրորդին մի և եթ օրինակ՝ գրեալ 'ի թուին Հայոց ՌՃԺԷ. վասն որոյ ուրեք ուրեք յանկամս թողաք ըստ բնագրին՝ կարօտ այլոց օրինակաց։ Շատացեալ առ այժմ այսօրիւք մատուցանել 'ի ջամբ մնաց հոգեսիրաց, թողումք այլում ժամանակի ընծայել 'ի լոյս և զայլ աշխատասիրութիւնս որբոց հարց մերոց յայսմ կարգի, ջանալով զոյնս 'ի ձեռս բերել՝ եթէ ողջախոհ ուսումնասիրաց 'ի նոյն օգնեսցեն մեզ յօժարութիւնք։

[illegible]

ՍՐԲՈՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՑՈՔՆԵՐԱՆԵԱՆ ՄԵՆԱՒՈՐԻ

ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՑՒՈՅ

ՀԱՄԱՌՕՏԻՒՔ ԲԱՆ ԽՐԱՏՈՒ

ՎԱՍՆ ՈՒՂԻՂ ՀԱՒԱՏՈՅ

ԵՒ

ՄԱՔՈՒՐ ՎԱՐՈՒՑ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆ

Ի ԽՆԴՐՈՅ

ՆՈՐԻՆ ՀԱՐԱԶԱՏԻ

ՎԱՐԴԱՆԱՅ

ԴԻՒԱՆԱԴՊՐԻ

ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ

ՆԱՐԵԿԱՑՒՈՅ

ԲԱՆ

ՎԱՍՆ ՈՒՂԻՂ ՀԱՒԱՏՈՅ

ԵՒ ԽՐԱՏ ՄԱՔՈՒՐ ՎԱՐՈՒՑ

ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆ

Տէրունեան հաւանեալ խրատու՝ որ ըստ պարգեւատէր եւ յոքնատուատ բարեբարութեանն տայ ամենայնի առատապէս եւ ոչ նախատէ. ըստ որում եւ ասացն. «Ամենայն որ խնդրէ՝ առնու, եւ որ հայցէ՝ գտանէ »[1]։ Որ եւ զիմանալիսն սեղանաւորեաց հաց գիտութեան եւ գինի իմաստութեան՝ գեղեցկապէս նմին քաղցելոց բանական անձանց. եւ բարձր ձայնիւ քարոզչացն՝ կոչեաց 'ի խրախճանութիւն հոգեւոր ըստ առակողին. եւ մեզ զնոյն օրինադրեաց ասելով. «Ամենայնի որ խնդրէ 'ի քէն՝ տուր »[2]։ Եւ եթէ զմարմնականն բարուոք է տալ կա-

1 Մատթ. է. 8. 2 Անդ. Ե. 42.

բստեղցն պէտս, որոյ և փոխարէն զիս-
կզբանէ պատրաստեալ արքայութիւնն
պարգևեաց. որչափ ևս առաւել զհո-
գւոյն 'ի բարեաց աղքատութիւն լցու-
ցանել է գովելի: Եւ այնքան առաւել՝
ըստ որում առաջին և մեծ և պատուա-
կան՝ է ոգի քան զմարմին՝ տիրականին
գոլով պատկեր. և սա երկրորդ նմին և
հողանիւթ, զոր և տէրն գործով յայտ
արարեալ: Քանզի զհետևեալն ինքեան
ժողովուրդս՝ երկիցս միայն գրեալ՝ եթէ
կերակրեաց հացիւ. բայց կենարար բա-
նին վարդապետութեամբ՝ (որ է հոգւոյ
կերակուր՝ ըստ այնմ, « Եթէ ոչ հացիւ
միայն կեցցէ մարդ, այլ ամենայն բա-
նիւ որ ելանէ 'ի բերանոյ Աստուծոյ »[1].)
միշտ զհոգիս նոցա կերակրէր 'ի ժամու
և տարաժամու: Այլ և առակաւ իմաս-
տուն ծառային տալ 'ի ժամու ծառայա-
կցացն զկերակուր. և քանքարացն օրի-
նակաւ՝ կրկնապատիկ շահողին և զլացո-
ղին՝ զնոյն նշանակեաց եթէ պարտ է
տալ ամենայնի որ խնդրիցէ:

1 Բ. Օրին. Ը. 3:

Իսկ ինձ առ քեզ ով սիրեցեալ անձին իմոյ, կրկին և ոչ մեկին է հարկաւորութիւն տալոյ։ Մ՛ի՛ ըստ վերագոյն ցուցեալ Տեառն հրամանին, որ ամենայն խնդրողի օրհնադրել զտալն. և երկրորդ՝ ըստ բնաւոր արեանառումերձաւորութեան և սննդակցութեան։ Զոր ՚ի հեղգալն՝ երկնչիմ ՚ի ձայնէ մեծաքարոզատ փողոյն, մարգարէին՝ և առաքելոյն։ Մ՛իոյն՝ զի ասէ. «Ցընտանեաց զաւակի քո՝ զակն ՚ի վայր մի՛ արկանիցես»[1] անտես առնելով. և միւսոյն՝ «Եթէ ոք իւրոցն՝ մանաւանդ և ընտանեացն խնամ ոչ տանիցի, ՚ի հաւատոցն ուրացեալ է, և չար ևս քան զանհաւատսն է»[2]։ Բայց դու զգուշլեր՝ գործով փութալ ՚ի կատարումն ասացելոցս, ըստ նմանութեան ժիր և հաւատարիմ ծառայից՝ որ արթնութք սպասէր տեառն գալստեան։ «Զի ոչ եթէ լսելիք օրհնացըն արդարացին, գրէ առաքեալն, այլ առնելիք օրհնացն»[3]։ Զի ըստ որում ես

1 Եսայ. ԾԸ. 7։

2 Ա. Տիմ. Ե. 8։

3 Հռոմ. Բ. 13։

՚ի յոչ տալն դատապարտիմ իբր զլացող տէրունեացն, նոյնպէս և դու յոչ հետեւելն գործով՝ տուեցելոյն ։ Զի որ ըզտէրունեանն Թագուցանող զքանքին տածալթ՝ տաց հանել յարտաքին խաւարըն, նոյն և զարկեալն ՚ի սեղանաւորս ՚ի լսելիս մարդկան՝ ՚ի լուղացն տոկոսիւք տաց պահանջել. և գիտողացն զկամս տեառն իւրոյ և ոչ արարողացն, զան բազում ըմպել ։ Այլ որ չտեսաբանապեան է ամենայն բարեաց, և զամենեցուն կամի զկեալն և ՚ի գիտութիւն ճշմարտութեան զհասանելն, տացէ և մեզ յիւրոցն առնուլ արժանապէս ըստ բարեսէր կամացն. որպէս հաւատարիմ տնտեսս գիտութեան բանին, որ է հաց յերկնից իջեալ՝ կերակուր հոգւոց, և օրինօք մատակարարել ։ Ըն ձեզ մտադրութեամբ և բարւոք հաւանութեամբ ընդունել. և տալ զպտուղ ըստ յոքնաբեղուն և պարարտ երկրին, յաննախանձ սերմանողէն ըզչորրորդն ընկալեալ մասն կենացն սերման ։

Եւ արդ սկսեալք՝ ուստի սկսանելն է արժան՝ 'ի դաւանութիւն հաւատոյն ճշմարտութեան, որ է հիմն և արմատ ամենայն բարեաց։ Քանզի և Տէրն զայս եդ հիմն եկեղեցւոյ իւրոյ՝ ասելով առ նախնի դաւանողն Պետրոս, թէ դու քո խոստովանութեամբդ՝ ես իբրև զվէմ հաստատուն և անշարժ. և 'ի վերայ այդր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ[1]. այսինքն՝ զամենայն հաւատացեալս և ճշմարիտ խոստովանողս համագոյ և զուգական Երրորդութեանն։ Նա և շինիչն եկեղեցւոյ Պօղոս՝ ասէ. «Շինեալք 'ի վերայ հիման առաքելոց և մարգարէիցն»[2]։ Եւ թէ՝ «Իբրև իմաստուն ճարտարապետ հիմն եդի»[3], զհաւատըն որ 'ի սուրբ Երրորդութիւնն. յորոյ վերայ գեղեցկապէս յարմարի շինուած ամենայն առաքինութեան։

Եւ արդ՝ այս է ճշմարիտ հաւատոյ դաւանութիւն։ Հաւատալ զԱստուած Հայր՝ էութիւն ճշմարիտ, գոյ կատա-

1 Մատթ. ԺԶ. 18։
2 Եփես. Բ. 20։
3 Ա. Կորն. Գ. 10։

բեալ, անեղ, անսկիզբն, անժամանակ, անպատճառ, անիմանալի, անտեսանելի, անճառելի, անհաս, պարզ, անզննին, անկէտ, անսահման, աներբ, անուր, անբովանդակելի, անայլայլելի, անփոփոխ, գերաբուն, գերագոյ, գերալոյս, գերանճառ։ Ոչ յումեքէ եղեալ, և ոչ ինքն զինքն արարեալ. ոչինչ յառաջ քան զնա, և ոչ զոյգ ընդ նմին. այլ ինքն գոլով սկիզբն և պատճառ ամենայնի. համագոյիցն՝ ծննդեամբ և ելողութեամբ, և եղականացն՝ արարչութեամբ։

Իսկ զՄիածինն Բան Նորին և ծնունդ՝ 'ի վեր քան զբան։ Կերպարան և ճառագայթ էութեանն. նկարագիր և կնիք կենդանի. իմաստութիւն և զօրութիւն. ամենայն աստուածավայելուչ կոչմանցն Հօր՝ էապէս ունող որպէս նոյնագոյ բնութիւն։ Աստուած յԱստուծոյ. անեղ յանեղէ. անժամանակ յանժամանակէ. կեանք 'ի կենաց. լոյս 'ի լուսոյ։ Ոչ կրտսեր քան զՀայր՝ թէ և ծնունդ. այլ որքան Հայր՝ Հայր, և որդի՝ որդի։ Զի և Հայր՝ որդւոյ

Հայր. և որդի ոչ ունելով, և ոչ զհայրութիւն ունել կարէ. ըստ որում և ոչ որդի՝ առանց հօր. այլ յատկութիւն երկաքանչիւրոցն ՚ի միմեանց ճանաչի։

Եւ Հոգին սուրբ՝ բղխումն ՚ի Հօրէ անճառաբար. ոչ ըստ Որդւոյ ծննդեամբ, այլ ելումն յէութենէն. ըստ որում, « Հոգին ճշմարտութեան որ ՚ի Հօրէ ելանէ »[1]. էակից Հօր, և փառակից Որդւոյ։ Նոյն բնութեամբ՝ համագոյակցըն ամենայնի հաղորդ և զուգական, որ ինչ զՀօրէ և զՈրդւոյ ասացաւ անեղութեան, և որ ՚ի կարգին։ Վասն զի ոչ ինչ առաւելութիւն և կամ նուազութիւն ՚ի պաշտելի Երրորդութեանն տեսանի. այլ համայնիւք գոլով զոյգ և հաւասար միաւոր՝ բաց յանձնաւորութեանցն յատկութեանց ; և որ նոցին հետևի։ Այսինքն, զի Հայր՝ Հայր. և որդի՝ որդի. և Հոգի՝ Հոգի։ Եւ ոչ է իմանալ և կամ ասել զՀայր՝ որդի և կամ Հոգի. և ոչ զորդի՝ Հայր կամ Հոգի. և ոչ զՀոգի՝ Հայր և կամ որդի։

1 Յովհ. ԺԵ. 26։

Այլ Հայր՝ միշտ հայր. և որդի՝ միշտ որդի. և հոգի՝ միշտ հոգի Աստուծոյ։

Նոյն ըստ առանձնաւորութեանցն՝ և յատկութիւնքն զանազանեալ. այսինքն՝ ծնողութիւն, և ծնելութիւն, և ելողութիւն։ Զի ոչ երբէք Հայր՝ ծնունդ կամ ելողութիւն. և ոչ Որդի՝ ծնօղ կամ ելումն. և ոչ Հոգի՝ ծնունդ կամ ծնօղ։

Այլ միշտ պատշաճի ծնողութիւն Հօր, ծնելութիւն Որդւոյ, և ելողութիւն Հոգւոյ. զի որպէս առանձնաւորութիւնքն անփոփոխելի, այսպէս և յատկութիւնքն։ Ն՛ Հայր պատճառ և սկիզբն համագոյից ծննդեան և ելողութեան։ Բայց եթէ ՚ի ժամանակական ոք այսու զիջանէ ՚ի կարծիս, և՛ անպատճառ և անսկիզբն. մշտնջենաւորաբար ընդ սկզբանն գոլով և պատճառի՝ նոյնագոյ բնութեամբ։ Նոյն ոչ երիցութիւն և կրտսերութիւն, ոչ մեծութիւն և փոքրկութիւն, ոչ անեղութիւն և եղելութիւն ՚ի համաբունսն իմանի. այլ ամենայնիւ բաց յառանձնաւորու-

թեանցն՝ հաւատոյ և միաւոր. բնութեամբ, աստուածութեամբ, անեղութեամբ, զօրութեամբ, մեծութեամբ, փառօք, պատուով, անհասութեամբ, անսկզբնութեամբ, անճառութեամբ, և միասնութեամբ, բարութեամբ, արդարութեամբ, և նախախնամութեամբ. Անեղ՝ և եղելոցս էակ՝ իմանալեաց և զգալեաց. լոյս՝ և լուսոյ արարիչ. կեանք՝ և կենդանարար ամենայնի. իմաստութիւն՝ և իմաստարար բոլորից. սուրբ՝ և սրբոց սրբարար. բարի՝ և բարեաց պարգևաբաշխ. զօրաւոր՝ և զօրացուցիչ զօրացելոց. կատարեալ՝ և կատարելոց կատարելագործ. լի՝ և լցուցիչ կարօտելոց. յաւիտենական՝ և յաւիտենից գոյացուցիչ. անժամանակ՝ և սահմանիչ ժամանակաց: Վասն զի ժամանակք և յաւիտեանք, և որ ընդ նոքօք իմանալիք և զգալիք՝ նովաւ և 'ի նորին ակնարկելոյ եղեն և կառավարին, և կան մնան յանեղին հաստատութեան:

Այսոքիկ համառօտիւք Երրորդութեանն խոստովանութի, յորս պայծառ է

յարել և զխորհուրդ Բանին անօրէնու-
թե̃ ։ Քանզի՝ մինն 'ի յերից այս անբա-
ւից անձնաւորութե̃ց՝ ծնեալն 'ի Հօրէ
անժամանակ և անմարմին նախ քան ըզ-
յաւիտեանս , էակից և փառակից Հո-
գւոյն , կամաւ և հաճութբ համաբնիցն՝
խոնարհի յանձառ փառացն և յանբաւ
բարձրութենէն 'ի խոնարհ եղծեալ և
ապականեալ իւրաստեղծ պատկերին .
ոչ զընաւոր զօրութիւն ամենակարող
իշխանութեանն արկեալ 'ի կիր , այլ
զամենահնար բազմապատիկ իմաստու-
թիւնն ։ Աւետեօք հրեշտակապետին
բնակի յարգանդի հոգւով մաքրելոյ ա-
մեներջանիկ և փառաւորեալ կուսին
Մարիամու . և 'ի նորին բնութենէն ըզ-
գենու մարմին հոգւով և մտօք . մարդ-
կատարեալ , և Աստուած ճշմարիտ . ան-
շփոթ միութեամբ խառնեալ զանխառ-
նելիսն՝ նոր և սքանչելի խառնմամբ ։
Քանզի՝ ոչ պարզութիւն անյօդ և ան-
մարմին էութեան աստուածութեանն՝
փոխեցաւ 'ի նիւթական և յօդաւոր
թանձրութիւն մարմնոյ . և ոչ հիւթա-

ւոր և թանձր բնութիւն մարմնոյն՝ յեղաւ յանօսր և աննիւթ աստուածութեանն պարզութիւն. այլ երկաքանչիւրոցն յատկութիւն բնութեանց պահեալ անշփոթ, և միացեալ անճառապէս՝ 'ի վեր քան զամենայն խառնումն և միութիւն։ Մի՛ որդի, և մի տէր Յիսուս Քրիստոս յերկուց կատարելոց։ Եւ 'ի քրայս հրակիր որովայնին ծնեալ ամենարուեստն վերստին զբնութիս յառաջին անապականութիւնն։ Եւ զի ոչ մասամբ էր ապականեալ մեղօք մարդկութիւնս, այլ բոլորովին հոգւով մարմնով և մտօք, վասն այնորիկ զբոլորս ընդեցաւ Բանն և միաւորեաց յինքն. զի իւրով անմեղութեամբն և անապականութեամբն՝ արասցէ զմեղանչականն անմեղ, և զապականեալն անապական. և զամենայն կիրս մարդկային կրեալ՝ բաց 'ի մեղաց։

Այսինքն, քաղցեաւ՝ որ տայ կերակուր ամենայն կենդանեաց։ Ծարաւեցաւ՝ որ զկենաց ջուրն պարգևէ հաւատացելոց իւրոց։ Վաստակեցաւ՝ որ

հանդիսան է աշխատելոց ։ Անձեաց՝ որ պահէրն զխարայել անքուն ։ Արտասաւեաց՝ որ երբարձ զամենայն արտօսր յամենայն երեսաց ։ Շրջեցաւ յաշխարհի զամս երեսուն . լռեալ և ոչ յայտնեալ զփառս աստուածութեան իւրոյ՝ մինչև ՚ի լրումն կատարեալ հասակին ։ Պ·այ այնուհետև ՚ի մկրտութիւն ամենասուրբն ՚ի մեղաց և անկարօտն մաքրութեան ։ Մկրտի ՚ի յամլորդւոյն՝ ՚ի մեզ զշնորհս մաքրութեանն ցուցանելով ։ Վկայի ՚ի Հօրէ՝ որդի սիրելի և կատարիչ կամաց նորա , զմեզ յորդեգրութիւն Հօրն վերածեալ ։ Յայտնի և յաղգակից Հոգւոյն՝ աղաւնակերպ իջմամբն , որ ՚ի մեզ պարգևն իջմանն խորհրդածի ։ Վարի ՚ի հոգւոյն յանապատ՝ պահեալ քառասնամթիւ աւուրբք . և յաղթեալ փորձողին մերովս՝ զշնորհ յաղթութեանն և որ ՚ի նմանէ բրաբիոնն՝ մեզ պարգևելով , և զմեզ ուսուցանելով պահօք յաղթել փորձողին ։ Եւ զգոռոզն զբռամբ ածեալ և զհսկայն կապեալ՝ դառնայ այնուհետև զօրութբ

մեծաւ յաւուրս առնուլ զաստացուածն անիրաւութեան, զոր յափշտակեալ էր պատրանօք և ոչ զօրութեամբ։ Իսկ ընկիզըն առնէ նշանաց և վարդապետութեան, որով զամենայն դարձոյց զկապուտն 'ի գերողէն։ Իսկ 'ի լրման այսոցիկ ըստ նախատեսացն կանխաձայնութեան՝ 'ի կամաւորն գայ 'ի չարչարանս։ Օ՛ի թէպէտ և մարմնանալովն և անմեղութիւն սրբեաց զընութիւնս, և արդարացոյց առաջի Հօր և հրեշտակաց և կործեցեալ իշխանի աշխարհիս, (քանզի ոչ ինչ յիւրոցն 'ի նմա եգիտ,) բայց պարտիք նախագործելոյ մեղացն՝ տակաւին կային 'ի վերայ բնութեանս։ Ա-ռըն որոյ այս զիւր անմեղ մարմինն նըւէր և պատարագ հաշտութեան Հօր ընդ արարածոց՝ եզն պարարեալ և զառըն անմեղ, և քաւեաց զմեղս աշխարհի։ Իսկ զի անհնար էր աստուածային անչարչարելի և անմահ բնութեանն չարչարանս և մահ ընդունիլ, նմին իրի և զչարչարելիս զգեցաւ մարմին, զի չարչարեսցի անչարչարելն չարչարելեաւն, և

մեռցի անմահն մահկանացուանն, և ազատեսցէ զդատապարտս 'ի դատապարտութենէ յանցաւորութեանն։ Եւ ոչ եթէ այլ ոք էր անձամբ որ չարչարէիւր, և այլ ոք որ ոչ չարչարիւր. և կամ այլ որ մեռանէր, և այլ որ անմահ մնայր. այլ մի և նոյն անձն գոլով 'ի չարչարանս՝ էր անչարչարելի, և 'ի մահուան անմահ։

Եւ ոչ այսչափ միայն, այլ և անպարագիր և անվայրափակ գոլով բնութե՝ էր 'ի խաչին, և ընդ աջմէ Հօր. 'ի գերեզմանին, և յաթոռն քառակերպեան. 'ի ստորին վայրս դժոխոց, և գեր 'ի վերոյ քան զամենայն բարձրութիւս։ Ի դըրրաց և 'ի փարիսեցւոց թշնամանեալ, և 'ի սերովբէից ընդ Հօր և Հոգւոյ օրհնաբանեալ։ Մարմնովն 'ի գերեզմանի, և հոգւովն 'ի խաւարաբնակ արգելանս դժոխոց. ոչ որոշեալ աստուածութեն 'ի մարմնոյն և կամ 'ի հոգւոյն։ Յարուցեալ աստուածապէս և ինքնիշխանաբար նովին մարմնովն՝ որով չարչարեցաւ և մեռաւ։ Երեւեալ աշակերտացն, և,

հաստատեալ զնոսա 'ի հաւատս յարութեանն՝ տեսութեամբ և շօշափմամբ և խօսելով և 'ի կերակուրս մերձենալով։ Համբառնայ յերկինս 'ի տեսչական փառսն Հայրենի, և նստի ընդ աջմէ Հօր, յորմէ ոչ երբէք պակասեաց։ Խոստացաւ գալ միւսանգամ փառօքն Հայրենի, և դատողական իշխանութեամբքն առնել յարութիւն արդեամբք յանլուծանելի կեանս և 'ի մշտնջենաւոր անմահութիւն ամենեցուն, զոր այժմ յուսով նորոգեաց։ Այս է հաւատս ուղիղ դաւանութեան կարճառօտ բանիւ 'ի փրկական տնօրէնութիւն մարդացելոյն վասն մեր կամաւ Հօր և Հոգւոյն՝ միածին Բանին։

Այլ պարտ է գիտել, զի թէպէտ անուն հաւատոյն մի է, այլ 'ի բազումս զանազանին. զի մեծ և առաջին հիմն և արմատ ամենայն հաւատոյ՝ վերոյ գրեալդ է. այլ հետևաբար այսորիկ՝ պարտ է յամենայնսն հաւատալ Աստուծոյ տուեցելոցն մեզ փրկական խորհրդոցն։ Այսինքն՝ հաւատալ զեկեղեցի Քրիստո-

սի որ ընդ տիեզերս , որք ճշմարիտ և աներկբայ հաւատով խոստովանին զՀամազոյ և պաշտելի Երրորդութիւնն , և զներմարդութեն խորհուրդ Միածնին . Աստուած և մարդ կատարեալ . և վասն մեր չարչարեալ և մեռեալ անչարչարելին և անմահն . յարուցեալ և ՚ի յերկինս համբարձեալ , և ընդ աջմէ Հօր նստեալ . որ և գալոց է միւսանգամ ։ Զամենեսեան որք ընդ այսպիսի խոստովանութբ՝ մի եկեղեցի Քրիստոսի հաւատալ , և միոյ գլխոյն Քրիստոսի մարմին և անդամք՝ ըստ առաքելոյն ։ Ոչ բաժանել և պատառել հայհոյական բանիւ վասն դոյզն ինչ եկեղեցական աւանդութեան՝ զմարմինն Քրիստոսի , զոր խաչիւ և չարչարանօք ստացաւ , և փրկական արեամբն գնեաց և որբեաց և միացոյց ինքեան ։

Հաւատալ և ՚ի Մկրտութին սուրբ՝ եթէ մաքրիչ է ամենայն յանցանաց , և զախտաւոր ծնունդս մարմնոյ՝ անախտաբար ծնանի յորդիս երկնաւոր Հօրն , և յեղբայրակցութիւն Միածնին , և ՚ի հաղորդութիւն Հոգւոյն սրբոյ , և ՚ի ժա-

ւանդութիւն երկնից արքայութեանն։
Հաւատալ և 'ի մարմին և յարիւն
Որդւոյն Աստուծոյ՝ որ պատարագի 'ի
վերայ սրբոյ սեղանոյն, թէ ճշմարտա-
պէս է նա մարմին և արիւն Քրիստոսի։
Քանզի այն որ բանիւ ստաց երկնի և
երկրի, որ անլուծանելիք են և հաստա-
տունք՝ դիւրաւ անցանել, քան թէ յե-
նէն ստացեալ բանն անկատար մնալ,
նովին բանիւ ստաց. «Այս է մարմին
իմ և արիւն, 'ի քաւութիւն և 'ի թո-
ղութիւն մեղաց»[1]. զոր հաւատով և
սրբութեամբ ճաշակողացն ետու զայս։
Որք թէպէտ և մեղաւորք են, այլ խոս-
տովանութեամբն և ապաշխարութեամբն
սրբեալ՝ մերձենան յիս ճաշակմամբ 'ի
ճշմարիտ կենդանութիւնս, և յիս բը-
նակին՝ և ես 'ի նոսա։ Որ թէ և մար-
մնով մեռանին, այլ զսերմն ճշմարիտ կե-
նացս յինքեանս ունելով, 'ի հոգևոր
գարունն՝ որ է հասարակաց յարութիւն,
բողբոջեալ վերանորոգին ճշմարիտ և
անմահ կենդանութեամբ, ոչ անկելով

1 Մատթ. ԻԶ. 26-28.

զդառնաշունչ հոգւոյ մահուն ճաշակ յաւիտեան ։

Հաւատալ և ապաշխարութեան մեղաց, զոր մարդասէրն Աստուած՝ « Որ ոչ կամի զմահ մեղաւորին, այլ զդառնալ նորա 'ի չար ճանապարհէ և զկեալն »[1], օճառ լուացման և սրբութեան մեղաց ետ եկեղեցւոյ։ Զի թէպէտ և առաջին կամք նորա է միայն մեր սրբութեամբ և արդարութեամբ յանմեղութիւն, այլ որպէս արարիչ բնութեանս՝ գիտէ զտկարութիւնս մեր՝ զի դիւրագթելի եմք և սխալականք, և հանապազ 'ի վայր հակիմք 'ի բարձրութենէ առաքինութեան ։ Ունիմք և մարտակից թշնամի յոքնահնար և բազմարուեստ, և 'ի չար առնելն իմաստուն ։ Վասն այնորիկ երկրորդ կամօք որպէս առաջնովն՝ ըստ բազում ողորմութեան իւրոյ և անոխակալ գթութեան և այնքան սիրոյն՝ Հայրն բարերար զՈրդին իւր ետ 'ի մահ վասն մեր, և Միածինն՝ զինքն, և Հոգին սուրբ՝ զփառակիցն ։

1 Եզեկ. ԼԳ. 11.

Նչա և զապաշխարութիւնն, զի նեխեալ-քըն և հատեալքն յանդամոց Քրիստոսի մեղօք՝ առողջացին ապաշխարութբ, և վերստին 'ի գլուխն պատկանեալ յօդեա-ցին ։ Վասն որոյ պարտ է հաւատալ՝ թէ որչափ և մեծամեղք իցեն, զղջմամբ և խոստովանութեամբ, և արտասուօք և ողորմութեամբ, պահօք և աղօթիւք, և որ 'ի սոյնս յարմարին բարեգործու-թիւնք. եթէ իցեն մեղքն քան զձան-ձախարիթ անլուանալի սևութեամբ՝ իբրև զձիւն սպիտակասցին. և եթէ ի-ցեն արեամբ չափ որպէս զներկուած որդան 'ի գոյն կարմրութեան անեղա-նելի՝ իբրև զասր սրբեսցին ։

Հաւատալ և յարութեան մեռելոց և դատաստանին յաւիտենից, որ է լա-կիզըն և արմատ ամենայն բարեգործու-թեանց, առանց որոյ անհնար է հաճոյ լինել Աստուծոյ ։ Զի եթէ ոք յարու-թեան յուսով ոչ է հաստատեալ, զիա՞րդ տայ զանձն 'ի ճգունս առաքինութե. և եթէ 'ի դատաստան մտանելոյ ակն ոչ ունիցի, ե՞րբ դադարէ 'ի մեղաց ։ Զի

եթէ յարութեան հաւատացեալ և դատաստանի ակն կալեալ՝ որ ըստ օրէ 'ի չարիս յաճախեմք , զի՞նչ ոչ գործէաք եթէ ոչ էր երկիւղ դատաստանին . ապաքէն անխտիր բերէաք յամենայն գարշութիւնս մեղաց . 'ի սպանութիւն , 'ի զըկանս , յանիրաւութիւն , յափշտակութիւն , 'ի պոռնկութ̃ի , յարուագիտութիւն , 'ի հպարտութիւն , 'ի նախանձ , յատելութիւն , և 'ի սոյին նմանս պէսպէս և 'ի բիւրապատիկ չարիս : Յաղագըս որոյ յոյժ կարևոր է հաւատալ յարութեան և դատաստանին . զի իբրև սանձս 'ի բերան լինելով՝ զյարձակումն չարութեան յետս նահանջեալ , յառաջադէմ յառաքինութիւնս լինիցիմք :

Հաւատալ և յայս՝ թէ յարութիւն և դատաստան ոչ հոգւոյ միայն է լինելոց , ըստ որում ոմանց թուեցաւ , այլ և մարմնոյ . և մանաւանդ սմա , քան զի հոգին անմահ է . զի և մահն ոչ այլ ինչ է՝ քան անջատումն հոգւոյ 'ի մարմնոյ . այսպէս և յարութիւնն՝ վերստին նոցա կապիլ 'ի միմեանս անլուծանելի

միաւորութեանք ։ Նաեւ որպէս աստ 'ի միութիւն քաղաքավարեցան լաւ եւ կամ վատթար գնացիւք, նմանապէս եւ յայնժամ 'ի միութիւն վայելեցին՝ եւ կամ տանջեցին ։ Նաեւ ոչ ըստ գանդաչելոյ ոմանց՝ եթէ այլ մարմին յարիցէ փոխանակ այնըմ որ մեռաւն, այլ նոյն վախճանեալըն ։ Զի ոչ անիրաւ է Աստուած զայլ փոխանակ այլոյ պատժել եւ կամ պսակել. այլ ըստ առաքելոյն՝ « Ընդունի իւրաքանչիւրոք իւրով մարմնով զոր ինչ գործեաց յառաջագոյն՝ եթէ բարի եւ եթէ չար »[1] ։

Հաւատալ դարձեալ՝ թէ եւ արքայութիւն երկնաւոր ընդունելոց են այնմիկ արժանացեալքն եւ կեանս յաւիտենականս. զի այս է որ թեթեւացուցանէ զծանր օրինաց, եւ քաղցրացուցանէ ըզլուծ պատուիրանին, եւ տանէ զդժուարինսն դիւրինս, եւ զառապարն 'ի հարթ ճանապարհս, եւ դիւրակոխ՝ զանձուկն եւ զնեղն՝ քան զլայն եւ ընդարձակ ։

Այն այս հաւատ զօրացաւ 'ի վերայ

1 Բ. Կոր. Ե. 10 ։

ամ ընդդիմահարաց մարմնոյ . կոխեաց զհուր . բթեաց զսուր . մարտեաւ ընդ գազանս . խզեաց զկապանս . խորտակեաց զղէնս . փշրեաց զաղեղունս . արհամարհեաց զքաղցս . նշկահեաց զմերկութի̃ . ոչ երկեաւ 'ի բռնաւորաց . խրոխտացաւ 'ի վերայ մահու . և միանգամայն զբոլոր 'ի վերայ յարուցեալ ներհակ զօրութիւնս կործանեաց ։ Զայս վայելչական կարգ հաւատոյ գտցես և յընդհանրական դաւանութիւն սուրբ և տիեզերական ժողովոյն Նիկիոյ , զոր օր ըստ օրէ վերադրեն դասք հաւատացելոց բազմազան լեզուօք՝ մեծամեծք և փոքունք ։ Քանզի յետ խոստովանելոյ ըզհամաբուն և պաշտելի Երրորդութի̃ն , և զներմարդութեանն տնօրէնութիւն , յաւելուն՝ թէ հաւատամք և յայս միայն ընդհանրական և առաքելական Եկեղեցի . 'ի մի մկրտութիւն , յապաշխարութիւն , 'ի թողութիւն մեղաց , 'ի յարութիւն մեռելոց , 'ի դատաստանն յաւիտենական՝ հոգւոց և մարմնոց , յարքայութիւնն երկնից , և 'ի կեանսն

յաւիտենից ։

Այսպիսի լի և անթերի հաւատոյ խոստովանութիւն շինեալ 'ի վերայ հիման առաքելոց և մարգարէից ։ Սակայն ոչ կատարեալ փրկութիւն ինքն ըստ ինքեան առանց գործոց առաքինութե̄. « Զի հաւատք առանց գործոց՝ մեռեալ են » [1], ասէ առաքեալն. որպէս և գործք՝ առանց հաւատոյ ։ Զի և դևք հաւատան գրեալ է. և ոչ միայն հաւատան, այլ և սարսին ևս. բայց ոչ ինչ օգտին առանց գործոց ։ Այլ պարտ է ընդ մաքուր ու-ղւոյ հաւատոյն՝ և զզանազան քարինս առաքինութեան յերուլ ըստ Սողոմոնի. որք հանդերձեալ են արքայական թագ յօրինել և ընծայել երկնաւոր Թագաւորին. որով մանաւանդ ընդ ինքեանց պսակեսցի գլուխն Քրիստոս ։ Զի և այսորիկ հանճարիչն Պօղոս ասէ. « Ես իբրև իմաստուն ճարտարապետ՝ հիմն եդի ըս-հաւատոյն վարդապետութի̄, բայց այլ է որ շինէն. և իւրաքանչիւրոք զգոյշ լինիցի թէ զիարդ շինեսցէ... զի թէ ոք

1 Յակ. Բ. 20.

շինիցէ, ասէ, 'ի վերայ հիման հաւատոյն ոսկի, արծաթ, ականս պատուականս, փայտ, խոտ, եղէգն ղ[1], որ են գործք։ Ոսկի՝ խոհական իմաստութիւն. արծաթ՝ բանական ուղղութիւն. պատուական քարինք՝ պէսպէս և զանազան բարեգործութիւնք։ Իսկ փայտ խոտ և եղէգն՝ զեղեռնագործութեան բերէ զնշանակ։ Փայտիւն՝ զթանձրագոյն և զգործով մեղան յայտ առնէ, որ է յատուկ մարմնոյ. և դիւրաշարժ և անհաստատ եղեգամբն՝ զյոգնաշարժ բանիւ յանցանսն 'ի ձեռն լեզուոյ. և յոգնապէսս խոտովն՝ զբազմաբեղուն և բիւրակերպ մտաւորական շարժմանցն սխալանս։ Ուր 'ի վերայ ածէ «Թէ իւրաքանչիւր գործն յայտնելոց է. զի օր դատաստանին ընտրեսցէ, զի հրով յայտնելոց է դատաստանն. և զիւրաքանչիւր գործն զիարդ և իցէ՝ հուրն փորձեսցէ ղ։ Զի թէ ոսկի է կամ արծաթ՝ ոչ միայն ոչ ծախի 'ի հրոյն, այլ և առաւել ևս զըտեալ պայծառանայ. և թէ ունէր դուզ-

1 Ա. Կորն. Գ. 10. և այլն։

նորոգեալ ինչ խառնուած ժամանակոյ , որս-
քեցոյց և ճառագայթման փայլէ : Իսկ
եթէ փայլոյ խառն և երկեգն , վառվռա-
կի ծածկեալ աղաւաղանօք : Այլ զի մի կարա-
ծեսցի , թէ ընդ կիրքելն գործոցն և գոր-
ծոցն ծածկեալ յոչէութիւն դառնայ ,
յաւերու՝ թէ ինքն կեցցէ : Այլ զի մի
այնպէս խորհեսցի՝ թէ զճշմարիտ կենդանի
տալ , ածէ 'ի վերայ . այլ այնպէս՝ որ-
պէս թէ 'ի հուր . զայն յայտ արարեալ՝
թէ անմահութիւն ունի և կիրքելի . միշտ
այրի , և ոչ մեռանի :

Այլ առդ՝ 'ի վերայ այսպիսի դեղե-
ցիկ և աստուածահաստատ և առա-
քելոյչէն հիման , որ ոչ 'ի շնչմանէ հող-
մոյ շարժի և ոչ յիջմանէ անձրևայ ան-
կանի և ոչ 'ի յարուցմանէ գետոց կոր-
ծանի , որ առաւելեալ են 'ի զանազան փոր-
ձութիւնս , յայնպիսի նիւթոց արար է
յարմարեալ շինուածս , որ 'ի հուր ընդու-
նութէ մերձենալով պայծառանայ՝ քան
թէ ապականի . որ են հաստատուն և մնա-
ցական անարատութիւնք :

Այլ զի նախադասաց է և պատուականն

ամենայնիւ՝ անձն բանական քան զմար-
մին՝ ըստ իմանալին գոլոյ և ազդակից
մերնոյն և արքականին պատկեր, իբրա-
ւացի է նախ զնորայն զարդարել մասու-
նըս՝ իւրական և բնաւոր առաքինու-
թեամբք ։ Եւ վասն զի եռամասնեայ
գոլով ոգի՝ ունի բան, ցասումն և ցան-
կութիւն, որպարզաստեղծ հրամանաւ և
գրութեամբ, որով ուղիղ ըստ բնակա-
նին վարեալ՝ ոչ ինչ 'ի մերնոյն մերձա-
նայ նմանութենէ ։ Եւ իւրաքանչիւր
որքա ունիլն ինքեանց յատուկ առաքի-
նութիւնս ։ Եւ է բանականին առաքի-
նութիւն՝ խոհականութիւնն, և ցասու-
մնականին՝ արիութիւն, իսկ ցանկակա-
նին՝ ողջախոհութիւն ։ Եւ խոհականին
գործ է խորհել և ընտրել զբարին 'ի
վատթարէն. Իսկ արիութեանն՝ զայն 'ի
խոհականէն ընտրեալն քաջապէս և ա-
ներկբայ կատարել ։ Իսկ ողջախոհութեն՝
ըստ ընտրութեանն և կատարմանն՝ 'ի
սէրն որ առ Աստուած բարբառել. որով
զնախագաստն ինքեան՝ սիրոյն չքեղմու-
թեամբք առաւել զարդարեսցանէ 'ի բՆ․

ճանապարհ ուղղափառութեան ։

Բայց տեսանել արժան է և զարմանալ այսպէս կարգաւորութեան ։ Ո՛չ ի նախ քահանայն յառաջադասի որպէս մեծ քան զայլսն, և իշխան և հրամանատար ՚ի վերայ նոցա. զի նորա է գործ խորհելն, և լսել նմին աւանդել երկիրպագանչութեանց՝ ցասմնականին և ցանկականին զօրութեանց ։ Իսկ ցասմնականին՝ հաւանութեամբ և արիութեամբ, հրամայելոյն հետևել. ունել և սաստ ՚ի վերայ ցանկականին. զի զաւանդեալն նմա ՚ի բանականէն՝ ուղիղ ցանկութեամբ առ Աստուած և աստուածայինն պատուիրանաց ամբողջ և անարատ պահեսցէ ։ Եւ է բանականըն իշխանական, ոչ ունելով և ոչ մի որ համակարգութեան իշխանութիւն ՚ի վերայ նորա ։ Իսկ ցասմնականն իշխի ՚ի բանականէն և իշխէ ցանկականին ։ Իսկ ցանկականն իշխի ՚ի ցասմնականէն, և ինքն այլում ոչ իշխէ ։ Յայտնէ զայս և կայութիւն նոցա ՚ի մարմինս ։ Վասն զի բանականին կայացեալ է ՚ի գլուխ և ՚ի խելապատակ և յուղեղ ։ Եւ որպէս գլուխ՝

հի, ըստ նմին և զգործն կատարէ ։ Եւ յորժամ խոհականն զիշխանութիւն իւր և զգործ ամբողջ ունի, իշխէ 'ի վերայ ցասմնականին, և հրաման տայ զամենայն բարեկամութեանց իրողութիւնս ․ և ցասմնականն արիութեամբ և քաջութեամբ ամենայնի հպատակեալ՝ բարւոք կատարէ ։ Նոյնպէս և ցասմնականն բընաւորականին հետևելով կայ 'ի հնազանդութեան բանականին, և իշխէ 'ի վերայ ցանկականին ։ Իսկ ցանկականն ուղիղ և ամբողջ պահելով զբնականն՝ ոչ ապստամբէ 'ի հրամանէ ցասմնականին․ այլ որպէս զծառայ հլու հնազանդութեամբ կատարէ զամենայն հրամանսն, և ինքն ոչ ամբառնայ զեղջիւրս 'ի վերայ ուրուք ․ զի չէ՛ ոք ընդ նորա իշխանութեամբ ։

Եւ այլ միւս ևս մասն բանականին՝ որ կոչի արդարութիւն․ և է առ կատարար և ուղղիչ և դատաւոր ամենայն մասանցն ։ Քանզի նովաւ՝ որպէս գործեաւ՝ բանականն զբոլորն ուղղէ, զիւրաքանչիւրոց յիւրում տնօրինութեամբ պա-

հեղով բնաւոր շարժութեամբ։ Այս այսմ այսպէս լինելով՝ պիտուհեաւ է բանականն խոհական, և ցասմնականն արիական, և ցանկականն ողջախոհական։ Այս յայտնեալ ոչ ինչ է խափան և արգել կամացն Ցեառն և պատուիրանացն ՚ի մարդն կատարելոյ. ըստ որում և եզգօրութիւնն ՚ի մեզ, և պահանջէ ըստ կատարումն։ Վասն զի բանականն խորհի զուղիղն և զօգտակարն, և արդարութիւնն բաժանէ ստորակայիցն, և նոցա կատարեն անխափան։ Վասն զի է ցասմնականն ՚ի ձեռին խոհականին՝ որպէս զինուորի գաղան, այսինքն շուն։ Վասն զի նոցա կրկին ունին բնաւոր շարժութիւնս. զանեարան և զընտանիացն սիրեն և շողոքորթեն և քծնին. իսկ օտարաց և անընդելից՝ գազանայնն և վայրենի և պատառօղ բարս և գործառնութիւնս ցուցանեն։ Նոյնպէս և ցասմնականն յորժամ ունիցի ըն- բնականն ունի, ամենայն բարւոք խորհրդոցն ՚ի բանականէն՝ ազդարար սիրելի և բարեկամ և կատարող երեւի. իսկ

հակառակի և անհնարինի և օտար խառ-
հերացն և գործոց ընդդիմ յառնէ ցաւ-
մանք մեծաւ, և ՚ի բաց վարէ, և կամ
չարաչար պատուհասէ, ոչ բնաւ թոյլ տա-
ւեալ զմարել ինչ յընտանեացն ։

Նմանապէս և ցանկականն ՚ի բնա-
կանսն զօրով լինի և անուանի ողջախո-
հութի և ուր արիականսն մերձակայու-
թեամբք. անչափ առ ախտաւորսն լինե-
լով ցանկութիւնս, և զխորհուրդ առ-
ամենայն բարեաց ունի և բաղձանս ։ Այս-
պիսութեամբ արդարութեամբն ու-
ղիղ կարգաւորէ զմիտոյն օրէնս, զատու-
ցինն և զմեծն Աստուծոյ տալով բաշխա-
րին օրինադրութեան. զի ասէ. « Սի-
րեսցես զտէր Աստուած քո յամենայն
անձնէ քումմէ. և յամենայն զօրութե-
նէ և ՚ի մտաց »[1]. և ոչ այլ ինչ նորա
փոխանակէ յեկեղս ։ Իսկ պատուով և ազ-
գին տիրապէս ուղղիչն Դաւիթ ա-
սէ. « Զինչ կայ իմ բնաւ յերկինս. կամ
՚ի քէն զինչ կամ խնդրեցից յերկրէ ։
Նուաղեաց սիրտ իմ և մարմինն իմ յառ-

[1] Բ. Օրին. Զ. Ե.

Երկրպագութեան, ասէ. Աստուածն արժանի խնդրոյ, բարձրն յաւիտենական է[1]. Որ քան զամս փառաւորեալ ծառայում ՚ի Լեռին՝ բարեձայն յանդիմանեալ [illegible] երեւեցաւ Աստուածոյ, և յաւելուր՝ «Տուր ես յոյս և բարձրն իմ յերկիրս կենդանեաց է[2]». Իսկ զայս մտածողին Պօղոս յայտ հաստատեալ աղաղակ եալ զխոր սիրոյն ցուցանէ զառաւելութիւն. քանզի ասէ հաստատամտութեամբ խոստացեալ ՚ի սիրոյ ամենայն զմեղաւորաց. «Ո՞վ մեկնեսցէ զմեզ ՚ի սիրոյն Քրիստոսի, նեղութիւն, թէ անձկութիւն, թէ հալածանք է[3], և այլն. ապ «Վասն քո ասէ՝ մեռանիմք զօրհանապազ է». Այլ զի ոչ միայն զասութիւնն և զգործ առաքինութիւնն են հաճոյական Աստուածոյ սիրոյն, այլ և սա տուեալ հեշտականութեամբ և անպարտելիք, յարաժամ պաղ և զոյնս ՚ի միաբանութենէ և ասէ. «Հաստատեալ եմ՝ թէ ոչ մահ, ոչ կեանք, ոչ իշխանութիւնք, ոչ խորութիւնք, ոչ բարձրութիւնք, ոչ հրեշտակք, ոչ անցեալք, ոչ այս աշխարհս

1 Սաղմ. ՀԲ. 20. 3 Հռովմ. Ը. 35.
2 Սաղմ. ՃԽԱ. Ե. [illegible]

յորս կամեցաւ, ոչ հանդերձեալ մոլորութեան Թէին և ոչ Թէ այլ ինչ տարապարտ լինի քան զերկինս և զերկիր. և որ 'ի սոսա բազմութիւնք զոր մեք ոչ գիտեմք, կարեն մեկնել զնա 'ի սիրոյն Քրիստոսի ոչ: Այլ զոր ասէն՝ այսպիսի ինչ է. եթէ որք ամենայն չարչարանօք և մահուամբք չարչարեն զնա և սպանանեն վասն 'ի Քրիստոսէ բաժանելոյ, յաղթութեամբ զամենայն չարչարանաց և զմահուանն յանձն առնուն, քան Թէ 'ի Քրիստոսի սիրոյն բաժանիլ։ Այլ զարմանալ ասէ. Թէ որք այսր ինչ զերկինս, և որ յերկինս են բազմութիւնք. զերկիր ամենայն, և որ յերկիր են ցամաքայինք. և ոչ միայն զայս՝ այլ Թէ և այլ ինչ լինէր քան զայսոսիկ մեծ և բազմաձայնք՝ զոր մեք ոչ լուաք և ոչ տեսաք, և այսպիսիք կարեն զնա 'ի Քրիստոսի սիրոյն մեկնել, զամենայն տանջամահուիցէ և անարգիցէ ; և իբրև զայլս անպիտանս համարեցի, և զՔրիստոսի սէրն ընտրեցի ինձ սեպհականել։

Այս յետ այսորիկ՝ ասա երկրորդմասն սիրոյն առ մարդիկ ցուցանել. քան

դրոշմ յօրէնսն և յաւետարանն է կար-գեալ : Քանզի յետ ասելոյն՝ « Սիրես-ցես զտէր Աստուած քո յամենայն սրտէ քումմէ », ապա ասէ՝ թէ « և զընկեր քո իբրև զանձն քո ». և յաւելու թէ՝ « Յայս երկու պատուիրանս ամենայն օրէնք և մարգարէք կախեալ կան »¹ : Նոյն տակայն թէպէտ և երկուս ասէ, վասն զի յԱս-տուած և յընկերն բաժանէ, այլ մի է. վասն զի սէր է : Նոյն ճշմարիտ ասաց առ-աքեալն ամենայն ճշմարտութեան, թէ ամենայն պատուիրանք 'ի սէրն բովան-դակին : Զի չէ՛ ինչ պատուիրան որ ար-տաքոյ սիրոյն գտանի, յորժամ զսէրն որ ուղիղ և անարատ և առանց կեղծաւո-րութեան ունի առ Աստուած և առ մարդիկ : Զի յորժամ զԱստուած 'ի բո-լոր սրտէ սիրէ ոք, զամենայն արհամար-հէ որ ինչ խափան լինի Աստուծոյ սի-րոյն, այսինքն զփառս և զմեծութիւ-նս, զպատիւս և զիշխանութիւնս և զստացուածս, զհայր և զմայր և զեղ-բարս և զքորս, զկին և զորդիս, նա

1 Մատթ. ԻԲ. 40 :

և զիւր անձն։ Ըստ այսմ և ինքն Տէրն ասաց. «Եթէ ոք գայ առ իս, և ոչ ատեայ զհայր և զմայր և որ 'ի կարգին, ոչ կարէ իմ աշակերտ լինել»[1]։ Եւ յայտ առնելի է, զի որք ճշմարտապէս սիրեցին զԱստուած, ոչ թէ միայն զինչս և ընտանիս արհամարհեցին զերկրաւորս, և զցանկալիս և զորդիս անձանց ատեցին, այլ և զանձինս ևս ատեցեալ և ազգի ազգի չարչարանօք 'ի մահ մատնեցին։ Իսկ որ առ ընկերն անկեղծ և անարատ ունի զսէրն՝ ոչ ինչ չար խորհի նմա. և ոչ առնէ. այսինքն ոչ ատէ զնա, և ոչ նախանձի ընդ նմա, ոչ զրկէ զնա, ոչ անիրաւէ, ոչ գողանայ զինչս նորա։ Ոչ խորհի նմա աղանդութիւն, ոչ առ ատեան հարկանէ, ոչ նենգէ նմա, ոչ ատէ, ոչ մատնէ՝ թէպէտ և բազում վնասուց պատճառաւոր գիտէ զնա։ Ոչ հաղորդանայ 'ի մեղաց նորա, ոչ ամբաստանէ, ոչ դրդուի ընդ նմա, ոչ արհամարհէ, ոչ թշնամանէ, ոչ զրպարտէ, ոչ քամահէ, ոչ մախայ, ոչ [illegible], ոչ բամբասէ,

1 Ղուկ. ԺԴ. 26.

[redacted]

ոչ տրտմիցէ։ Ոչ ինչն առնէ նմա չար, և ոչ կամի թէ այլ ոք տրտմեսցէ. այլ զամենայն որ ինչ բարի է՝ կամի նմա. և որչափ կարող է՝ առնէ։ Կամի լինել զնա ողջ մարմնով, և առաքինի հոգւով. և ամենայնիւ յաջողեալ ըստ կենցաղոյս բերմանց. Մարմնաւոր գոյիւք փարթամ, պատուով առաւելեալ, իշխանութեամբ բարձրացեալ, յամենեցունց փառաւորեալ, ատամբ աջողեալ։ Կին ըստ մտի. որդիք բարետեսակք և խրատեալք, մտօք խոհականք, ի բանս կարգաւոր, մինչ զի օրինակ լինել ամենեցունց։ Նա եթէ աղքատ է՝ ցանկայ լնուլ զկարօտութիւնն. և եթէ տկար է՝ ի բժշկութիւն փութայ. և եթէ ներհակ ինչ ուստեք ի վերայ յառնէ, որչափ ի կարի է՝ ընդդիմակաց լինի. տրտմութեանն տրտմակից լինի, և խնդութեանն խնդակից. և ոչ երբէք է չար զոր կամի նմա, և ոչ բարի զոր ոչ կամի։ Նա ոչ այսչափ միայն, այլ և ըզ-բազմութիւն մեղացն ծածկէ սէր. որպէս և առնելութի՝ զբարեացն։ Զի զոր

օրինակ՝ զատելն 'ի բարեգործութեան տեսակաւ՝ թուի չար առնել, այսպէս և զանիրելն 'ի չարագործութեան տեսակաւ՝ թուի բարի առնել։ Զայս ամենայն և առաւել քան զայն և առաքեալ Թը-ւէ զսիրոյ մասունս։ Տեսանե՞ս ուհա զի զամենայն որ օրէնքն և մարգարէքն և աւետարանական վարդապետութիւնն ուսուցանեն, սէրն յինքեան ունի զբովանդակն։ Ցիրաւի ուրեմն և Քրիստոս ասէր աշակերտացն. «Այսու ծանիցեն զձեզ ամենեքեան եթէ իմ աշակերտք էք, յորժամ զմիմեանս սիրիցէք»[1]։ Ոչ ասաց՝ թէ այն է իմ աշակերտութեան նշան, յորժամ զհիւանդս բժշկէք, կամ զկոյրս լուսաւորէք, կամ զանդամալոյծս հաստատէք, կամ զդևս հանէք, կամ զմեռեալս յարուցանէք, կամ զլերինս փոփոխէք. այլ յորժամ սիրէք զմիմեանս։ Քանզի գիտէր թէ յորժամ ճշմարիտ սիրով սիրեն զԱստուած և զընկերս, ընդունին և ամենայն պատուիրանք կատարին։

Արդ՝ որպէս վերագոյն ցուցաք, յոր-

1 Յովհ. ժԳ. 35։

ժամ մասունքն հոգւոյն ուղիղ զիւրեանց կարգաւորութեան պահեն, զի իշխանն յիշխանութեան կայցէ, և իշխեցեալքն 'ի հնազանդութեան, ամենայն այսոքիկ բարեզարդութիւնք անխախտ կատարին: Իսկ եթէ եղծեալ ապականի մայրենական կարգն, և ծառայքն 'ի վերայ տերանցն յառնեն, և զիշխանութիւնն յափշտակեն, և զանուանն ծառայեցուցանեն, այսինքն՝ ցանկականն ցասմնականին, և ցասմնականն խոհականին տիրել, ամենայն շփոթեալ վեր 'ի վայր կործանի, և իւրաքանչիւրքն 'ի հակառակ ներգործութիւն շարժին: Եւ ըստ գործոյն՝ և անուանցն փոփոխումն լինի. և այնուհետև ոչ խոհականութիւն և արիութիւն և ողջախոհութիւն և արդարութիւն, այլ անմտութիւն և ոլյամտութիւն և բղջախոհութիւն և անիրաւութիւն կոչին: Վասնզի ոչ խոհականն զբարւոքն խորհի, և ոչ ցասմնականն ընդդէմ չարին մաքառի, և ոչ ցանկականն ողջախոհաբար Աստուծոյ և աստուածայնոցն ցանկայ, և ոչ արդարու

թիւնն այսորիկ ուղղիչ լինի՝ վերակացու և կառավար. այլ 'ի բնականէն յանբանականն շարժեալ՝ չարաչար տապալմամբ կործանի, ըստ առակողին բանի, թէ "Երիւք շարժի երկիր. յորժամ ծառայ թագաւորէ, և աղախին եթէ հանէ զտիկինն, և անմիտն եթէ լցցի հացիւ"[1]: Քանզի ծառայ սրամտութիւնն՝ թագաւորեաց 'ի վերայ իշխան խոհականին, և աղախին բղջախոհութիւնն՝ եհան զտիկին արիութիւն, և անզգամ անմտութիւնն՝ լցաւ հացիւ նանրախոհութեան, այսինքն սնոտութեան հացիւ, որով և շարժեցաւ ամենայն բանն 'ի վատթարն կոյս. զի զամենայն նանրութիւն խորհի մոլար իշխանն այնուհետեւ, որ ծառայ եղև անխոհից:

Նոյն այս է անհրաւ դատաւորն 'ի քաղաքի բնութեանս, զոր Տէրն յաւետարանին ասէ, թէ "յԱստուծոյ ոչ երկնչէր, և 'ի մարդկանէ ոչ ամաչէր"[2]. զի խորհի և ոչ [illegible], դատէ և ոչ իրաւամբք. Նոյն որ բնաւորեալն էր

1 Առակ. Լ. 21. 2 Ղուկ. ԺԸ. 2.

յօրէնս ոսկեան խորհել, ընդ ամենայն խոկումն չարութեան յանձնայլ լինի. և զի թեթև և դիւրաշարժ գոլով բնութիւն, փաղփաղակի ընդ բիւրապատիկ գարշ և աղտեղի ցանկութիւնս անցանէ խորհրդով. ինքն զազրանայ խոկմամբ խորհրդով, և զզգայութիւնսն ընդ ինքքեան շարժէ յախտակրութիւն: Ուզի անտեսանելի գոլով բնութիւն՝ ոչ 'ի մարդկանէ ամաչէ, այլ թէ և մերձակայ է բազմաց՝ շարժի ըստ չար յօժարութեանն յամենայն պղծութիւնս; և կատարէ զգործ անօրէնութեն, թէպէտ և ոչ մարմնով: Նոյնքն՝ ընդ որ ունէր զատելութիւնն, յօժարախորժ կամօքն ընկէց 'ի պատուոյն, կողոպտեաց յընչէցըն, զրկեաց 'ի փառացն, կործանեաց յիշխանութենէն, յարգելս եդ անելանելի, պնդեաց 'ի կոճեղս, տարաշխարհիկ արար զկարևորսն և հատանդամսն. և ոչ այսու շատացաւ, այլ և չարաչար և դառն մահու մատնեաց: Ու այս է ասելն որդւոյն Որոտման. եթէ «Ամենայն որ ատէ զեղբայր իւր՝

մարդասպան էր[1], զի թէպէտ և մարմնով ոչ, այլ կամօքն և յօժարութեամբն բապան: Եւ այս է կէս սպանութեան. զի մարդ հոգի է և մարմին. և հոգին է մեծ քան զմարմինն. և նա հոգւոյն սպան. զի որպէս մարմինն արդեամբք սպանանէ, այսպէս և հոգին կամօքն և յօժարութեամբն: Եւ եթէ ախտաւոր ցանկութեամբ հարեալ է ՚ի սէր ուրուք, անարգելաբար երթեալ շնայցէ ընդ նմա. թէպէտ և ՚ի մէջ բազմաց է տռփեալն և անձեռնարկելի նմա ըստ մարմնոյ: Վասն զի ոչ ինչ արգելու զնա. ոչ հեռաւորութ՟ի տեղւոյ, ոչ թշուառութիւն ճանապարհի, ոչ լեառն բը-քացեալ, ոչ դաշտ տօթագին, ոչ ծով լայնածաւալ, ոչ քաղաք պարսպեալ, ոչ դղեակ ամրագոյն, ոչ աշտարակ անպարտելի, ոչ աղխեալ դրունք, ոչ երկիւղ պահապանաց. այլ զամենեքումբք քայլեալ՝ աներկիւղ համարձակութեամբ առ տռփելին հասանէ, և զգարշ ցանկութիւնն կատարէ: Եւ այս է ասելն

1 Ա. Յովհ. Գ. 15.

ցեաւն ; « Թէ ամենայն որ հայի 'ի կին ցանկութեամբ , անդէն և անդ շնացաւ ընդ նմա 'ի սրտին ղ[1] . այսինքն յոգւոյն ։ Նոյնպէս և եթէ կին՝ առն ցանկայ , նովին օրինակաւ շնացաւ . զի ամենայն ասացեալս որպէս 'ի վերայ առն է , նոյն և կնոջ ։ Եւ որպէս վասն սպանութեան ասացաք , նմանապէս և վասն այսորիկ , զի կէս շնութեան է . զի ոչ մարմնով կատարեաց զշնութիւնն , այլ հոգւովն ։

Գունակ սոցին իմա և առ ամենայն մեղս դիւրաշարժ գոլ զմտաւորական շարժմունսն և դիւրակատար ։ Եւ զի վասն անտես գոլոյն 'ի մարդկանէ ոչ ամաչէ , այսպէս և վասն հեշտախառնութեն և յիմարելոյն ցանկութեամբն՝ յԱստուծոյ ոչ երկնչի ։ Եւ ամենայն մեղաց պատճառ՝ խոհականին մոլորութիւնն և աներնտրող յիմարութիւնն լինի . և յորժամ նա որ իշխանն էր 'ի վերայ այլոցն և ուղղիչ , այսպէս ծառայական ախտիւք կաշկանդի , այլքն ասրին մոլար ընտրողութեանն հետևին . զի ամենայն ինչ

1 Մատթ . Ե . 28 .

եթէ՛ բարի և եթէ չար , նախ խորհի
և ապա գործի ։

Իսկ ցասմնականն զօրութիւն յեղա-
փոխեալ և այլ փոխանակ այլոյ եղեալ․
վասն զի որ երբեմն քաջանայր ընդդէմ
օտարացն , այսինքն բանսարկուին և նո-
րին չար արկածիցն , այժմ զլինի ընդդէմ
ընտանեացն , ա՛յս է ամենայն բարեգոր-
ծութեան . և մանաւանդ ՚ի համազգե-
ացն և յեղբարցն դարձուցեալ զսրտ-
մտութին՝ գազանաբար յարձակի ։ Քան-
զի սրտմտութիւն նոցա ըստ նմանու-
թեան օձին , այսինքն սատանայի , իժի
և քարբի դիւաց նորին . զի լցեալ են
զականջս իւրեանց ընդդէմ Ճարտար
թովչաց՝ մարգարէից և առաքելոց և
վարդապետաց եկեղեցւոյ . և ոչ կամին
անսալ յիմաստուն բժշկաց զդեղ ա-
պաշխարութեան և առողջանալ յախ-
տէն ։ Այլ ոչ կարէ այնպիսին և ոչ դոյզն
ինչ թշնամեաց համբերել . այլ եթէ
լինի յաւելէ ինչ կարծիս հակառակու-
թեան առնուլ , կամ արհամարհութե և
դարավանաց , վազվաղակի բարկութե

մեծաւ ընդդէմ յառնել . աղաղակէ թշ-
նամանել նախատել հայհոյել անարգել .
որպէս զխելայեղ ոչ գիտէ զինչ խօսի :
Զամենայն որ ինչ մոլար միտքն ծնանի
եպերանաց բան՝ իբրև կարիճս գաղա-
նաց արիւնարբուս 'ի դառնաղեղէ որոյն
ընդունան յառաջ բերէ . մինչ զի 'ի յան-
դուգն յարձակմանէն և զթոյնսն ընդ-
բանիւն արտաքս ժայթքէ : Այլ և ըն-
ձեռան և զառան անհանճարաբար 'ի
հարուածս չարժէ . և յոլով անգամ
եթէ դէպ լինի , և 'ի սպանութիւն :
Զդիւահարացն ամենայնիւ բերէ ըն-
նմանութիւն , մանաւանդ եթէ չար
քան զդիւահարսն . որքան նոքա ակա-
մայ , և սոքա կամօք ջերանին յախտան :
Այս ընդ որս թշնամութեամբն բերին՝
ատեն մինչև իսպառ , ոխս պահեն ան-
լուծանելիս , մախան , բամբասեն , դա-
րանակալ լինին նենգութբ , որոգայթս
կազմեն բանիւք և արդեամբք՝ ընկե-
նուլ 'ի փառաց 'ի պատուոյ յիշխանու-
թենէ 'ի փարթամութենէ . Այս ոչ ինչ
է նոյա ըղձալի , քան եթէ զնախան-

ձեռին ՚ի թշուառութեան տեսանել. և ոչ ինչ դժնդակ, քան եթէ ըստ որում և իցէ իւիք բարեկրեալ տեսանել։ Այլ այնքան ինքեանց թշուառութեամբքն տխրին, որքան նոցա բարեկրութեամբքըն. զամենեսեան որքան հնար է՝ շարժեն ընդ նոսա ՚ի թշնամութիւն, և կամին զի՛ յամենեցունց ատեցեալք լիցին։ Այսքան և ևս քան զոյնս է ատելութիւն և մախանք անկարգաւոր ողորմանելոցն։

Իսկ ցանկականն որ այլայլեցաւ ՚ի գեղեցիկ ողջախոհութենէն, և ՚ի սիրոյն որ Աստուած և առ ընկերս, իբրև ըղգանդաչեալ շեղի յամենայն նիւթականիս բաղձանս։ Զի ՚ի բնաւոր և յողջախոհ սիրոյն անկեալ՝ բերեալ լինի զազրչ ցանկութեամբք ընդ վավաշոտ առափանս. և ոչ սոսկ ցանկութեամբ, այլ և լրմամբ կորստականն գործոյն. ոչ ՚ի բնականն յատուկ, այլ և յանբնականն։ Ըստ այնմ զոր առաքեալ ասէ. «Թողեալ զբնականն պէտս իգութեանն՝ բորբոքեցան ցանկութեամբ իւրեանց

'ի միմեանս . արուք ընդ արուս զխայտառակութի՟ գործէին, և զդարձ փոխարինին՝ որ պարտ էր մոլորութեան նոցա , յանձինս իւրեանց ընդունէին դ[1] : Նոյաինքն զկերպումն հրոյն և ծծմբոյն երկնատեղաց՝ նորօրէն անձրևեալ հրածին ամպովք՝ ըստ նորադիւտ հրոյ ցանկութեանն զօրէն բերեալ յաւիտենական և մշտավառ բոցոյն : Եւ ոչ զարուացն միայն ամբաստանէ , այլ և էգքն ասէ փոխանակեցին զպէտս բնականս 'ի պէտըս անբնականս :

Թողում ասել և որ քան զայսոսիկ է դժնդակ և անբնական և առաւել արտաքոյ բնութեանն , որ յանասնայինսըն և 'ի գազանայինսն խառնուրդն զաղտագործութիւնս . զոր և ինքեանք իսկ անասունքն և գազանք թէպէտ և անձկայ և արձակ գոլով բնութիւնք , զի և ոչ ընդ օրինաց են սահմանադրութեամբ , և ոչ սաստ պատուհասի և կամ տանջանաց է 'ի վերայ նոցա , այլ բնական օրինացն՝ որ ընդ ստեղծմանն եղաւ 'ի բը-

1 Հռովմ . Ա . 27 :

նութիւնն հետևելով, ոչ երբէք ար-
տաքոյ ընտանի ազգակցացն եղանեն իւ-
րաքանչիւր ազգք կենդանեաց 'ի խառ-
նակին իւրեանց ։ Ոչ է ոչ ձի յարջառ,
և կամ արջառ յոչխար, և կամ այլք
յայլ օտարացեալ ազգս. այլ իւրաքան-
չիւր ազգ կենդանեացն՝ առ իւրեանց
ցեղսն դառնան. և զայն ոչ անչափու-
թեամբ, այլ ըստ սահմանեալ ժամա-
նակի՝ միայն ծննդագործութեան ըն-
պատաւորեն արարչագիր հրամանին՝ որ
ասաց. « Աճեցէք և բազմացարուք և
լցէք զերկիր »[1] ։ Իսկ այն զի ոչ բան ու-
նին և իմաստութի՝ եթէ խորհրդեամբ
և ընտրութեամբ 'ի վատթարացն խա-
ռորին, այլ միայն բնական օրինացն հե-
տևելով ։ Իսկ մարդիկ բանիւ և իմաս-
տութեամբ պատուեալ, որ մի ինչ յայս-
ցանէ բաւական էր զնոսա 'ի չափ սահ-
մանի արդարագործութեան պահել,
զամենեքումբք զանց արարեալ՝ քան ըղ-
գազանս և զանասունս անմտագոյնք և
զազրագործք գտանին ։ Իսկ զայլ գարշ

1 Ծնն. Ա. 28 ։

և աղանդաւորացն լսեմ որ յայնպիսի անհանճարոյն գործի, զոր և գիտեմ և ընդլսելիս է անցեալ. այլ ոչ կամիմ զաղբացուցանել զբանս, զի մի գուցէ ողջախոհ ոք լսելով տաղտկասցի. մանաւանդ թէ գիտողացն թողում. քանզի այժմ յայտնիկ քաջահմուտք են ամենեքեան։

Արդ՝ այսպիսի մոլորեալք ՚ի ճշմարիտ ցանկութենէն և ՚ի սիրոյ որ առ Աստուած և յաստուածայինսն ամենայն ընդ բոլոր ապականացու և ցնդելի նիւթականացս իբր տուաւք կապին ՚ի սէր և ՚ի բաղձանս, փոխանակեալք զճշմարիտ կենացն սէր ընդ սնոտեացս, և զանապականին ընդ ապականացուիս, և զանայլայլելին ընդ փոփոխելեացս, և զերկնաւորին ընդ երկրաւորացս։ Քանզի զի քաղցրանայ նմին անցաւորիս մեծութիւն, փառք, պատիւ, իշխանութիւն, փարթամութիւն, որովայնամոլութիւն, արբեցութիւն, զրկանք, ագահութիւն, անիրաւութիւն, յափշտակութիւն, և այլ ամենայն սնոտեացս բաջաղանք։

Իսկ արդարութիւնն յեղու յանի-

րաւութիւն . և որ երբեմն 'ի լաւագոյնսն առաջնորդէր և կարգաւորէր զընդինքեամբ մասունսն , այժմ ներհակին լինի տնօրէն և առաջնորդ ։ Նոյնքան և այսպիսի անկարգութիւն բարեաց և կարգաւորութիւն չարեաց յանձնական մասանցն՝ 'ի բնականացն խոտորմանց և յանբնականացն հետեւմանց լինին ։ Վասըն որոյ բազում զգուշութեամբ և արթնութեամբ պարտ է հսկել ամենայն ումեք , զի զբանական իւր հոգի , որ է պատկեր Աստուծոյ , իւրական առաքինութեամբքն զարդարեսցէ . որով յառաջինն փայլեսցէ լուսատիպ կերպարան , և զնախատիպին հրաշազարդապէս յինքեան գաղափարեսցէ նմանութ̃ի . որով լիցի տաճար և բնակարան անվայրափակ էութեանն՝ ըստ ասելոյն . « Ես և հայր եկեսցուք , և օթևանս առ նմա արասցուք »[1] ։

Արդ՝ մինչ այսպէս գեղեցկայարմար պատկանաւորութեամբ ուղղեցուք զանձնական առաքինութիւնսն , պարտ

1 Յովհ . ԺԴ . 23 .

է նմին հետեւեցուցանել և զմարմնա-
կան բարեգործութիւնն, որպէս զի
ըստ առաքելոյն՝ լիցի մարդն Աստու-
ծոյ կատարեալ ամենայնիւ և ոչ ինչ
նուազեալ[1]։ Զի որպէս անձն մասամբ-
քըն զարդարի, այսպէս և մարմինն ըզ-
գայութեամբքն պայծառանայ։ Եւ են
զգայութիւնք հինգ, որ են այսոքիկ.
տեսանելիք, լսելիք, հոտոտելիք, ճաշա-
կելիք, շօշափելիք։ Եւ պարտ է նախ
յայտնել թէ զինչ զգայութիւնն իցէ,
և ապա զնոսա ըստ անուանի ներգործու-
թեամբքն զարդարել։

Զգայութիւն ասի այն, որ ըստ իւր ներ-
գործութեանն զինչ և իցէ՝ արտաքուստ
ընդունելով զկիրան՝ զգայ և ճանաչէ։
Որպէս ակն զծագումն լուսոյ ընդունե-
լով զգայ և ճանաչէ և լուսաւորի, և նո-
վաւ զամ զոր տեսանէ՝ զգայ և ճանաչէ
թէ զինչ է։ Եւ ունկն զհնչումն ձայնից
ընդունելով զգայ թէ յումմէ է բացա-
գանչումն։ Եւ հոտոտելիքն զազդմունս
զանազան հոտոց առնլով զգայ և իմանայ

1 Բ. Տիմ. Գ. 17։

և քայքայորոշէ զնոսա 'ի միմեանց ։ Այլ ճաշակելիք զպէսպէս կերակրոցն և ըմպելեացն համադամս քաղցունց և գաւինցն, պարարտացն և կծուագունիցն յինքն ընկալեալ՝ զգայ իւրաքանչիւր համադամացն ազդողութեանց ։ Այլ շօշափելիք զազդի ազդի նիւթոցն զանազանութիւն շօշափելովն զգայ և ընտրէ 'ի միմեանց զխոշորագոյնսն և զողորկսն, զընդդիմատիպսն և զփափղփունսն ։ Արդ՝ վասն այսորիկ զգայութիւնք ասին ։

Բայց են ոմանք որպէս զդրունս 'ի տան մարմնոյս՝ մուտք արտաքուստ և ելք 'ի ներքուստ, մինչ որ է լաւ և կամ վնասթար. ըստ մարգարէին որ ասէ, ընդ պատուհանս եմուտ մահ ։ Այլ զոր օրինակ՝ ընդ դրունս անձեմք 'ի տուն զմտմ դոյս պատուականս և պիտանիս, և ընդ նոյն դարձեալ եթէ ինչ անպիտան է 'ի տան՝ արտաքս հանեմք, այսպէս և զամենայն հոգևորական փարթամութիւնս՝ որովք անկարօտ ճոխանայ անձն բանական ըստ համազգեաց հոգեղինացն, ընկալցուք 'ի ներքս 'ի մեզ ընդ զգայարանացս դրունս

ընդ խուրաքանչիւր ներգործութեան ·
Այս զապաւառ երկրաւոր ցանկութեց և ստորային սիրոյ, որ է որոմնացան թշնամւոյն սերմանք, իբրև զփշաստակս բրս և մահացուս ընդ նորին դարձեալ արտաքս հանցուք ։

Այս զոր օրինակ՝ ոչ միշտ փակեալ պահեմք զդրունս տանց · զի թէ յար փակեալ կայցէ, զօդատակարան ոչ հաւաքեմք փարթամութիւնս, նա և մեզ անպիտան առ բնակութիւնն · և ոչ հանապազ բացեալ, զի և այնպէս թըշնամեաց և դժրաղաց գողոց և աւազակաց մուտ լինելով ՚ի կորուստ անձանց և ՚ի յափշտակութիւն ընչից · այլ ՚ի դէպ ժամանակի ըստ պատշաճին բանամք և փակեմք, իմաստնոյն հաւանեալ խրատու՝ որ ամենայնի ժամ և ժամանակ սահմանէ որ ընդ երկնաւ ։ Նոյնպէս և զզգայութեանց մեր դըրունս ոչ հանապազ պարտ է փակել · զի և յինչ պէտս եղաւ ՚ի բնութիւնս՝ եթէ միշտ փակեալ կայցէ · զի ական գործ է տեսանելն, և ունկան լսելն ·

նմանապէս և այլոյն ըստ ինքեանց տան-
մանի ։ Իսկ ահա անպիտանք են եթէ
զընտաւորան ոչ ներգործեն . այլ 'ի պատ-
շաճ ժամանակի պարտ է բանալ 'ի լա-
ւագունիցն հաւաքումն, և յայլում ժա-
մու փակել 'ի մուտս վնասակարացն ։

Իսկ զոր ասեմս այսպիսի ինչ է ։ Պարտ է
խնուլ զակն 'ի յարատ հայեցուածոց, և
ոչ զննել բղջախոհ ցանկութբ և փաւա-
շատ տռփանօք զգեղ իգի և կամ արուի.
վասն զի որպէս 'ի կործանիչ աղեղնա-
ւորէ առնու անտի զնետս հարուածոց
կարեվէր խոցման յոգիականումն կոյս .
որով զանմահն մահ մեռանի ։ Վասն
զի ախտաւոր հայեցմամբն կերպարանէ
զգործ պղծութեանն, և անդէն շնայ
ընդ նմա ըստ Տեառն հրամանի որ ասէ .
« Որ հայի 'ի կին ցանկութեամբ, իսկոյն
շնացաւ ընդ նա 'ի սրտին »[1] ։ Իսկ ամե-
նայն շուն և պոռնիկ ըստ առաքելոյ՝
ոչ ունի մասն և ժառանգութիւն յար-
քայութեանն Աստուծոյ[2] ։ Թողում ա-
սել և զարտաքոյ բնութեան պղծու-

1 Մատթ . Ե . 28 ։ 2 Ա . Կոր . Զ . 10 ։

թիւնն անսանձային և գազանային՝ որ-
պէս անարժանս յիշատակի ։

Փակել արժան է դարձեալ զակն ընդ-
դէմ չարակնութեան որ առ ընկերս. յարժամ
տեսանէ զոք բարեկրեալ ըստ կենցաղայա-
կինչ յաջողութեանց, տան և որդւոց և
ստացուածոց, իշխանութեան, պատուոյ,
փառաց, բարեհամբաւ անուան, սիրոյ
և ընդունելութեան առ ամենեսեան ։
Զոր իբրև տեսանէ չարակնն, որպէս
սայրասուր սրով հարկանի, նախանձի
մախայ. և լաւ համարի ինքեան մեռա-
նել և դժնդակ տոյժս կրել, քան եթէ
զնա այնպէս փառաւորութեամբ տե-
սանել ։ Յոլովք և մահու դաւ գործեն
ընդ որս չարակնութեամբն հային ։ Ոչ
ապացոյց այսորիկ՝ բազումս ունիմք ՚ի
գրոց. և մանաւանդ թէ սկիզբն մեղաց
և մահու՝ յայսմանէ եմուտ յաշխարհ ։
Վասն զի չարակն բանսարկուն ոչ կա-
րացեալ տանել զտեսութիւն գերունակ
փառաց նախաստեղծին, մատեաւ առ
նա հրապուրանօք խաբէութեան, և
զմահու ձօնեաց նմա ճաշակ ։ Ոչ կայե-

նի մարդասպանութիւնն ոչ այլ ինչ էր. այլ զի ոչ կարաց հայել ընդ հաճելի Աստուծոյ պատարագսն Հաբէլի ։ Իսկ եղբարքն Յովսեփու և զանրջացն յաչափել բազձալի տեսութիւն, կամեցան սպանանել զնա . և ապա այլասեռից վաճառեալ, որպէս զՏէրն 'ի չարչարանս և 'ի մահ ։ Նա և բազմահնար մեքենայք Սաւուղայ առ 'ի սպանանել զԴաւիթ՝ ուսանի այլ, քան թէ սիրեցեալ և պատուեալ զնա տեսանէր յաչս ժողովրդեանն, և լսէր 'ի պարաւորացն՝ եթէ եհար Դաւիթ ըզբիւրս [1] ։ Իսկ փարիսեցւոցն և դպրացն խաչ կանգնեալ, և զառաջնորդն փրկութեան՝ որ զնոսայն էր եկեալ բարձրացուցանել և փառաւորել՝ զփոյսն կախեալ, զի՞նչ այլ՝ քան թէ բիւրապատիկ աքանչելեաց և լուսաւոր վարդապետութեան կենարարին և փառաց և պատուոյ նորա որ 'ի ժողովրդոց՝ ոչ կարացեալ տանել ։ Ո՞վ թէպէտ և նա յայն սակս էր եկեալ զի մեռցի, և մահուամբ

1 Ա. Թագ. ԺԸ. 7։

իւրով զմահու քարոզէ զդատապար-տութիւն ազգի մարդկան . այլ նոքա ՚ի նախանձուէն չարակնութեամբ հեղ-ձեալ խաչեցին զնա : Արդ՝ այսպիսեաց ամենայնի չարակնութեանց ընդդէմ պարտ է փակել զակն , զի մի զկուրա-ցուցիչ և զմահացուցիչ հոգւոյ տե-սութիւն ՚ի ներքս ընկալցի :

Իսկ ընդդէմ լաւացն և օգտակարա-ցըն բանալ յօժարութեամբ . և զերծ ամենայն ախտից , որ խափան գեղեց-կագործ տեսութեանն լինի՝ մաքրել , զի յստակ հայեցուածովք կարասցէ հայել և տեսանել զքաղցրալի գործս Աստուծոյ , որովք և յարաբերին գիտութիւն . վայել-չապէս հաստատել ըստ առաքելոյն . “Ա-ներևոյթքն Աստուծոյ ՚ի սկզբանէ աշ-խարհիս՝ ասէ , արարածովքս իմացեալ տեսանին ” [1] . այսինքն մշտնջենաւորու-թիւն և զօրութի՛ւն և աստուածութիւն նորա : Նոյն կարգ Դաւիթ ասէ . “Երկինք պատմեն զփառս Աստուծոյ ” [2] : Որ և մե-ծափափառ տենչանօք մաղթէր զլուսա-

1 Հռովմ . Ա . 20 : 2 Սաղմ . ԺԸ . 1 :

ւորութիւն աչացն՝ յայսպիսի հայել ըս-
քանչելիս. «Զարթո, ասէ, զաչս իմ և
նայեցայց 'ի սքանչելիս օրինաց քոց»[1].
և թէ՝ «Լոյս տուր տէր աչաց իմոց, զի
մի՛ ննջեցից զմահուն քուն»[2]. և «Դար-
ձո զաչս իմ 'ի նանրութենէ»[3]: Յետ
որոյ համարձակութեամբ և պանծանօք
ասէր. «Աչք իմ յամենայն ժամ առ
տէր են»[4]. և «Յառաջագոյն տեսանէի
զտէր առաջի իմ յամենայն ժամ, զի էր
ընդ աջմէ իմմէ՝ զի մի սասանեցայց»[5].
այսինքն՝ զի մտաց աչօք հանապազ զԱս-
տուած ինձ մերձակայ և ընդ աջմէ իմ
մէ կացեալ տեսանէի, և 'ի նորա տե-
սութենէն երկուցեալ և պատկառեալ
սասանէի 'ի մեղաց: Նոյն ոչ միայն Դաւ-
թի, այլ և ամենայն ումեք այսպէս
պատահէ. զի յորժամ զԱստուած ին-
քեան մերձակայ և տեսօղ հաւատայ,
զիա՞րդ կարէ մեղանչել: Նա սուրբ որ-
դին Որոտման ասէ. «Ամենայն որ յԱս-

1 Սաղմ. ճԺԸ. 18.
2 Անդ. ԺԲ. 4.
3 Անդ. ճԺԸ. 37.
4 Սաղմ. ԻԴ. 15.
5 Անդ. ԺԵ. 8.

տուած է հաստատեալ՝ ոչ մեղանչէ »[1]։ Զի եթէ յորժամ մարդ որ ուրուք մերձակայ լինի և տեսող, ոչ առնէ չար ինչ, այսինքն ոչ շնայ, ոչ գողանայ, ոչ սպանանէ, և ոչ այլ ինչ 'ի նմանեացն գործէ, որչափ ևս առաւել յորժամ զարարիչն ամենայնի և զդատաւորն և ըզվրէժխնդիրն և զհատուցանողն ըստ գործոց՝ ինքեան մերձակայ և տեսող հաւատայ, յամենայն մեղաց և 'ի չար գործոց լուէ։ Եւ զայս գիտելով Դաւիթ ասէ. « Աչք իմ յամենայն ժամ առ տէր են »։ Եւ ինքն Աստուած ասէր մարգարէիւն. « Աստուած մերձաւոր եմ ես և ոչ հեռաւոր »[2]։ Նոյ և Նախանձաւորն Հեղիաս միշտ առաջի զինքն համարէր։

Եւ ոչ զմարմնոյ միայն տեսանէ ըզգործսն, այլ և զմտացն շարժմունսն ըստ Դաւթայ. « Որ քննես զսիրտս և զերկամունս Աստուած »[3]. և յայլում՝ « Թէ ոչ որպէս տեսանէ մարդ՝ տեսանէ Աստուած. զի մարդ հայի յերեսս, և Աս-

1 Ա. Յովհ. Գ. 6։
2 Երեմ. ԻԳ. 23։
3 Սաղմ. Է. 11։

տուած 'ի սիրտս[1] »: Եւ ոչ զարտաքին խոր-հուրդն միայն տեսանէ, այլ և զայն որ տակաւին ոչ խորհեալ է և գործեալ. ըստ այնմ, « Զանգործս իմ տեսին աչք քո »[2]: Եւ ոչ թէ միայն տեսանէ զան-գործն, այլ և գրեալ պահէ . ըստ ո-րում ասէ՝ « և 'ի գիրս քո ամենեքեան գրեցան »: Արդ՝ զայնպիսի տեսող պարտ է ամենայն ումեք ինքեան մերձաւոր համարել, և յայնժամ ոչ մեղանչէ:

Դարձեալ պարտ է բանալ զակն 'ի տեսութիւն արարածոցս, և տեսանել զսքանչելի գործս Աստուծոյ . և 'ի տե-սանելն մարմնոյ աչօք՝ ընդ նմին բա-նալ և զմտացն աչս, և իմաստութեամբ տեսանել զզարմանագործութիւն արա-րածոցս . ըստ որում և Դաւիթ տես-եալ ասէր . « Տեսի զերկինս զգործս մա-տանց քոց՝ զլուսին և զաստեղս զորս դու հաստատեցեր »[3]: Այսինքն՝ հայել յեր-կնի բարձրութիւն և յընդարձակութիւն, 'ի լուսաւորացդ պայծառութիւն և 'ի

1 Ա. Թագ. ԺԶ. 7:
2 Սաղմ. ՃԼԸ. 14:
3 Սաղմ. Ը. 4:

գեղեցկակարգաւորութիւն։ Եւ որ յետ այսորիկ յամպս, յանձրեւս, 'ի հողմս, 'ի ձիւնս, 'ի սառն, 'ի կարկուտ, յերկիր, 'ի բոյսս, 'ի տունկս. 'ի մարդոյս գեղեցկակազմութի, յանասունս, 'ի գազանս, 'ի թռչունս, 'ի ձուկն, յաղբիւրս, 'ի գետս. եւ զի՞ եւս մի ըստ միոջէ ասացից, յայլ ամենայն եղելութիւնս։ Եւ յայսմանէ նախ ճանաչել զմեծութիւն եւ զիմաստութիւն եւ զանչափ զօրութիւնն Աստուծոյ եւ զբարերարութիւն, թէ զայս ամենայն վասն մեր է արարեալ։ Եւ որ քան զայս է հրաշափառագոյն, եթէ զիա՞րդ նախախնամող զօրութիւն կառավարէ զամենայն եւ ունի յանլոյծ հաստատութեան. զի այս անքաւ ծանրութեան մարմնոյ աշխարհիս՝ երկրի եւ ծովու՝ ոչ գոյ հիմն եւ ոչ հաստատութիւն եւ ոչ սիւնս. այլ ամենայն 'ի վերայ ոչընչի է հաստատեալ, մանաւանդ թէ 'ի վերայ հրամանին Աստուծոյ ըստ առաքելոյն՝ թէ « Կրէ զամենայն բանիւ զօրութեան իւրոյ »[1]։

1 Եբրայ. Ա. 3.

Արդ՝ յայս ամենայն և 'ի սոյնպիսիս պարտ է զակն բանալ և տեսանել և ճանաչել զանհաս մեծութիւնն Աստուծոյ և զիմաստութիւն և զզօրութիւն ։ Քանզի երկինք և երկիր և որ 'ի սոսա լինելութիւնք՝ որպէս թէ գրով և բանիւ պատմեն զանբաւութիւնն Աստուծոյ . ըստ այնմ, « Երկինք պատմեն ըզփառս Աստուծոյ »[1] ։ Եւ 'ի տեսանելին զայսպիսի անպատմելի արարչութիւն, շարժել այնուհետև զմիտս և զլեզու 'ի փառաբանութիւն Աստուծոյ, և յամենայն եղելոցս փառաւորել զարարիչն ։ Քանզի յայտնապէս հայեցեալ Անանիանքըն՝ զամենայն արարածս յօրհնութիւն Աստուծոյ կոչէին ասելով . « Ամենայն գործք Տեառն զՏէր օրհնեցէք »[2] ։ Եւ 'ի կարգ անկեալ՝ զերկին և որ երկնի, զօդ և որ 'ի սմա, ասէին օրհնել զԱստուած ։ Եւ ոչ եթէ զի նոքա օրհնեն զԱստուած, վասն զի անբանք են և անխմաստք . այլ մարդիկ մտաւորք և բանաւորք՝ տեսանելով զոր 'ի նոսա սքան-

1 Սաղմ. ԺԸ. 1 ։ 2 Դանի. Գ. 57 ։

[redacted]

չեղագործութիւնք՝ փառաւորեն զարարիչն ։ Եւ ոչ միայն յայսպիսի հրաշազան և զարմանագործ տեսութենէ իմաստաքար հայեցողքն զԱստուած փառաւորեն, այլ և յայնց տեսութեանց որ յոլովից թուի թէ պատճառք չարի են. զի որ ընդ մարմնոյ ական և զհոգւոյ աչս բաց ունին, յայնցանէ յորմէ կուրացեալն հոգւով միտօքն, նոքա մեծամեծս շահին. քան նմանութեան բըժըշկաց, որ բազում անգամ 'ի մահաւակարացն զօգտակար դեղսն առնուն. որպէս յօձից՝ առնուն զխուծիչս թունից նոցա, և յայլ մահացու դեղոց սատակչական զօրութիւնս ։

Եւ եթէ ախորժէք, յեղելոց և 'ի գրելոց իրաց ստուգեցից զասացեալս ։ Քանզի պատանիկ ոմն հռչակելի գեղեցկութեամբ յԱնտիոք քաղաքի, անուն Պելագիա, որ ոչ միայն 'ի քաղաքին՝ այլ և յամենայն աշխարհն մերձակայ տարածեալ էր համբաւ գեղոյ նորա, որ և յամենայն կողմանց վաւաշոտ երիտասարդք գային առ նա. նա յաւուր միում

ելեալ 'ի բաղանեաց, և զգեցեալ բեհեղէս և ծիրանիս, և զարդարեալ ոսկւով և մարգարտով և քարամբ պատուականօք զգլուխն և զպանչան և զպարանոց, և գրեթէ զամենայն մասունս մարմնոյն, և սևութեամբ զաչսն, և 'ի սպիտակէ և 'ի կարմրոյ զայտսն, և օծեալ անուշահոտ իւղով՝ գայր անցանէր լկտի կերպարանօք ընդ մէջ քաղաքին՝ 'ի բազմաց յայնոսիկ հեշտացելոց սպասաւորեալ: Իսկ եպիսկոպոս ոմն Նոննոս անուն՝ նըստէր եկեղեցականօքն հանդերձ 'ի դրան եկեղեցւոյն՝ ընդ որ անցանէր պոռնիկկըն. որ և բազումք յողջախոհ ժառանգաւորացն դարձուցանէին զդէմս 'ի տեսութենէն: Իսկ սուրբ եպիսկոպոսն յար պշուցեալ հայէր ընդ նա, մինչ զի և բազումք 'ի տեսողացն 'ի միտս իւրեանց բամբասէին զնա՝ եթէ ընդ երկար նայի ընդ գեղ պոռնկին: Իսկ նա յանկարծակի ընդ արտասուս ցնդեալ լայր դառնապէս: Իսկ մերձակայքն որք բամբասէին զհայեցուածս նորա, մատուցեալ հարցանէին՝ թէ զինչ էր պըտ-

[redacted]

նուէր ընդ գեղ պատանեկին և զի՞նչ ողբու-
մին ։ Իսկ նա տակաւին արտասուելով
պատասխանէր ․ վա՜յ ինձ որդեակք, վասն
զի տեսի զկինն զայն՝ զի ամենայն հնա-
րիւք աշխատէր և զանազան զարդուք զար-
դարեալ էր զինքն՝ որչափ և էր կարո-
ղութիւն ․ և այն վասն մոլեկան և մեղ-
սասէր երիտասարդացն, զի նոցա հա-
ճոյ երևեսցի, և զախտաւոր ցանկու-
թիւն նոցա շարժեսցէ 'ի խառնումն իւ-
քեանս ։ Իսկ ես երկնաւոր փեսային եմ
հարսնացեալ, որ վասն անճառ սիրոյն
իւրոյ որ յիս՝ յանքաւ քաղցրութենէ
գերակայ փառացն խոնարհեցաւ յիմ
գարշութիւնս, և խաչիւ և արեամբ
գնեաց 'ի ծառայութենէ մեղաց, և սըր-
բարար աւազանաւն լուաց, և հոգւոյն
շնորհօք զարդարեաց ․ ես և զգեղեց-
կայացիչ պատուիրանս իւր և ուսոյց,
եթէ զկարդ նոքօք որ ըստ օրէ զար-
դարեցից զամենայն մասունս հոգւոյ
և մարմնոյ, որով անճառելի սիրով
նա յիս բնակէ և ես 'ի նմա ։ Իսկ ես
ըստ առաւօտքին՝ 'ի փոխանն անդրէն

դարձայ , և ընդ ախտին Թաւալեցայ՝ յորմէ լուացայ , և զշնորհօք զարդարանսն որ 'ի Նմանէ՝ մեղօք աղաւաղացուցի , և ոչ փութացայ վերստին ապաշխարութեան ջրով լուանալ զանձն , և պատուիրանին պահպանութե զարդարել՝ զի հաճոյ գտայց երկնաւոր փեսային , որ սիրեացն զիս , և զանձն իւր 'ի մահ մատնեաց վասն իմ։ Այլ լուեալ զայս զարմացան ընդ արթնութիւն մըտաց նորա և ընդ անախտութիւն հոգւոյն , և փառաւորեցին զԱստուած ։ Տեսանե՞ս ահա՝ զի փոյթքն և արթունքն և 'ի մնասակարացն շահին , բայց ծոյլքն և մեղկքն բազում անգամ և յօգտակարացն մնասին ։

Արդ՝ առաջին դուռն զգայարանացս բարւոք փակեցաւ և բացաւ ։ Այլ պարտ է և զերկրորդն ըստ նմին օրինակի փակել ընդդէմ ամենայն մահացու և կորստական բանից ։ Զի որպէս ակն տեսութեամբն խոտորի առ չարութիւն , և ընդ ինքեան շարժէ զբոլոր մարմինն 'ի գործակցութիւն , այսպէս և ունկն

ընելութեամբն տապականի, և զապականացուրծ լուրն 'ի ներքս ընդունելով 'ի շտեմարանս որոտին ամբարէ իբրև ըղկայծակն ընդ յարդիւ Թաքուցեալ. որ 'ի դիպող ժամանակի 'ի շնչմանէ իրիք արծարծեալ` զկիզողական բոցն բորբոքէ: Նոյն է սա սկզբնաւորագոյն մեղք. զի և նախ քան զամենայն բանաւորկուն օձիւն մատուցեալ յունկն նախամօրն եհեղ զԹոյնս դառնութեանն. որով իսկ քըն մեռաւ, և եղև պատճառ մահու ծննդոց իւրոց: Որդ` առաւօտին մուտ ափտաւոր լաւելութեան է այս: Յորժամ առփողք իւրեանց, այր և կամ կին, լսեն 'ի միմեանց բան կակղութեան և Թուլութեան, որ իբրև զսուր երկսայրի յաջոյն հարկանի, և գերի առեալ տանի տռամբք ցանկութեանն 'ի կատարումն մեղաց:

Ի այն յարի և չար միջնորդացն բան, որ 'ի մէջ երկուցն տանի և բերէ զկորստական պատգամսն, որպէս և օձն 'ի մէջ Եւայի և բանսարկուին: Նոյն այս առաւել անձնեղբերիլ է քան զշնութիւն. զի

Թէպէտ դժնդակ և չար յանցանք է շը-
նութիւնն, զի յորդայութենէն արտա-
քըս հանէ և գեհեններին ժառանգ առնէ,
այլ սակայն բանաւորագոյն պատճառ
և հարկեցուցիչ 'ի մեղս՝ ունի զըզան-
կութիւն մարմնոյն՝ և զթելադրութիւն
սատանայի և զբորբոքումն ախտագար-
շութեան: Իսկ անօրէն միջնորդն որմէ
պատճառաւ յանհնարին յայս մեղս կոր-
ծանի՝ ոչ և մի ինչ հարկ և կամ բռնու-
թիւն 'ի բնութենէն ունելով. զի կրկին
ըստ չափու երկուցն յանցանաց՝ որոց
պատճառ եղև մեղաց՝ և ևս առաւելա-
գոյն տացէ զվրէժ յաւուրն դատաստանի
'ի կիզողական հուր գեհեններին:

Դարձեալ 'ի ձեռն ունկան է և լսողու-
թիւն ամ չար խորհրդակցութե և գոր-
ծոյ անօրէնութեան, աւազակութեան,
գողակցութեան. յորմէ առակացն բան
հրաժարեցուցանէ ասելով. « Որդեակ՝
մի խաբեսցեն զքեզ արք ամպարիշտք և
ասիցեն, եկ ընդ մեզ կցորդ լեր արեան.
ծածկեսցուք յերկրի զայր արդար 'ի տա-
րապարտուց. կլցուք զնա կենդանւոյն

խորս դժոխոց »[1] ։ Որպէս խրատէ առակըն. « Մի երթար ճանապարհ ընդ նոսա . խոտորեա՛ զոտն քո ՚ի շաւղաց նոցա »[2] ։ Նա և զմարդկանէ չարախօսութիւն ունկամբ ՚ի սիրտ մտանէ յանփակ լեզուացըն և յանդուգն բերանոյն . որք գործիք սատանայի եղեալ՝ զնորա հեղեալ թոյնն ինքեանց լեզուաւն ՚ի լսելիս յայլոց մատուցանեն , և շարժեն զնոսա ՚ի բարկութիւն , յատելութիւն , ՚ի հայհոյութիւն , յախտակալութիւն , ՚ի թըշնամանս , ՚ի բամբասանս , ՚ի մատնութիւն , ՚ի գաւաճանութիւն , ՚ի զըրպարտութիւն , յորոգայթադրութիւն , ՚ի սպանութիւն և ՚ի նոյնպիսի չարիս ։

Լ՛ դարձեալ և այս ունկան ախտ . յորժամ ոչ ՚ի միջնորդաց լսելութենէ , այլ դէմ յանդիման կրէ յումեքէ թըշնամանս և նախատինս և զորոզանս և արհամարհութիւնս և հայհոյութիւնս և զրկանս և յափշտակութիւնս և տուգանս և ասնահարութիւնս ։ Արդ այսպիսեաց ամենայնի զոր վերագոյն ասա-

1 Առակ. Ա. 10.   2 Անդ. Ա. 15.

ցոյց, եւ որ նման սոցին՝ պարտ է փա-
կել զուռնկինն եւ ոչ տալ թոյլ բնաւ մուտս
լսելութեան, զի մի 'ի նախատասցեալ
չարիսդ անկանիցի. քանզի իբրեւ ըղ-
քաղցկեղ ճարակեն այսպիսի ախտք զը-
գին: Այլ նախանձել զբարուք նախան-
ձըն ըստ Դաւթի որ ասէ. "Ի հակա-
ռակել մեղաւորին առաջի իմ, խուլ ե-
ղէ եւ խոնարհեցայ. եւ եղէ եւս որպէս
մարդ որ ոչ լսէ դ[1]. զի որ կամի զոգին
կեցուցանել, կամ սկզբանն ոչ լսէ, եւ
կամ՛ թէ լսէ, ոչ զայրանայ եւ ոչ առ-
նու 'ի միտ եւ ոչ պատասխանէ:

Այլ զայն դարձեալ բանալ ընդար-
ձակ ամենայն բարուք լսելութեան մը-
տից, այսինքն հաւատոյ բանի եւ պատ-
ուիրանաց Աստուծոյ. խօսել օրինօք եւ
մարգարէիւք, աւետարանական եւ ա-
ռաքելական վարդապետութեամբ: Լը-
սել օրինացն որ ասէ. "Տէր Աստուած
քո՝ տէր մի է: Այլ սիրեսցես զտէր Աս-
տուած քո յամենայն սրտէ քումմէ. եւ
զընկեր քո իբրեւ զանձն քո դ[2]: Այլ "մի

1 Սաղմ. ԼԸ. Զ: 2 Բ. Օրին. Զ. 4, 5:

սպանանէր, մի՛ շնար, և մի՛ գողանար. պատուեա՛ զհայր քո և զմայր »[1]։ Եւ 'ի մարգարէիցն որ ասէն. « Խոտորեա 'ի չարէ և արա՛ զբարի, և երթ ընդ-հետ խաղաղութեան »[2]։ Եւ դարձեալ՝ « Լուացարուք 'ի մեղաց՝ սրբեցարուք յանօրէնութեանց. ընկեցէք զչարութի յանձանց. ուսարուք գործել զբարիս. խնդրեցէք զիրաւունս. փրկեցէք զզըր-կեալն. դատ արարէք որբոյն, և տուք իրաւունս այրւոյն »[3]։ Եւ թէ՝ « Բրդեա քաղցելոց զհաց քո, և զաղքատս անյարկս տար 'ի տուն քո. եթէ տեսանես մերկ՝ զգեցո. և զզաւակ ընտանեաց մի՛ անտես առնէր »[4]։ Եւ յաւետարանէն սրբոյ. « Եթէ որպէս կամիք թէ արասցեն ձեզ մարդիկ, այնպէս և դուք արարէք նոցա. և սիրեցէք զթշնամիս ձեր, և բարի ա-րարէք ատելեաց ձերոց, և աղօթս 'ի վերայ լլկողացն զձեզ. և որ հարկանէ զծնօտ քո՝ մատո նմա և զմիւսն. և որ հանէ 'ի քէն զբաճկոն քո, մի՛ արգելուր

1 Բ. Օրին. Ե. 16։
2 Սաղմ. ԼԳ. 14։
3 Եսայ. Ա. 16։
4 Եսայ. ԾԲ. 7։

և զչարակիս . և գանձեցէք ձեզ գանձս յերկինս . և տուք փոխ՝ ուստի ակն ոչ ունիք առնուլ[1] » ։ Եւ յառաքելոցն , ե-թէ « Ամենայն դառնութիւն և աղաղակ և սրտմտութիւն և հայհոյութիւն բարձցի 'ի ձէնջ ամենայն չարութեամբ քըն հանդերձ ։ Եւ արեգակն 'ի վերայ բարկութեան ձերոյ մի մտցէ »[2] ։ Եւ « Սպանէք զանդամս ձեր զերկրաւորս . 'ի բաց ընկեցէք զպոռնկութիւն , զպըղ-ծութիւն , և զագահութիւն՝ որ է կը-ռապաշտութի , և զգեցարուք զգութ , զքաղցրութիւն , զերկայնմտութիւն ։ Եւ 'ի բաց թօթափեցէք զամենայն չա-րութիւն և զկեղծաւորութիւն և ըղձ-նախանձ և զամենայն չարախօսութի »[3] ։ Եւ « Սիրեցէք զմիմեանս , զի սէր յԱս-տուծոյ է . և ամենայն որ սիրէ , յԱս-տուծոյ է ծնեալ և ճանաչէ զԱստուած »[4] ։ Եւ « Մի բանիւք և լեզուաւ սիրիցէք , այլ արդեամբք և ճշմարտութեամբ »[5] ։

1 Ղուկ. Զ. 27. 30. և այլն
2 Եփես. Դ. 1. 26. և այլն
3 Կող. Գ. 5. և այլն։
4 Ա. Յովհ. Դ. 7.
5 Անդ. Գ. 18.

Նոյն զայլն ամենայն փրկականս և օգտկեցոյց՝ որոց ոչ գոյ թիւ։ Բանալ դարձեալ պարտ է զականջս և ամենայն մաղթողի՝ որ զհարկաւորսն պահանջէ պէտս ըստ լրման մարմնոյ աղխատոյից. և կամ հոգևորական խրատուց, որ է մեծ և օգտակար քան զմարմնոյ լնուլ կարօտութի։ Նոյն այսպէս ընդ կամացն Աստուծոյ լինի ընդարձակութիւն քո լսելեաց։

Նոյն զհաստատելով խեց ընդդէմ ամենայն հեշտալի և ախտաւոր հոտոյ, որ ամփոփաբար առ վաւաշոտն է տեսանել. զի զամենայն հնարս անուշահոտութեան հնարեն 'ի մարմին և 'ի հանդերձս՝ առ 'ի նիւթ և զօրութիւն տալոյ ախտաւոր ցանկութեանն. որով լըդհաստատութի ոգւոցն մեղկացուցեալ թուլացուցանեն 'ի վայր հոսելով 'ի բարձրութենէ պնդակազմութեան արիական հանդիսից։ Նոյն դարձեալ բաց Քրիստոսի անուշահոտութեանն՝ զոր առաքելովքն ծաւալեաց ընդ աշխարհս, ըստ որում և ասէ Պօղոս. « Զհոտ գիտութեանն իւրոյ յայտնի առնէ մեօք

ընդ ամ տեղիս, եթէ հոտ անոյշ եմք Քրի-ստոսի առ Աստուած ՚ի մէջ փրկելոցն և ՚ի մէջ կորուսելոցն. ոմանց հոտ ՚ի մահուանէ ՚ի մահ, և ոմանց ՚ի կենդանութենէ ՚ի կեանս»[1]: Զի որք զգայութիւն ախտաւոր հոտոյ սիրեցին քան զկենդանացուցիչն զայն, նոքա ՚ի մահ եղեն՝ դատապարտելով զնոսա վասն անփափագ լինելոյն: Իսկ որք զզուարճալիս զայս արհամարհեցին սիրով ճշմարտին, նոցա արդարապէս կենաց եղև պատճառ: Զոր և ըղձաւորն այսորիկ հարսնին պանծալի յերգոց երգն հրատարակէ. «Իւղ թափեալ է անուն քո, վասն այնորիկ և օրիորդք սիրեցին զքեզ»[2]. և անախտ սիրով յինքեանս ձգեցին զկեանսդ, և միաւորութեամբ կենացդ՝ կենդանացան ՚ի մշտնջենաւոր անմահութիւնն:

Պարտ է որք սրբութեամբ ամենասրբոյն ախորժեն լինել հաղորդ, և ըղձաշակելեան փակել ընդդէմ ամենայն զգայական հեշտութեանց: Զի թէպէտ և ՚ի հարկաւորն ընդարձակեալ է յԱս-

1 Բ. Կոր. Բ. 16:   2 Երգ. Ա. 2:

տուծոյ վայելել, բատ որում և ասաց. « Ահաւասիկ ետու ձեզ զամենայն, կերակուր իբրև զբանջար խոտոյ դ[1]. քանզի որպէս առաջիկայ մարմնոյ գիտէր զտկարութիւն նոցա և զպէտս, բայց յաւելորդացն արգել յորկորստութե անչափութէ: Օ որ անխտրաբար անկարգաբար խծողեն զորովայնս. որ ոչ գիտեն զսահման բնութեա, եթէ կերակուր միայն այնորիկ տուաւ յարարչէն կենդանեաց, որ զկենդանութիւն և զզօրութիւն և զառողջութիւն պահէ 'ի մարմինս. վասն զի հաստատուն գոլով բնութիւն՝ զաւելայն ոչ պահէ. և միայն այնորիկ թափելայն ընման կարօտանայ: Իսկ նոքա զայս անգիտանալով կարծեն առաւել շնորհ տալ որովայնի անյագութեամբն. որ ոչ թէ միայն զոգին, այլ և զմարմինըն զոր բարերարծել կարծեն՝ ձկաւեն և ընդ բազում ցաւովք արկանեն, յոլով անդամ և ընդ մահուամբ, անմտագոյն քան զանասունս յայնամիկ. ցուցեալ. զի նոքա զբաւականն առե:

1 Ծնն. Թ. 3.

տայս կերակրոցն և ըմպելւոյն տանել, թէ և բազում այլ առաջի կայցէ, և ոչ հայիլ կամիցի ընդ նոսա: Իսկ որքա զպատճառս կենացն անչափութեամբքն մահու տանեն. զմարմինն ապակաւոր ցաւօք վտանգեն, և զհոգին անմահ՝ յաւիտենական մահուն վիճակեն. մոռացեալք զառաքելոյ ողբումն զէնքեանս որ ասէ. «Լալով ասեմ զթշնամեաց խաչին Քրիստոսի, որոց կատարածն կորուստ է, որոց աստուած՝ որովայն իւրեանց է, և փառք ամօթն դ[1]. այսինքն որովայնամոլութիւնն: Եւ ոչ վայրապար այնպիսեացն աստուած անւանէ զորովայնն, այլ ճշմարտութք. զի Աստուծոյ պատիւն 'ի պաշտամանէ նորա ճանաչի և 'ի պատուիրանին կատարմանէ, իսկ որովայնին՝ 'ի նորին լապատաւորութենէ: Արդ՝ որք որովայնին առաւել հպատակեն՝ քան Աստուծոյ պաշտամանն և պատուիրանին, քաջայայտ է զի ածն զորովայնն ունին, որում զպատահարկութին մատուցանեն: Եւ

1 Փիլիպ. Գ. 19.

բռուն և Թշնամիս խաչին կոչէ զայնպի-
սիսն. վասն զի խաչին անուն չարչարանք
են, ըստ նորուն Տեառն բանի. որ կա-
մի, ասէ, զկնի իմ գալ, զխաչն առցէ և
եկեսցէ[1]. այսինքն զչարչարանսն: Զի
ես ասէ 'ի մարմնադրեցութեանս` խաչի
և չարչարանաց ճանապարհաւ գնացի,
որով և 'ի սեփականն իմ փառս մտի:
Այլ որ զհետ իմ անկարծէ գալ, և 'ի փառ-
սըն իմ փառաւորիլ, խաչին` այսինքն
չարչարանացն ճանապարհաւ եկեսցէ,
որ է նեղ և անձուկ: Զի որ ընդ լայնն
և ընդ արձակն ընթանայ, որ է որկո-
րըստութիւնն և այլ մարմնական հեշ-
տութիւնք, նա ոչ 'ի կեանսն և 'ի փառ-
սըն` այլ 'ի տանջանսն և 'ի կորուստն ժա-
մանէ: Զայն և առաքեալ յայտ առ-
նէ յասելն, "Եթէ չարչարանացն Քը-
րիստոսի կցորդ լինիմք, և փառացն նո-
րա հաղորդ լինելոց եմք"[2]:

Զի՞նչ ասացից և զարբեցողացն, որ
յայժ գեր 'ի վերոյ անցանէ չարութեք
քան զկերակրոցն անյագութիւն: Ա-

1 Մատթ. ԺԶ. 24: 2 Հռովմ. Ը. 17:

մըն զի որք կերպակերոցն անշարժութեամբ վարին, թէպէտ զհոգի և զմարմին մնա- ցեն, ըստ մերազոյն ասացելոցդ, այլ զբանական իմաստութիւնն՝ որով յան- քան կենդանեացն որոշեցաք, ոչ եղծա- նեն, այլ կան միայն ամբողջ բանաւո- րութեամբն և խոհականին ընտրողու- թեամբ։ Իսկ արբեալքն զբանական ի- մաստն, որ է պատկեր արարականին, ա- պականեն. զի ոչ խորհել և ոչ առնել գիտեն ըստ պատշաճի։ Եւ ոչ թէ մի- այն անասնոցն այսու հաւասարեն, այլ և յոյժ անմտագոյն քան զնոսա երևին։ Վն̄ զի նոքա թէպէտ և 'ի բանական հան- ճարոյ զրկեալ են, այլ ունին բնաւոր շար- ժութիւս ըստ չափոյ պիտոյից կենաց իւ- րեանց զօգտակարն ինքեանց ընտրել, այս- ինքն որոշել 'ի միմեանց զկենդանական և զմահացու կերակուրն։ Ի պատառող գա- զանաց խուսեն, յորոգայթից խորշին, 'ի վախից և 'ի խորխորատից 'ի բաց կան, 'յամարայնի 'ի ցրտային լերինս եղանեն, 'ի ձմերունս 'ի տօթագին դաշտս իջա- նեն. և այլ ինչ բազում, զոր նման է սո-

ցին՝ կերպարանս խոհականութեան յին-
քեանս ցուցանեն ։ Զի ոչ այսչափ մի-
այն՝ այլ և ոտիւք ուղիղ գնան, և աչօք
անսխալ տեսանեն, և ունկամբ արագ-
լսեն ։ Իսկ արբեալքն ոչ միայն զբա-
նական իմաստութիւն և զխոհական ընտ-
րողութիւն կորուսանեն, այլ և ոչ զբնա-
կայինս զայսոսիկ յինքեանս ունին. զի ըն-
դայական ներգործութիւնսն զամ կո-
րուսանեն. զի ոչ ոտիւք ուղիղ ընթա-
նալ կարեն, այլ գայթ ՚ի գայթ. և վաղ-
վաղակի անկեալ կործանին, և իբր ըն-
մեռեալ դի յայլոց բարձեալ բերին։ Զի
ոչ ակն ըստ պատշաճի տեսանէ, մինչ զի
և ոչ զբարեկամս և զթշնամիս որոշել
գիտեն ՚ի միմեանց ։ Նա և ոչ ունկն
ուղղակի լսէ. զի բազում զրուցս բանից
այլ ընդ այլոյ իմանայ ։ Զի ոչ լեզու յօ-
դաւոր և բառ կարգի շարժի առ ՚ի բա-
նին յարմարութիւն ։ Զի ոչ ձեռք յարա-
բողականն պատշաճապէս շարժի գոր-
ծառնութիւն ։ Իսկ շուայտեալ և զանհան-
ճար ծախուցն զոր ՚ի հանդանակս գի-
նարբուացն անմտաբար ծախէ և յետոյ

զղջմանց, զի՞նչ պտուղ է առել. զի յոլովք այն են՝ որ զամենայն պատճառս կենաց զգոյսն՝ 'ի միում աւուր վատնեն. Եւ ոչ այսչափ միայն են վնասք արբեցութեան. այլ քանզի խելայեղեալ է և ոչ գիտէ զինչ խօսի և կամ գործէ, բանիւք 'ի բանս անկանի և 'ի գրգռութիւն և 'ի հակառակութիւն, 'ի բարկութիւն և 'ի սրտմտութիւն, 'ի կռիւ և 'ի թըշնամանս, 'ի հայհոյութիւնս և 'ի նախատինս, յարհամարհանս և յանահարութիւն. և յայսցանէ 'ի հարուածըս և 'ի գանս, ուստի բազում անգամ և սպանութիւնք։ Յորմէ բանտ և կապանք և տուգանք և յափշտակութիւն ընչից, և հատումն անդամոց, և զրկումն 'ի հայրենեաց, և հալածանք յօտարութիւն, և կամ մահ փոխանակ մահու։ Տեսանե՞ս ահա զի ոչ միայն անասնոց հաւասարէ արբեալն, այլ և քան զխոզս և զշունս և զգորտս և զայլ զազրագոյնս 'ի զեռնոց վատթարագոյնք են։ Եւ այսոքիկ ըստ մարմնոյ, որ յոյժ փոքունք և նուազք են առ բաղդատու-

թիւն հոգւ և որպիսական տանջանացն. վ՛ասն զի ընդ շունս· և ընդ պոռնիկս և ընդ սպանողս և ընդ այլ չարագործս. զրկի յարքայութենէն, և զմշտնջենաւորն և զանշիջանելին ժառանգէ զգեհենն ըստ առաքելական բանին. «Մի խաբիք, ասէ, զի ոչ շունք, ոչ պոռնիկք, ոչ իգացեալք, ոչ արուագէտք, ոչ բամբասողք ոչ արբեցողք, զարքայութիւնն Աստուծոյ ոչ ժառանգեսցեն»[1]:

Այլ բազումք են որք ոչ միայն որկորստութեամբ և արբեցութեամբն արտաքոյ սահմանին ելանեն, այլ և զաստուածային օրինօք սահմանեալ պահոց լուծանեն. են որք ամենայն հրաժարեցուցեալ կերակրոց, և են որք ձկամբ և գինւով և ձիթով: Իսկ բարուքս կորկատեն ասելով. Աստուած վասն կերակրոյ ոչ բարկանայ ումեք. զի և յայն սակս արար զնա և ետ մեզ, զի վայելեսցուք յառատ պարգևս նորա և փառաւորեսցուք զնա: Օ՜ սիրտ, ասեն, պարտ է պահել 'ի չարեաց և չար ու-

1 Ա. Կոր. Զ. 9:

մեք ոչ առնել. քանզի զայս միշտ ուսուցանեն աստուածային պատուիրանքն։

Նա որս ասեմք, թէ որ զպահան օրինադրեաց, ոչ զախրս պղծել տալոց չարեաց, կամ զընկերն տրամեցուցանել. այլ և զայն ընդ այսմ պահել. զի և ոչ միոյ պատուիրանի պահպանութիւն բաւական է յուղղութիւն։ Նա լուր յառաքելոյ որ ասէ. "Եթէ ոք զամենայն օրէնսն պահիցէ և միով իւիք գթիցէ, եղև ամենայն օրինացն պարտապան դ[1]։ Որդ՝ որպէս զմարմին ոչ միայն միով կերպարան այլ ամենայն պիտանացուօքն կերպարանէ, այսպէս և զհոգի՝ որոյ է կերպարանութիւն պատուիրանքն Աստուծոյ, ոչ միով կամ սակաւուք՝ այլ ամենայն պատուիրանօք պարտ է կերպարանել. զի և Տէրն ոչ սոսկ ասաց՝ թէ կեցցէ մարդ բանիւ որ ելանէ ի բերանոյ Աստուծոյ, այլ թէ՝ ամենայն բանիւ[2]։

Իսկ եթէ ոք ասիցէ, թէ հրամարեցուցեալ կերպարանութիւն միս է և որ ինչ ի միոջ՝ զի ծնունդ կենդանեաց է, իսկ

1 Յակ. Բ. 10. 2 Մատթ. Դ. 4.

ձուկն ջրոյ, և ձէթ և գինի պտղոց. զո-
րըս պարտ է անխափր ուտել։ Մ՛ յուրա
և յիմար պատճառիս. ո՞չ ապաքէն ամե-
րեքըս ամենայն հաստատք են, երկիր
և ջուր, օդ և հուր. և 'ի նիւթական
արարածոցս ոչ գոյ ինչ էութիւն, որ ոչ
'ի չորից տարերց յայացանէ է գոյա-
ցեալ, բանաւորք և անբանք, կենդա-
նիք և անկենդանք։ Իսկ եթէ ասիցէ
դարձեալ, թէ Աստուած ասաց՝ «Բղխե-
սցէ երկիր շունչ կենդանի ըստ ազ-
գի. չորքոտանիս և սողունս և գազա-
նըս ըստ ազգի»[1]։ Եւ դարձեալ ասաց՝
«Հանիցեն ջուրք զեռունս շնչոց կենդա-
նեաց, և թռչունս թևաւորս, և կէտս
և ձկունս և կայտառս զանազանս»[2]։ Եւ
ահաւասիկ անասունք՝ երկրի են ծը-
նունդ, և ձուկն՝ ջրոյ. վասն այնորիկ ըզ-
ձկունս պարտ է ուտել, և զանասունս
ոչ։ Ո՞չ յառաջագոյն ասացի, թէ ոչինչ
'ի վերայ երկրի 'ի միոյ տարերէ գոյացեալ
է, և ոչ յերկուց կամ յերից, այլ բո-
վանդակն 'ի չորից։ Եւ որ յերկրէ ա-

1 Ծնն. Ա. 24. 2 Անդ. Ա. 20.

ստացաւ, ունի զջուրն և զայլն ընդ խն-
քեան. նոյնպէս և որ 'ի Ջրոյ՝ ունի և
զերկրի և զայլոցն խառնուած։ Իսկ ե-
թէ դարձեալ հակառակին՝ նուազ լինել
զօդս 'ի Ջրոյ ստացեալ քան զոր յերկրէ,
ընդդէմ և ոչ զթռչունս ուտես, քանզի
և նոքա 'ի Ջրոյ են. և կամ ընդդէմ ոչ
'ի բուսոց և 'ի սերմանեաց հրաժարես,
զի և նոքա յերկրէ են։ Իսկ եթէ զկեն-
դանիսն ասես սպանանել, ահա և ձկունք
կենդանիք են և մեծ և յաղթանդամ քան
զամենայն կենդանիս որ 'ի վերայ երկրի։

Ա՜յլ ես ոչ ասեմ զայս ինչ սպանանել
կամ զայն, այլ զանցանելն ընդ եդեալ
սահմանս. զի և առաջին պահոցն բու-
ծումն՝ որով անկեալք և մահ յաշխարհ ե-
մուտ, ոչ մսով էր կամ ձկամբ կամ զի-
նւով և ձիթով, այլ պտղով։ «Ի ծառոյն
ասէ, գիտութեան բարւոյ և չարի մի
ուտիցէք ո»[1]։ Նա 'ի պատուիրելն յետ յան-
ցաւորութեան՝ դարձեալ զնոյն երկրորդ-
դեաց. «Փոխանակ, ասէ, զի կերեր 'ի
ծառոյն յորմէ ասացի չուտել, անիծեալ

1 Ծնն. Բ. 17։

ղիցի երկիր 'ի գործս քո[1] . և որ 'ի կարգին:
Արդ՝ աստուածային օրէնսդիրքն որ-պէս զաւուրսն որոշեցին պահոց և տօ-ներոյ, նոյնպէս և զկերակուրսն զանա-զանեցին. զզօրաւորսն և զհեշտալիսն և զախորժականսն մարմնոյ զորս պատշաճ դատեցան՝ օրինադրեցին ոչ ուտել յա-ւուրս պահոցն. ոչ թէ զի կարօտու-թիւն ունի Աստուած մերոց պահոցն, այլ զի երևեսցուք ընդ հնազանդու-թեամբ հրամանի նորա: Զայս և 'ի մարդիկ է տեսանել. զի 'ի վերայ ընդ-ձեռամբ անկելոցն՝ ոչ այնքան զմեծա-մեծս կամ զխորթունս քննեն զպատ-ճառս, որքան զանհնազանդութիւն և զարհամարհանս հրամանի իւրեանց: Այսպէս ամենայն ուրեք պարտ է հնա-զանդել աստուածայնոյ օրինադրութեան՝ զոր 'ի ձեռն եկեղեցւոյ առաջնորդաց կարգեաց: Եւ զորս ըստ աստուածային հրամանին կարծեաց յինքեան պահոցն զկերակուրս, մասնաւորել զայն կարօտե-լոցն հարկաւորացն: Այլ և զամենայն ա-

1 Ծն. Բ. 17:

ւելորդս գոյիցն, կերակրոց և զինչ և ի-
ցէ, առատապէս սփռել և տալ աղքա-
տաց. զի արդարութիւն բարեգործու-
թեանն մնասցէ յաւիտեան. Հաւան-
եալ բարերարին խրատու, զապականա-
ցու և զընչեղն նիւթ երկրաւորիս՝ որ
ցեցոյ և ժանգոյ է կերակուր՝ որպէս
վաճառականութեամբ տալ ՚ի ձեռս
աղքատաց և գանձել յերկինս, որ ան-
կըժրբելին է գողոց և ցեցոյ. և առ-
նուլ փոխարէն զանապականն և զանմայ-
լայլելին զերկնից արքայութիւն ըստ նո-
րուն Տեառն երանաւէտ ձայնի որ առ
բարեգործացն դասս. «Եկայք, ասէ,
օրհնեալք Հօր իմոյ, ժառանգեցէք ըզ-
պատրաստեալ ձեզ զարքայութիւնն ՚ի
սկզբանէ աշխարհի: Վասն զի քաղ-
ցեայ՝ և ետուք ինձ ուտել. ծարա-
ւեցայ՝ և արբուցէք զիս. օտար էի՝ և
ժողովեցէք զիս ընդ յարկաւ ձերով.
մերկ էի՝ և զգեցուցէք զիս. հիւանդ
էի՝ և տեսէք զիս. ՚ի բանտի էի՝ և ե-
կիք առ իս»[1]: Արդ իբրև առաքինասէ-

1 Մատթ. իե. 34:

ցան՝ անտանելալ զնա յայնպիսի փառաւո-
րութենէ, և անարժան նմա զառաջեալսն
վարկանէին, և հարցին՝ թէ ո՞րք անտառք
զքեզ յայդպիսի կարօտութեան և բա-
րեգործեցաք որպէս գոհանաս։ Պա-
տասխանեաց նոցա և ասէ. որովհետև
արարէք միում 'ի փոքր և յարհամարհ
թուեցելոցս յայսցանէ՝ ինձ արարէք. զի
ես էի որ նոցին ձեռօք առնուի զողոր-
մութիւնն 'ի ձեռաց ձերոց։ Արդ՝ ըստ
վերադասյն գրելոցդ ամենայն քրիստոնէակա-
նացդ այդպիսիկ ընդդէմ փակել արժան է
զհաշտակերլիս, և լուսաւորեացդ բանալ.
եթէ հանդերձեալ եմ ըստ արարչադիր
սահմանին շարժել զնա 'ի բնաւորակա-
նացն ներգործութիւն։

Յետ այսորիկ դնել արժան է սանձս
և 'ի վերայ լեզուոյ. զի թէպէտ և փո-
քրիկ ինչ անդամ է, այլ մեծամեծս բար-
բառի ըստ առաքելոյ։ Իսկ զարդ անի-
րաւութեան զնա ասէ, և ամենայն մար-
մնոյն ապականիչ. «Նովաւ, ասէ, օրհ-
նեմք զԱստուած, և նովաւ անիծանեմք
զմարդիկ՝ որ 'ի պատկեր Աստուծոյ ա-

բարձան ոչ¹ ։ Այլ քաղցր եւ ողորմական բա-
նիւ 'ի խորոց մաքրեցեալ սրտէ ․ ոչ է
դառն, եղկելի, այլ այսպէս լինել ․ զի
որպէս աղբիւր անդադար 'ի միոյ ակա-
նէ ոչ բղխէ քաղցր եւ դառն, այնպէս
եւ լեզու՝ որ քաղցր եւ շնորհալից բանից
գործարան յԱրարչէն 'ի բնութիւն հաս-
տատեցաւ, ոչ է իրաւացի եթէ զդա-
ռնութիւն հայհոյութեան եւ բամբասա-
նաց, կագի եւ հակառակութեան, որ-
սութեան եւ չարախօսութեան, թշնա-
մանեաց եւ զրպարտութեան, քսութեան
եւ մատնութեան, խեղկատակութեան
եւ դատարկաբանութեան, երդմնահա-
րութեան եւ շողոքորթութեան, եւ այլ
յոգնապատիկ չաղակրատութեան յինք-
նէ բղխեսցէ ։ Մանաւանդ զանօրէն
եւ զհոգեկորոյս բանս յիշոցատուութե,
որ է սերմն որոմնացան թշնամեացն 'ի
նմանէ սերմանեալ, եւ 'ի հաճոյակատար
մշակաց խոպոց երկրագործեալ եւ արդիւ-
նացեալ ։ Որ եւ քան զամենայն յանցանս
աղէտ է դժնդակ եւ ծանրագոյն, եւ առ

1 Յակ. Գ. Զ.

ւել խոստովանեցուցանէ զորդւոյն պայծա-
ռութիւն, և անհրաժեշտ ժառանգս
կացուցանէ մշտավառ հրոյ անշիջանելի
գեհենին։ Ո՛վ իցէ յիմար և մոլոր ա-
ռել եղբօրն, ըստ Տեառն բանին, պար-
տաւոր առնէ գեհենին, որչափ ևս ա-
ռաւել զանհնարին և զդժնդակ ամե-
նայն լսելութեան՝ անարգանաց և նա-
խատանաց բանին յանդգնականեալ որ-
պէս ՚ի դժոխոց մասցն և ՚ի լեզուէն
զդայթելով. մինչ զի անասնոց և գազա-
նաց առաւելանք անարգեն զ՚ի պատկեր
Աստուծոյ եղեալ մարդն. որով զնախա-
տիպն Աստուած շարժեն ՚ի վերայ ին-
քեանց ՚ի բարկութիւն և ՚ի վրէժխնդ-
րութիւն։ Յորով անգամ և զսուրբ և
զանմեղ ոգիսն հայհոյեն. զոր ասաց Տէ-
րըն՝ ոչ բնաւ ունել թողութիւն, ոչ-
յայսմ աշխարհի և ոչ ՚ի հանդերձելումն։

Այլ ՚ի սանձել առ այս նոր անկարգ
բերանս զլեզու, շարժել դարձեալ
զեղեցկապէս զնա արժան է ՚ի խոստո-
վանութիւն սուրբ և ուղղափառ հա-
ւատոյ երից անձնաւորութեանց և միոյ

աստուածութեան համարումն և զուգա-
կան Երրորդութեանն. և 'ի դաւանու-
թիւն աշխարհանորոգ և փրկական առ-
նորէնութեանն. և յօրհնութիւն և 'ի
փառաբանութիւն անսահման բարե-
րարութեանն և յոգնառատ պարգե-
ւաբաշխութեանն. և 'ի մաղթանս մըշ-
տանուէրս վասն փրկութեան անձին և
հանդերձելոցն. և 'ի խոստովանութիւն
նախագործեալ յանցանացն՝ անպատկա-
ռապէս յանդիմանութեամբ և գովելի
ամօթխածութեամբ, 'ի մեծամեծացն
մինչև 'ի մանունսն իջանելով, որ ըստ
գործոց՝ բանից՝ և խորհրդոց. և 'ի խը-
րատ և յօգտութիւն այնոցիկ, որ այնմ
պէտս ունին հոգևորաց և մարմնաւո-
րաց: Զեռն կարկառելով գլորելոցն.
միխթարել զսգաւորս. կանգնել զան-
կեալս յուսահատութեամբ. բժշկել
զբեկեալս թերահաւատութեամբ. քա-
ջալերել զվհատեալսն հեղգութեամբ.
պնդակազմել զյողդողդեալն արիութեամբ.
զօրացուցանել զհաստատուն պնդութեամբ:
Եւ մի երբէք խօսել զայն ինչ, որ ոչ ին-

բերան և ոչ լռողին է պիտանացու, այլ զոր հասարակաց ամենեցուն է օգուտ բառ առաքելոյ զի ասէ. «Եւ իցէ բանն ձեր համեմեալ աղիւն ճշմարտութեամբ, զի տացէ շնորհս լսողացն»[1]։

Կարգաւորապէս ասա և ՚ի շօշափե֊լեան իրաւացի է անցանել բանիւ, և զնորայն նահանջել յանդուգն յարձա֊կումն. որով առձեռն պատրաստ է ՚ի չարութիւն մտաց՝ և ճանապարհ ՚ի մե֊ղաց։ Եւ նախ ՚ի դարշ և ՚ի զազրալի շա֊շափմանէն կարծել, որ յամուսնութիւնս և ՚ի պոռնկութիւնս լինի՝ ՚ի զեխան և ՚ի շուայտն։ Ոչ առեալ ՚ի զգաստան և ՚ի պարկեշտսն. քանզի նոքա խորշին յայն֊պիսի աղտեղութեանց։ Քանզի ամենայն պիտանացու գործոյ ունի բնութիւնս յինքեան պատշաճաւոր գործիս. և որ֊պէս յիւրաքանչիւր գործս իւրովք յար֊մարականօքն վարի, նմանապէս և յայ֊նոսիկ իւրովքն շատացի։ Եւ սմանք ՚ի վաւաշոտացն՝ որք և առանց գործակցի՝ ինքեանք ընդ ինքեանս մաքառին, և ընդ

1 Կողոս. Դ. 6։

զարշ ցանկութիւնն համանմանը ախտիցն կատարեն, որ ոչ ինչ նուազ քան զայլ անընկութիւնն է. այլ զոյգ և հաւասար չնութեան՝ մերձէ յարբեցութենէն զգործունեայն, և առնէ ժառանգ գեհենին. յորմէ ապաւել պարտ է զգուշանալ. վասն զի տակաւ է հեշտութիւն և յոլով պատուհասն.

Մերժել պարտ է և ի գողութենէ զձեռս ըստ առաքելոյ հրամանին որ ասէ. « Որ գողանայր՝ մի ևս գողասցի. այլ մանաւանդ վաստակեսցէ գործել ձեռօքն իւրովք զբարին. զի բաւական իցէ տալ ում պիտոյ իցէ »[1]։ Թողուցուլ և ի կաշառաց զձեռս, զոր դործէ մարգարէն ասելով. « Ձեռք իւրեանց յանօրէնութեանն են, և աջ նոցա լի է կաշառօք »[2]։ Զի կաշառ կուրացուցանէ, ասէ, զառնելեան առ ի թիւրել ըզդատաստան. զի անհնար է կաշառաց և իրաւանց ընթացակից լինել. զի որպէս հուր զմոմ և ծուխ զմեղուս, այնպէս և կաշառք զիրաւունս հալէն և փախու-

1 Եփես. Դ. 28. 2 Սաղմ. ԻԵ. 10.

ցանկեն ։ Իսկ գեղեցկութեանցն յաղագս մանկանցն
բարերարութեամբ հրաշալեացն ասելով
«Որ թօթափէ զձեռս իւր ի կաշառաց,
և թէ՝ «Պատարագ ի վերայ անմեղաց նա
ոչ առնու. և որ զայս առնիցէ՝ նա ոչ
սասանեսցի յաւիտեան[2]։ Ոչ առնել զարդա-
ձեալ զարծաթ, առաւելուք ի վաշխու և
քանզի զվաշխս և զտոկոսիս, ի տուրսն
ամբարշտաց, ասէ, խնամատարն[3]։ Այլ
թէ և ոչ ես կարող բաշխել հրամանին
տալ փոխ՝ յորոց ակն ոչ ունիս առնուլ,
որպէս զկատարելոց Քրիստոսի աշակերտաց՝
զի առնուցուս զայն բարեգործականութ-
յարգեցութեան, զանձ տուր փոխ բա
մեղաւորացն, զի առցես անդրէն զհաւա-
սար կշռոյն։ Իսկ զանձնանուէր բնութիւն
արծաթոյն ծննդական ասել հակառակ
է Աստուծոյ. քանզի նա զկենդանիս և
ոչ զարծաթ ծննդական հաստատեաց։ Եւ
կենդանեացն միաւորեալ ի սերմանէ ծնա-
նին, իսկ արծաթն յանմանէ։ Որ քան զաւ-
մենայն է դժնդակ և առաւել ընդդէմ

1 Եսայ. ԼԳ. 15։ 3 Առակ. ԻԸ. 8։
2 Սաղմ. ԺԴ. 5։

Աստուծոյ . զի զնա ստորէք և զզօրաւոր խնամատուն քան զնա՝ կարողէր տանել զայն յորում նա ակարարցաւ .

Նա և ոչ 'ի հարուածս ուրուք ձգել զձեռն . զի ոչ հարկել ուսաք 'ի Տեառնէ , այլ հարկանելեաց մատուցանել զծնօտս։ Այլ զօր բանիւ փարգաստեանց գործով կատարելոց . զի չար ծառայից որ ած նը- մա տաղանդ , ոչ տոկոսեաց և ոչ պտտու- հասեաց : Ոչ և բազում անգամ, թող զատանակագոյն , 'ի փոքունց հարուածոց ազատութիւն գործէ .

Պարձեալ՝ ոչ ձգել զձեռն 'ի զրկանս և 'ի յափշտակութիւն . որ զարդարու- թեամբ ստացեալն հրաման ընկալաք սփռել և տալ կարօտելոց : Այլ ինքն հա- կառակաս այսոցիկ և օրինաց հրաժարե- ցելոց ընդդէմ փակեմք զարձակուածն շօշափելեաց , բացցուք նմա զբուռն բա- րեգործութեան օգտակարս և պիտանիս : Մնարձցուք զնա մարթութ մաղթանօք և անդրօս մաօք առ Աստուած բառ Պաւ- թայ . " Ի գիշերի համբարձէք զձեռս

ձեր ՚ի սրբութի, եւ օրհնեցէք զտէր ո[1]:
եւ բատ Պօղոսի՝ « կամիմ, զի արք յամե-
նայն ժամ ամբարձցեն զսուրբ ձեռս ի-
րեանց առ Աստուած՝ առանց բարկու-
թեան եւ երկմտութեան ո[2]: Զի քան
զամենայն առաքինութիւն՝ սա առա-
ւել ընտանի եւ մերձաւոր է Աստուծոյ.
զի այլքն ամենայն իբրեւ հանդերձանք եւ
պատրաստութիւնք են առ Աստուած մի-
տից. իսկ սա դէմ՝ յանդիման խօսակցու-
թիւն է Աստուծոյ: Զի որպէս ամենայն
աշխատութիւն երկրագործի վասն հա-
ւաքելոյ զպտուղսն է, եւ ամենայն
խոհագործի յաղագս կերակրելոյ, այս-
պէս եւ ամենայն բարեգործութիւն եւ
զգաստութի եւ պարկեշտութիւն վասն
ճանապարհ գործելոյ մտացն ամբիծ-
պէս՝ որպէս ընդ սիրելւոյ բարերարին Աս-
տուծոյ խօսակից լինել աղօթիւք: եւ ըն-
պէսս ամենայն կարգաց հոգեւորաց եւ
մարմնաւորաց անձին եւ աշխարհի՝ ա-
ռաջի դնել, եւ ՚ի նմանէ զպահանջումն ա-
մենայն բարութեան հայցել, եւ զփըր-

1 Սաղմ. ՃԼԳ. 2: 2 Ա. Տիմ. Բ. 8:

կութիւն յորդայթից թշնամւոյն ։

Այլ այս մասն առաքինութեան ոչ է ընդ սահմանաւ օրինաց զայլոց. այլ ան- սահմանաբար յամենայն ժամու առնել, քան զերուստական հրամանին որ ասէ. «Արթուն կացէք, և յամենայն ժամ ա- ղօթս արարէք»[1]։ Եւ յօրինակ մեզ և 'ի յորդորումն՝ ընդունօղն ծով մաղթանաց քաղցում անդամ զգիշերս 'ի գլուխ հա- նէր յաղօթս Աստուծոյ։ Այլ առաքեալ 'ի նմանէ ուսեալ ասէր. «Յամենայ- նի գոհացարուք, անդադար աղօթե- ցէք»[2]։ Քանզի և այսպէս վայելչական է նախ յաղագս ուսեցելոց բարեացն գոհանալ, և ապա վասն առաջիկայիցն մաղթել։ Այլ ոչ միայն վասն անձին և տան և որդւոց և ընտանեաց զայս առ- նել, այլ և վասն ամենայն աշխարհի. իւրաքանչիւրոցն զղխոցն և զօգտա- կարան ամբողջել՝ քան ոգւոյ և մարմնոյ։ Այլ և առաւել 'ի վերայ թշնամեացն և ատելեացն, քան բանին՝ «Եթէ օրհնե- ցէք զանիծիչս ձեր, և աղօթս արարէք

1 Ղուկ. ԻԱ. 36. 2 Ա. Թես. Ե. 17։

'ի վերայ այնոցիկ՝ որ լկեն զձեզ և հալածեն զ»[1]։ Քանզի այս ամենայն զատելութիւն և զոխակալութիւն հալածական առնէ. զի յաղագս որոյ Ճշմարիտ և աներկբայ սիրով աղօթս առնէ, և 'ի Տեառնէ փրկութի̃ հայցէ, և ընդ նոսա միութեամբ զխո̂րդ կարէ լինել։ Նա և թէպէտ լինի ունել ընդ ումեք թշնամութիւն, նախ հաշտել պարտ է՝ ըստ Տեառն բանին, և ապա յաղօթս մատչել։ Զի եթէ զպատարագն խափանել հրամայէ նախ քան զհաշտութիւն, զի և ոչ իսկ էր ընդունելի առանց այնորիկ, ո՞րչափ ևս առաւել զաղօթսն. զի նախ ըզհաշտութիւնն պարտ է առնել, և զամենայն ատելութիւն և զոխս լուծանել, և ապա յաղօթսն խնդրել նոցա բարիս 'ի Տեառնէ։ Եւ զայս առնել, զի և մեք առաւելապէս ընդ կարեաց եմք. քանզի անբաղդատելի են առ միմեանս՝ յանցանք մեր որ առ Աստուած, և ընկերացն որ առ մեզ, ըստ թուոյ բիւր քանքարացն և հարիւր դահեկանին։ Յաղագս

1 Ղուկ. Զ. 21։

այնորիկ իրաւացի է թողուլ պարտապանին զաւակաւն, զի գտցուք և մեք թողութիւն բազմացն ։ Քանզի ասաց Տէրն ․ «Եթէ թողուցուք իւրաքանչիւր եղբօր իւրում ՚ի սրտից ձերոց զյանցանս նոցա, թողցէ և ձեզ Հայրն ձեր երկնաւոր զյանցանս ձեր․ ապա թէ ոչ թողուցուք զյանցանս եղբարց ձերոց, և ոչ Հայրն ձեր երկնաւոր թողցէ ձեզ զյանցանս ձեր»[1] ։ Արդ՝ յաղագս այսպիսի սոսկալի և իրաւացի հրամանի պարտ է յամենայն սրտէ թողուլ պարտապանացն և աղօթել սիրով ՚ի վերայ նոցա․ զի առ այս զմեզ արար Աստուած իշխանս ՚ի վերայ թողութեան մեղացն մերոց․ զի որով սրտիւ մեք թողումք նոցա զմեր պարտսն, և սէր և գութ ցուցանեմք ՚ի վերայ նոցա, ըստ այնմ չափոյ և Աստուած զմեր յանցանսն թողու, և զարարչական սէրն և զգթութիւնն իւր սփռէ ՚ի վերայ մեր ։

Եւ յամենայն սահմանեալ ժամ աղօթից տուընջեան և գիշերոյ՝ պարտ է

1 Մատթ․ Զ․ 14։

կանխել յեկեղեցի Աստուծոյ , և ՚ի ժամ յոր և իցէ տեղի աղօթից , և առաւել ՚ի ժամ սոսկալի և մեղսաքաւիչ պատարագին ։ Զի եթէ աչքն քո վասն անճառ սիրոյն՝ խոնարհեալ յանբաւ բարձրութենէն պատարագի վասն քաւութեան մեղաց քոց , եղեալ միջնորդ հաշտութեն ընդ Հայր և ընդ քեզ , բառնուլ և տանիլ . «Այս է իմ մարմին որ վասն ձեր բաշխի ՚ի թողութիւն մեղաց ձերոց ո[1] , որչափ ևս առաւել քեզ ՚իրաւացի է երթալ և անկանել առաջի , և գոհանալ և շնորհ ունել զանբաւ բարերարութենէն . որ վասն պարտաւորաց և անարժանից և ապստամբելոց ՚ի նմանէ բիւրապատիկ յանցաւորութեամբ զիւր անձն տայ նուէր և պատարագ հաշտութեն Հօր ընդ պատժապարտաց ։ Իսկ զի մեք յամենայն ժամու մեղանչեմք խորհրդով բանիւ և գործով , նմին իրի և նա յամենայն աւուր պատարագի , զի զօր ըստ օրէ գործեալ մեղսն քաւեսցէ ։ Իսկ եթէ գնամք

1 Մատթ. ԻԶ. 26.

յամենայն աւուր 'ի ժամ սոսկալի խոր-
հրդոյն կատարման, և գոհանամք և շը-
նորհ ունիմք զմարդասիրութենէն, և
ճանաչեմք զերախտիսն, և զմեր մաղ-
թանսն և զարտասուսն խառնեմք ընդ
նորա գթութիւնն և ընդ բիւրապատիկ
երախտագործութիւնսն, կատարի 'ի
վերայ մեր շնորհ, և ընդունիմք զթո-
ղութիւն մեղաց։ Իսկ եթէ հեղգամք
և ոչ գնամք 'ի ժամ սուրբ խորհրդոյն
կատարման յեկեղեցին, և աղօթեմք և
գոհանամք զանբաւ բարերարութենէն
և խնդրեմք զթողութիւն մեղաց, այլ
նախապատիւ համարիմք զհոգս մարմնա-
կանս և զզբաղանս անօգուտս, և զծուլու-
թիւն և զհեշտութի̃ մարմնոյ քան զաշ-
խարհակեցոյց և զփրկագործ խորհուր-
դըն, ոչ միայն թէ չօգտիմք 'ի նմանէ,
այլ և առաւել 'ի բարկութիւն շարժեմք
զնախախնամակիր բնութիւնն 'ի վերայ մեր
փոխանակ արհամարհանացն և անտես
առնելոյն։ Օ՜ի եթէ երկրաւոր ոք թա-
գաւոր՝ վասն բարեգործելոյ ինչ զքաղաք
և պարգևս բաշխելոյ քաղաքացեացն և-

կեցցէ անդ, իսկ նոքա ոչ եկեսցեն նմա յաղջկայն և յերկրպագութիւն և ՚ի սպասաւորութիւն և ՚ի շնորհակալութիւն, այլ արհամարհութեամբ անփոյթ առնեն՝ իւրաքանչիւրոք յիւր գործ և աշխատութիւն զբաղելով, ոչ միայն թէ պարգևս բարեաց ոչ բաշխէ նոցա, այլ և մեծապէս ցասնու և պատուհասէ. քանզի են այս յորժամ երկնաւոր թագաւորն եկեսցէ՝ զանձամբ կենաց և զանապական ձիրս պարգևաց բաշխել անարժանից և ապերախտից. և մեք արհամարհեմք և անտես առնեմք, զապականացուս և գծնդելիս նախամեծար առնելով քան զանապականն. և որ միշտ նոյնպէս ունի, ՚ի բարկութի և ՚ի ցասումն շարժեմք զնա ՚ի վերայ մեր քան թէ յողորմութիւն։

Եւ ոչ միայն աղօթել պարտ է առաջի սորա պատուարագին, այլ և հաղորդիլ փրկական խորհրդոյն. զի հաղորդելոցն սոցա լինել ՚ի թողութիւն մեղաց և ոչ անհաղորդիցն։ Գիտելի նախ սոսա, թէ «Առէք կերայք՝ այս է մարմին իմ. և ա-

պա յաւել՝ « որ վասն ձեր բաշխի 'ի Թը-
ղութիւն մեղաց »[1] ։ Նաեւ դարձեալ ա-
սայ. « ԵԹէ ոչ կերիջիք զմարմին Որ-
դւոյ մարդոյ եւ արբջիք զարիւն նորա ,
ոչ ունիք կեանս յանձինս ». եւ դարձեալ՝
« Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն
իմ, յիս բնակեսցէ եւ ես 'ի նմա »[2] ։ Տե-
սանե՞ս ահա՝ զի ճաշակողացն է 'ի փըր-
կութիւն եւ ոչ անհաղորդիցն ։ Բայց եւ
ոչ վարկպարազի հաղորդիլ հրամայէ, այլ
սրբութբ ։ Քանզի ասէ առաքեալն. « Փոր-
ձեսցէ մարդ զանձն իւր , եւ ապա 'ի հա-
ցէ անտի կերիցէ եւ 'ի բաժակէն արբ-
ցէ. զի որ ուտէ եւ ըմպէ անարժանու-
Թեամբ , դատաստան անձին իւրում
ուտէ եւ ըմպէ » ։ Նաեւ Թէ՝ « Վասն այ-
նորիկ իսկ են 'ի ձեզ բազում հիւանդք
եւ ախտաժէտք, եւ շատք եւս այն են՝ որք
եւ մեռեալքն են »[3]. այսինքն վասն ա-
նարժան հաղորդութեանն ։

Այլ Թերեւս ասիցէ ոք արդեօք. ո՞չ
յառաջագոյն ասացեր , Թէ ինքն է քա-

1 Մատթ. ԻԶ. 28։
2 Յովհ. Զ. 54։
3 Ա. Կորն. ԺԱ. 28-30։

մինչ յանցանաց ճաշակողացն, ըստ ա-ռումն ասացն, « Այս է մարմին իմ որ վասն ձեր բաշխի ՚ի քաւութիւն և ՚ի թողութիւն մեղաց ». և այժմ զատա-քեալ ՚ի մէջ բերես որ ասէ՝ « Որ ուտէ և ըմպէ անարժանութեամբ՝ դատաս-տան անձին իւրում ուտէ և ըմպէ »։ և ահա տարակուսանք՝ զի հակառակս բարբառին։ Այլ լուր ամ դու, զի ոչ ընդ հակառակս խօսին, այլ կարի քաջ միաբան. և է այսպէս։ Մարդ հողա-նիւթեայ՝ մարմնոյ և արեան վիճակեալ՝ զխոնարդ իւրեանց սրբութեամբ արժանա-նայ ընդ Աստուած միաւորիլ ճաշակմամբ մարմնոյ և արեան նորա։ Զի եթէ սե-րովբէն ոչ համարձակէր մերձենալ յօ-րինակն նորա, այլ ունելեաւ կարօտա-նայր, մարդ՝ որ անչափ փոքրկութեամբ վերջանայ ՚ի նմանութենէ սերոբէի, որ-պէս կարողանայ մերձենալ ՚ի ճշմարտու-թիւնն։ Այլ բարերարն և մարդասէրն Աստուած ըստ անչափ սիրոյն իւրոյ զոր ունի առ ազգս մարդկան, կամեցաւ զա-սա միացուցանել յինքն՝ ես սոյն պատու-

ճառ սրբութեան զխոստովանութիւնն և զապաշխարութիւնն ։ Զի ամենայն որ ճշմարիտ սրտիւ ըստ գիտակցութե՟ մտաց իւրոց 'ի շտեմարանս սրտին մըտանելով մանրամասնաբար որոնեսցէ զամենայն սխալանս հոգւոյ և մարմնոյ և մտաց, զխորհրդոց զբանից և զգործոց, և խոստովանեսցի անպատկառաբար և անձանձկալպէս՝ որպէս զթշնամւոյ ամբաստանելով զմեղացն. և տարցէ ըստ չափոյ կարողութեանն զսահմանս ապաշխարութեան, և ապաշխարեսցէ և սրբեսցի ։

Սակայն գիտել պարտ է, զի զամենայն մեղսն մինչ 'ի մանուանն իջանելով ոչ ոք կարէ զմտաւ ածել կամ խոստովանել. Թէ և բիւր անգամ ջանասցէ ։ Այլ դրեօջիր՝ Թէ զգործոցն կարէ յիշել և խոստովանիլ. իսկ զխորհրդոցն կամ զբանիցն ո՞րպէս ։ Այլ եթէ [1] յիմար ասելն և մորոս՝ գեհեննին դատապարտէ, և դատարկաբանութիւնն 'ի պահանջանս համարոյ ածէ [2], ո՞ որ է որ զայս ամ՟ զմտաւ

1 Մատթ. ե. 22 ։ 2 Մտթ. ժբ. 36 ։

ածեալ և կարէ խոստովանել։ Նոյն՝ զոր մտածեալն և խոստովանեցաւ և ապաշխարեաց, այնու սրբեաց. և զոր ոչն կարաց յիշատակել, զայն մարմին և արիւնն Քրիստոսի սրբէ։ Նա ճշմարտի երկոցունց բան՝ Տեառն և առաքելոյն։ Ո՞վ է որ առանց խոստովանութեան և ապաշխարութեան ուտէ և ըմպէ, դատապարտի ըստ առաքելոյ. և որ խոստովանութեամբ և ապաշխարութեամբ, քաւի ըստ Քրիստոսի։ Սոյն զայս յայտ առնէ և որոտմանն որդի. «Եթէ ասեմք ասէ՝ եթէ մեղս ինչ մեք ոչ ունիմք, զանձինս խաբեմք, և ճշմարտութիւն ՚ի մեզ ոչ գոյ. ապա եթէ խոստովան լինիմք ըզմեղս մեր, հաւատարիմ է նա և արդար առ ՚ի թողուլ զմեղս մեր. և արիւն Յիսուսի որդւոյն Աստուծոյ սրբէ զմեզ յամենայն անօրէնութենէ»[1]։ Ուստի թէ զայն ակնարկէ. զի թէպէտ և խոստովանեսցի ոք, բայց զկատարեալ թողութիւն՝ հաղորդութիւն մեղաքաւիչ մարմնոյ և արեանն Քրիստոսի պարգևէ։ Նա ասեմք

1 Ա. Յովհ. Ա. 8։

զայս և յօրինակէ սերոբէին՝ որ առ մարգարէն . վասն զի խոստովան եղև մարգարէն՝ թէ « Պիղծ շրթունս ունիմ, և 'ի մէջ պղծաշուրթն ժողովրդեան բնակեալ եմ ես » : Նա այսպէս սերոբէն էառ ունելեօք 'ի հրոյ անտի որ 'ի վերայ սեղանոյն , եբեր մերձեցոյց 'ի բերան մարգարէին և ասէ . « Ահա այդ մերձեցաւ 'ի շրթունս քո , և հանցէ զանօրէնութիւնս քո , և զմեղս քո սրբեսցէ 'ի քէն »[1] : Տեսանես ահա՝ զի թէպէտ և սուրբ էր մարգարէն և առաւել քան զամենայն մարգարէս , մինչ զի հոգւոյն էր բնակարան և զՏէր զօրութեանց եսես յաթոռ փառաց , այլ օրինակի մարմնոյն Քրիստոսի կարօտացաւ առ 'ի մեղացն մաքրութիւն :

Նա յետ մաքուր մաղթանօք առ Աստուած զձեռս համբառնալոյ՝ զարդարեացուք զնա և այլովք բարեգործութեամբք, որոց անանկաց , և կարկառելով ձեռն յաղքատս . զի և այս ոչ փոքր ինչ նպաստ լինի առ 'ի մեղացն մաքրութիւն,

1 Եսայ . Զ . Ե-7 :

ըստ այնմ. «Զմեղս քո ողորմութեամբ քաւեսջիր, և զանօրէնութիւնս քո գըթովք տնանկաց»[1]: Գործել ձեռօք և տալ կարօտելոյ՝ ըստ խրատուն Պօղոսի. «Զբարիս գործել, ասէ, մի՛ ձանձրանայք, զի 'ի ժամանակի իւրում հնձեսջիք առանց լքանելոյ»[2]: Եւ ամենայն վտանգելոց որք կարօտ են օգնականութեան, հիւանդաց, աղքատաց, ծերոց, ապաստաւորել առանց հեղգութեան. որպէս և իւրաքանչիւր ումեք կարևոր պէտքն պահանջէ:

Նա և զոտս ոչ է պարտ որոշել յընտանի անդամոցն միաբանութենէ, և անխնամաբար առանց զարդարանաց թողուլ. այլ իւրովք բնաւորական ներգործութեանցն գործառնութեամբք պահել զնա: Զի թէպէտ և 'ի զգայութեց ոչ է սա, այլ ոչ ինչ նուազ 'ի նոցանէ իշխանական մասացն առաջնորդութք՝ յիւրաքանչիւրսն ունի շարժումն ընդդիմակ գործոց՝ բարւոյ և չարի: Վասն որոյ պարտ է խոհականին վերակացու-

1 Դանի. Դ. 24: 2 Գաղ. Զ. 9:

թեամբ իբր տասուար և անխղճելի կապանօք արգելուլ զնա 'ի չար ընթացից և 'ի գնացից անօրէնութեան, ոչ շարժել զնա 'ի գողոց և յաւազակաց միաբանութիւն և 'ի հեռաւորութիւն, ըստ իմաստնոյն խրատու. « Որդեակ, ասէ, մի երթար ճանապարհ ընդ նոսա. խոտորեա զոտն քո 'ի շաւղաց նոցա. զի ոտք նոցա 'ի չարիս ընթանան, և երագունք են 'ի հեղուլ արեան »[1]: Այլ և 'ի տուն պոռնկութեան կամ արբեցութեան. զի կատարած երկոցունց յատակս հայի դժոխոց: Այլ 'ի թատերս խաղուց և ըզկատեսութեանց, զի յոլովից չարեաց են պատճառ: Այլ առ դիւթս և կախարդս, զի օտարացուցիչք են յԱստուծոյ: Այլ և առ չար խորհրդականս և գործակիցս, խորհել և կամ առնել ումեք չարութիւն: Նոյն միանգամայն յանձնայնէ՝ որ ընթացիւք ասին լինի ապստամբութիւն 'ի հրամանացն Աստուծոյ՝ ներգործութք չարին յինքն և կամ յայլս՝ խոտորել: Նոյ- արգելմամբ յայտնանէ ուղղել 'ի գնացս

1 Առակ. Ա. 15.

արդարութիւն . քան առ անկողին՝ « ի ճանապարհս արդարութեան գնամ, և 'ի շաւիղս ճշմարտութեան շրջիմ »[1] : Նոյնպէս առնէր ընթանալ յեկեղեցին Աստուծոյ, և 'ի տունս աղօթից 'ի փառաբանութիւն Աստուծոյ : Պնդեալ և առ խոստովանահայրս, և հոգևոր խրատուց բաշխօղս . խոստովանել զմեղս, և առնուլ խրատ ապաշխարութեան և բարեգործութեան . Պնդեալ և յայցելութիւն հիւանդաց և որք 'ի բանտի, և քան շափու զօրութեան օգնական լինել : Նա բարեգործին յամենայն որ ինչ բան պատուիրանաց Աստուծոյ է՝ գնալ, և 'ի հրամայելոցն խոտորել : Մինչ զի կարել անել ընդ Դաւթայ . « Ի ճանապարհս պատուիրանաց քոց ընթացայ, և զճանապարհս ճշմարտութեան քո ընտրեցի »[2] : Նա լսել 'ի Տեառնէ . « Դուք որք եկիք զկնի իմ, 'ի միւսանգամ գալստեանն իմոյ վայելեսջիք 'ի փառս իմ »[3] :

Նա այդ առհասարակ շնորհօքն Աս-

1 Առակ. Ը. 20 :

2 Սաղմ. ՃԺԸ. 32 :

3 Մատթ. ԺԹ. 28 :

տուծոյ՝ մասանց ոգւոյ և շարժմանց մը-
տաց և զգայութեանց մարմնոյ, որ ինչ
մուտք մեղաց են՝ փակեցան, և որ ինչ
առաքինութեան և սրբութեան յառա-
ջատուութիք՝ բացան։ Ոչ և այս իսկ է
մարդ բոլորովին. ոգի և զօրութիւնք
իւր, միտք և շարժմունք իւր, մարմին
և զգայութիւնք իւր. զորս պարտ է ըստ
վերոյ գրելոյդ ամենայն զգուշութեամբ
պահել։ Ոչ ընդ հրաժարեցուցեալն
ընտանենալ, և ոչ ՚ի համարձակելոցն ա-
տարանալ. զի մի ՚ի բարուք և յընտանի
կայից սողոսկեալ ՚ի վայր քարշեսցի մար-
դըն Աստուծոյ, և բիծ ինչ արատոյ ընդ-
անարատ մաքրութիւնն խառնեսցի՝ կղ-
ծանելով զնախատողին պատկերի լու-
սանկար գեղեցկութիւն։ Քանզի վե-
րադրելովքդ՝ յառաջինն յայն ամենայ-
նիւ զարդարեսցի արարչաստեղծ կեր-
պարան. Ճոխ բոլորովին ըստ լաւագու-
նին, և աղքատ ՚ի հակառակէն։ « Ո՛չ ի
թէ զամենայն, ասէ, զօրէնսն պահեսցես,
և միով իւիք գթիցես, թերի ես և ոչ

տարեալըն[1] ։ Զոր օրինակ եթէ ոք ա-
մենայն անդամոց մարմնոյն կազմ և յար-
մարուն իցէ, և միով իւիք նուազեալ,
տամբ կամ ձեռամբ կամ ոտք և ակնցեա
նդամոցն՝ ոչ ամենայն իրօք այնպիսին
դ կատարեալն է, այլ թերի կոչի ։ Ի
նքնիշխանութ և յօրինաւոր հրամանն՝
նեալ Աստուծոյ պատուիրանս[2] ա-
պատու հրամայէր մատուցանել. քան-
կաղն կամ միականին կամ ունչառն
մ որ այլ ինչ թերութիւն ունէր, չէր
ընդունելի ՚ի պատարագսն ։ Նոյն Պօղոս
մենայն օրինակն՝[3] առնէր հանդեր-
ձեաց քարոզեալս ասէ ։ Ուստի ընդ այսմն՝
ընծա փարկանելի է տանէր. զի մար-
տուրն այն պատարագ՝ հոգևորիս էր
բացոյց. զի որպէս անդ ըստ մարմնոյ
կատարեալքն էին ընդունելիք, սոյն հո-
գևորս կատարեալքն և անթերիքն ։

Ունինք և այլ յարացոյց զօրաւոր և
գօղական ՚ի նիւթականէս յաննիւթն,
յանխատաւորէս յանխախտն բաղդատու-

Յակ. Բ. 10։ Յ Եբրա. Ժ. 1։
Ղևտ. ԻԲ. 21։

Թիւն ։ Բայց ինձ մերձենալ զԱստուած և
զկարգաւորութիւն զամենայն հիւթական և
անմարմնաւոր մտաւորութեան 'ի բազմ բնու-
թեանց, և յաւելուլ հոգեւորականս յա-
ռաջիկայ խորհրդով յառաւելութիւնս ։ Բայց
զի փեսայ Քրիստոս է ; և կոչէ եկեղեցւոյ
ցուց . և սա հարսն անմահութեան 'ի բա-
նին միացեալ ։ Աւետարանն և փեսաւորին
Յովհաննէս ասէր ։ " Որ ունի հարսն՝
նա է փեսայն ¹ ։ Իսկ Հարսնախօսն Պօ-
ղոս՝ " Խօսեցայ զձեզ . ասէ , կոյս սուրբ
կոյս սուրբ յանդիման կացուցանել փե-
սային Քրիստոսի ² ։ Իսկ փեսայն ծնե-
լոցս՝ զկոյս ընդ հարսին եկեղեցւոյ
լինելն 'ի նոյն առանձին . " Միթէ մարթ
ինչ իցէ մանկանց առագաստի սուգ առ-
նուլ՝ ցորքան զփեսայն ընդ իւրեանս ու-
նիցին ³ ։ Թագաւոր և վերբերող երգոյն բանն ;
որ 'ի սկզբանէ մինչ 'ի կատարածն զինքն
յեղեղեղէ՝ մարգարէութեամբ զհոգևորն առ-
պատրաստելով . ոչ այլ ինչ այսպէս յայտ-
նելով . քան և թէ զառաւելութիւն սիրոյն

1 Յովհ . Գ . 29 ։ 3 Մատթ . Թ . 15 ։
2 Բ . Կոր . ԺԱ . 2 ։

սիրոյն Քրիստոսի որ առ հաւատացեալսն իւր ։ Այս զի չէ այլ ինչ սիրոյ սահման յերկրպագուս առաւել քան զփեսայն և հարսին՝ որ կարողանայր զանէքն Քրիստոսի որ առ եկեղեցի՝ յանդիմանս կոչուցանել ։ Նմին իրի և յայս տանակացաւ ։

Արդ՝ զոր օրինակ փեսայն զհարսանցեալն իւրեան ոչ կամի ընտանին թերութիւն ինչ ունել յանդամս մարմնոյն՝ այլ անձնոյնի կատարեալ լինել ․ այսպէս և Քրիստոս զհարսնացեալ իւրեան մաքուր անձինն՝ կամի կատարելապէս իւրեան նուիրել սրբութեամբ ․ զի և ոչ մի ինչ ՚ի մասանց հոգւոյն կամ ՚ի ընդայութեանց մարմնոյն նուաղիցէ ՚ի բնաւորական իւր ներգործութենէն ․ Այսպէս փեսայն , Թէպէտ և հարսն իցէ անթերի անդամօք մարմնոյն , բայց կամի և զզարդարանս պէսպէս զգեստուց ունել հարսին՝ իւրաքանչիւր յարմար ըստ պատշաճի անդամոցն , ՚ի զգեստուց և յակնոց և ՚ի մարգարտոյ և ՚ի քարանց պատուականաց , զի առաւել գեղեցկասցի ՚ի հաճութիւն նմին ։ Նոյնպէս և

Քրիստոս կամի զաւաքինի ոգին ոչ միայն 'ի չարեաց ազատ լինել ըստ իւրաքանչիւր մասին և զգայութեան, զի այն է անարատութիւն անդամոցն՝ յորժամ մեղաց խառնուած ոչ ունիցի. բայց ոչ այսու շատանայ, այլ կամի իւրաքանչիւրոցն պէսպէս ոսկիանման և մարգարտատիպ և ականահանդէտ առաքինութեամբ ըստ իւրաքանչիւր բնաւորականացն ներգործութեանց զարդարել։ Վասն այսորիկ պարտ է ամենայն ումեք փութալ՝ զի մի ինչ նուազ 'ի պատշաճ առաքինութեանց գտանի, ըստ որում եցոյց բանս վերոյ, ըստ հոգւոյ և մասանց իւր, մտաց և շարժմանց իւր, մարմնոյ և զգայութեանց իւր։ Արդ և հաճոյ յաչս երկնաւոր փեսային երեւեսցի, և լուցեալ լապտերաւն ընդ նոսին մտցէ յառագաստ երկնաւոր հարսանարանին՝ անախտ միաւորութբ յանզղաւդական փառսն վայելել 'ի Քրիստոս Յիսուս 'ի Տէր մեր. որ է օրհնեալ յաւիտեանս. ամէն։

ՃԱՌՔ

ՎԱՀՐԱՄԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

Ի ՍՈՒՐԲ. ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆՆ

[redacted]

ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՒԱՏՈՑ

Ամփոփեալ վաւերական վարդապետութիւն Հայոց ըստ խնդրոյ Լեւոնի Հայոց Թագաւորի՝ յաշխարհին Կիլիկեցւոյ . յաղագս սրբոյ Երրորդութեան և մի Աստուածութեան և փրկական տնօրինութեան Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ ։

ՀԱՒԱՏԱՄՔ և խոստովանիմք մի աստուածութիւն յերիս անձնաւորութիւնս . ոչ ըստ անձանց բաժանեալ և աստուածութիւնն յերիս , իբրու անձն աստուածք և անձն աստուածս՝ իբր զգործիք , և անձն արքանեալ և պաշտօնատար . զի այս Արիոսի մոլորութեանն է և հեթանոսաց բազմաստուածութեանն ։ Այլ ոչ ըստ աստուածութեանն միութեան և զերիս անձինսն խառնակեալ շփոթմամբ՝ մի ի մին ինքնանմանք զանուանակոչութիւն Հօրն և Որդի և Հոգի սուրբ , ըստ յորջորջմանց միոյ դիմաց . ըստ որում անձն մարդ՝ զի կոչի մարդ և կենդանի և Սոկրատէս՝ և մի է . քանզի այս Սաբէլի է հրէականին համախոհի ։ Այլ խոստովանիմք զՀայր

և զՈրդի և զՀոգին երեք անձինք և մի աստուածութի· ըստ որում երեք լապտերք 'ի տան միում վառեալք երևին՝ ըստ անձանց բաժանեալ և լուսովն միաւորեալ։

Բայց զի օրինակն ոչ ամենայնիւ համեմատի այնմ որոյ է օրինակ, սոյնպէս և այս. զի [1] մի լապտերացն զատեալ՝ և զիւրն լոյս [2] մնացեալք ընդ ինքեան տանու որոշեալ յայլոցն. իսկ աստ ոչ նոյնպէս։ Քանզի Որդին Աստուծոյ մարդ եղեալ՝ ոչ բաժանեցաւ 'ի Հօրէ և 'ի Հոգւոյն. և ոչ միայն ինչ աստուածութեն մնացաւ 'ի մարդկութիւնն, այլ 'ի նմա [3] բնակեաց լրումն աստուածութեն մարմնապէս. և ոչ նոքին թափուր մնացին յաստուածութենէն, զի այս մարմնոյ է և նիւթոյ։ Իսկ աննիւթ էութիւնն մի աստուածութիւնն էր բաւանդակ բոլորովին և 'ի Հայր և 'ի Հոգին և 'ի մարմինն մարդկային, զոր զգեցաւ միայն

1 Երէ օրէն. Զմի 'ի լապտերացն յայլոցն զատեալ։
2 Մէ օրէն. Լուսովքն։
3 Մէ օրէն. Բնակէ։

ինքն ։ Քանզի Հայր և Հոգին ոչ առին մարմին, այլ նոցին հաճութեամբ և գործակցութբ մարմնացաւ միայն Որդին ։ Նոր յերկրի և 'ի Հօրէ անմեկնելի. զի Թէպէտ անձամբ բաժանեալ են, այլ բնութեամբ և աստուածութեամբ միաւորեալք են ։ Ըստ որում աղբիւր և ծով և գետ՝ անուամբ և անձամբ բաժանեալք՝ և բնութեամբ մի ջուր միաւորեալք ։

Սակայն և ոչ ես այս օրինակ ուղղակի հանդիպի ճշմարտութեանն. քանզի սաքա երբեմն և 'ի միմեանս լուծանին շփոթեալք յառանձնաւորութենէն ։ Նա սա սուրբ Երրորդութիւնն ոչ այսպիսի ինչ ասացաք. զի Թէպէտ ասաց Բանն՝ Թէ «Դու Հայր յիս և ես 'ի քեզ» ։ և Թէ՝ «Որ ետես զիս ետես զՀայր» ։ ոչ այսու 'ի միմեանս լուծումն և շփոթութիւն անձանցն ակնարկեաց. այլ զառանձնութեանցն զմի բնութիւն զաստուածութիւն և զէակցութիւն յայտնաբանեաց ։ Քանզի որ մի են բնութբ, նոքին յատկացեալ են անձնաւորութբ,

խոստովանեմք Հայր և Որդի և Հոգի սուրբ: Հայր անծին և անսկիզբն, Որդի ծնեալ ՚ի Հօրէ ծննդեամբ, և Հոգին սուրբ բղխմամբ և ելողական. ոչ ժամանակաւ և ոչ զկնի եղեալ, քանզի ոչ է յետ ժամանակի անժամանակէիցն սկսանել: Զի թէպէտ ծնունդ է Հօր Որդի՝ սկսեալ ՚ի Հօրէ, այլ ոչ ՚ի ժամանակի. այլ թէ ոչ՝ անսկիզբն և զնա իմա: Քանզի անսկզբնաբար սկսեալ է յանսկզբնականէն ՚ի Հօրէ, մշտնջենաւորակից գոլով ընդ նմա. որպէս և ասաց նոյն Հայր առ Որդի, թէ «Ընդ քեզ է ինձ սկիզբն աւուրց զօրութեան յարգանդէ յառաջ քան զարուսեակ ծնայ զքեզ»: Զի ոչ եթէ ծնունդ է Որդի՝[1] կրտսեր է քան զՀայր. այլ համապատուակից գոլով Հօր Որդին և Հոգին, պատճառ ունելով միայն զՀայր, Որդին ծննդեամբն և Հոգին սուրբ բղխմամբն. որպէս արեգակն՝ և ծնունդ լուսոյ որ ՚ի նմանէ, և ելումն ճառագայթն յառաջ եկեալ:

1 Մէ օրին. կրտսեր ինչ է այսու: Այլ օրին. Եւ այսու կրտսեր է.

Այլ և ասէին՝ ոչ բովանդակին 'ի ճշմար-
տութիւնն յանձին․ զի լոյս և ճառա-
գայթ յակն արևուն աղջամուղջք իմն ա-
ռաւել են՝ քան թէ անձն առանձինն։
Եւ 'ի հօրէ ծնեալ Որդին և աստուա-
բղխեալ Հոգին ըստ էութեանն միաւո-
րութեան ունին և զյատկութիւն անձ-
նաւորութեանցն․ և անձանցն առանձ-
նաւորութեամբ են 'ի մի բնութիւն
յէութիւն և 'ի մշտնջենաւորութիւն։
Վասն որոյ հաւատալի է զնոյն երիս
և մի, մի և երեք։ Նա որում և 'ի
մեզ երևի 'ի նախագաղափարս այս խոր-
հուրդ, որք 'ի պատկեր նորին անեղու-
թեան գոյացաք․ յաղագս որոյ և աստու-
ածաբանն Մովսէս խօսի՝ թէ հայ-
եցայ 'ի քեզ․ և թէ՝ 'ի դրօշմեալդ քո
նայելով կերպարան աղօտ իմն՝ և զանկը-
բռնաւորին անցես զնմանութիւն։ Վասնզի
յորժամ՝ շարադրեցից քեզ բաղդատու-
թիւն յանհասութեան նմանեացն, զալար-
գն և պանծագործելի էութիւնն մի-
մանեցես բարձրանդարել և խոկասցես հա-
ստու լինել։ Այդ ուղիղն առ անհասա-

նեղին մատիցես , որպէս յօրինակէդ որ ՚ի քեզ՝ նիւթ հաւանան ընդունելիցիս ։ Զի լուր արար ՚ի բանականդ քո հոգւոյ՝ միտքդ ծնունդ է իբր ՚ի Հօրէ , և բանդ բղխումն իբր յաղբերէ , այսպէս Որդի ծնունդ գոյով ՚ի Հօրէ և Հոգին սուրբ բղխումն առ ՚ի նմանէ ։

Այլ օրինակն սկսեալ և դադարեալ , միանգամայն և հասումն և ցնդումն ընկալեալ . և ճշմարտութիւնն թէպէտ սկսեալ , այլ անսկզբնաբար և անժամանակապէս Որդի ծնեալ ՚ի Հօրէ , և Հոգին սուրբ մշտնջենաւորաբար բղխեալ ՚ի նմանէ ։ Ոչ անն առաջին և անն վերջին , և ոչ անն ՚ի ծնողացն ՚ի սորաթ կամդեր ՚ի վերոյ , այլ հաւասարապատիւք և զուգափառք ։ Ոչ անն յաջմէ և միւսն յահեկէ , զի այս տեղւոյ է դրութիւն և պարունակումն , այլ անփոփոխաբար ընդնութիւն , միանգամայն և անպակասք , և յորոց սկզբին՝ զկնիքդ [illegible] բաժանին . և երկոքին ինքեանց յինքեանս և յամենեսեան , տակաւին յեղելոցս պարագրաւոր բան որպէս յինքեանս , զի ան-

միմեանս էութեամբ և բնութեամբ և առ մեզ ողորմութեամբ. բաւանդակին նոցա աջակողմ, և բոլորն առ նոսա դէմք և տեսութիւն: Նոյն առաքեալն 'ի գիրս «Նիստ ընդ աջմէ իմմէ», և թէ՝ «Նստաւ ընդ աջմէ մեծութեանն 'ի բարձունս». և անօրինական մարդեղութեան Որդւոյն և համագոյութեան ընդ Հօր է յայտնաբանութիւն:

Քանզի սորա թագաւորականի Երրորդութեան ամենայն ինչ հասարակ է՝ էութիւն մի է երից, և մի բնութիւն և մի կամք և մի ներգործութիւն և մի փառք և մի զօրութիւն, և այլ որ ինչ միանգամ այսպիսիք՝ զոր հասարակաբար զմի մի յայտնանէ իւրաքանչիւր ոք 'ի նոցանէ ունի: Յաղագս որոյ անբաժանելիք և ընդ միմեանս միացեալք անջատանին. ոչ ինչ 'ի նոցանէ թափուր և ոչ պարունակողք նոցա: Որդւով Հայր տեղեկացեալ, և Հոգւով Հայր և Որդի ծանուցեալ, և նոքումբք նոքին իմացեալ, ըստ այնմ թէ «Ի քէն է աղբիւր կենաց, և լուսով քով տեսանեմք զլոյս»:

այսինքն որդւոյն հոգւոյն ստանալ զկենաց աղբիւրն որ 'ի հօրէ բղխեալ։ Այս Հայր որդւոյ և աղբիւր լուսոյ հոգւոյն անժամանակեայ գոլով սկիզբն, պատճառ նոցա՝ և ոչ ինքն 'ի նոցունց և ոչ յայլմէ պատճառէ։ Վասնզի Հայր անսկիզբն է և անպատճառ, և որոց յինքենէն՝ սկիզբն է և պատճառ։ Այս վասն այսորիկ Որդի և Հոգի սկսեալք են 'ի Հօրէ, զի մի երկք անսկզբունք իմասցին, և կամ յայլ սկզբանց երևեալք, կամ յայլոց սկզբունք գտեալք․ իբրու թէ Հայր՝ Որդւոյ Հայր, և Որդին՝ այլում սկզբան, և Որդին Հօր՝ գործեալ Հայր այլոց։ Վասնզի այս յոլով սկիզբն երևեցուցանէ տարբերս 'ի միմեանց, որ է բազմաստուածութիւն կամ անաստուածութիւն։

Այլ և ոչ 'ի միասին ընկալեալ յառաջարկելոյն զանուանիւք յատուկսն, կամ անկարգաբար մի զմիոյ առ անձնաւորութիւն, կամ շփոթութիւն կամ փոխարկութիւն առ միմեանս և լուծանամացիրեալս։ Իբրու թէ Հայր լինել երբեմն

որդի . և որդին հայր , և հայր հոգի , քանզի այս ոչ է [1] ՚ի փառաւոր Երրորդութիւնն . այլ ըստ առանձնաւորութեանցն յատկութիւն՝ է և բնութեանն միութիւն , որպէս զի անձնաւորութեանցն անշփոթութիւն երևեսցի , և մի բնութեամբն անճառ միութեան հռչակեսցի . Այլ և մի իմն սկիզբն ծանուցեալ լիցի . քանզի թէպէտ հաւասար Հօր մշտնջենաւորութեամբ էութեամբ և աստուածութեամբ գոն Որդի և Հոգի , սակայն սկսեալք են ՚ի Հօրէ միոյ սկզբանէ , և այն անսկիզբն՝ կատարեալ ՚ի կատարելագունէն , նոյնապատկերք և համագոյք . [2] Միակամ Երրորդութիւն և երրակիան միութիւն : Մի Աստուած եռանձնական դիմօք երկրպագեալ փառաւորեալ . անեղ , անժամանակ , և մշտընջենաւոր , բարի բնաւոր և որ ինչ միանգամ ՚ի բարեացն իմացեալ . արարիչ , անվախճան և անփոփոխելի անէրութիւն .

1 Մէ օրէն . ի փառս անձնաւորութեանցն յատկութի՛ է և ՚ի բնութ̃ն ... անձնաւորութ̃իք անշփոթ երևեսցի :

2 Մէ օրէն . Միաբանական :

և այլ ամենայն պայմանիւքս հաւասարք երիցն իմանին : Զի որ ինչ էութեան են և բնութեան, զոյգ և միաբանք երիցն են և ասին . իսկ որ ինչ յատուկք են և առանձինն , անձանցն միայն են և անուանին . որպէս Հայրն անծին և անսկիզբն և անպատճառ միայն ինքն է , [1] ոչ ունելով զոյս Որդին և Հոգին . և Որդին՝ ծնունդ և որդի , և ոչ բղխումն և Հոգի . նոյն որում և ոչ Հոգին՝ որդի և ծնունդ . քանզի այս է յատկութիւն երից անձնաւորութեանցն :

Իսկ ընդէր արդեօք ոչ նոյն երից անձանցն է երիս աստուածութիւն : Դիտելի է՝ զի անձնաւորութեամբն որոշիմք կերպարանին յատկութեամբք . Հայր անծին և անսկիզբն . Որդի ծնունդ և սկսեալ . Հոգին բղխումն : Իսկ այսուքիկ ոչ են էութիւն և բնութիւն , այլ յէութեան և ՚ի բնութեանն են յատկութիւնք և առանձնաւորութիւնք . վասն

1 Երէ օրէն . Ոչ գոլով այս Հոգի : Ոչ Հայրն ծնունդ և որդի , և ոչ բղխումն և Հոգի . նոյն որում և ոչ որդին Հոգի և ելումն :

որպէս և երեք են։ Իսկ էութիւն և բնութիւն յորս ասքս են՝ մի են, վասն որոյ և աստուածութիւն մի է. քանզի աստուածութիւն Երրորդութեանն էութեան է՝ որ մի է, և ոչ անձնաւորութեան՝ որ երեք։ Վասնզի ոչ հայրութեանն և որդիութեան և հոգիութեան, կամ անծնելութեան և ծնելութեան և ելողութեան է աստուածութիւնն, այլ միոյ էութեան է աստուածութիւն՝ յորս տեսեալ է երեք այս առանձնաւորութիւնք և յատկութիւնք. վասն որոյ և մի է աստուածութիւնն, զի մի է էութիւնն՝ որ է աստուածութիւն, և ոչ երեք աստուածութիւն ըստ անձնաւորութեանցն երից. որ և ոչ են էութիւնք առանձինք, այլ՝[1] մի էութեան առանձնաւորութիւնք։ Միանգամայն և ժամանեալ առ կատարեալն թիւ՝ այսինքն յերրորդութիւն. զի Աստուած կատարեալ է, վասն որոյ և երրորդութիւն է. ըստ որում ասէ աստուածաբանն՝ թէ « Միակին շարժեցելոյ մինչև յերրեա-

1 Մէ օրէն. Յէութեանն.

կըն դ., այսինքն Հայր ՚ի ծնունդ Որդւոյն՝ եկաց մինչև յերրորդն ՚ի բղխումն Հոգւոյ։ Նոյն միակն շարժեալ, զի մի՛ նըւաղութիւն յաստուածութեանն գայցէ։ Եւ յերկեակն ոչ դադարեաց, զի մի՛ աստուածութիւնն՝ նիւթ և տեսակ կարծիցի, զոր ոմանք ՚ի հելլենացւոցն գան-դաչեցին։ Եւ քան զերրորդն ոչ առաւելաւ, զի մի՛ բազմաստուածութիւն նա համարեալ լիցի. այլ յերրորդն եկաց նա, որպէս զկատարելութիւն նորին իմանամք։ Զի երրորդն սկիզբն ունի մէջ և կատարած, զոր ոչ ոք ՚ի թուոցն ունի զայս ձև. զի թէպէտ գոն յայլ թիւսն մէջ և եզերք, այլ ոչ երբև զերեան, որոյ մէջն և սկիզբն և եզրն ըն-միութիւն ունին։ Քանզի միութիւն է յերրեան, և երեքն ՚ի միութիւն. որպէս մի աստուածութիւն է յերիս անձինս. և երեք անձինք են ՚ի մի աստուածութիւնն. ըստ որում և Պղատոն ասաց ՚ի բանիցն Պիւթագորայ, թէ "Աստուած հրեշտակք և մարդիկք՝ անսկիզբն և անվախճան, սկիզբն և անվախճանք", որ է

սուրբ Երրորդութիւնն 'ի մի բնութի։ Անսկիզբն և անվախճան Հայր․ անսկիզբն և անվախճան Որդին, անժամանակ ըն-կալեալ 'ի Հօրէ և անվախճան ընդ Հօր․ անսկիզբն և անվախճան Հոգին, աներբք ըն-կալեալ 'ի Հօրէ և անվախճան իբրև ընդ Հայր, որ է վախճան և կատարումն մեր Երրորդութեանն։ Զի այսպէս և Բար-սեղ ասէ 'ի մեծագործեայն զՀոգին սուրբ։

Արդ եթէ Որդին և Հոգին ծնունդ միայն էին, կամ բղխումն միայն, Հայր՝ և որդիքն երկու[1] մի էին, որովք մի աս-տուածութիւնն երկութիւն լինէր և ոչ Երրորդութիւն՝ որովք կատարելու-թիւն աստուածութեանն․ զի երկու ծնունդն մի իմն էին, կամ թէ երկոքին բղխումն ընդ մի համարեալ էին։ Ա-վասն այնորիկ Որդին ոչ է բղխումն 'ի Հօրէ իբրև զՀոգի․ և ոչ Հոգին ծնունդ իբրև զՈրդի, զի մի մարմնական ազգա-կանութիւն անդ գտցի՝ երկածին և եղ-բարք երևեալ․ Նա որպէս և ոչ Որդի 'ի Հոգւոյն ծնեալ իբր 'ի Հօրէ, կամ

1 Այլ օրին․ [illegible]

Հոգի յՈրդւոյ բխեալ, զի մի թուեսցուք անառանձնոր իմասցին։ Այլ որպէս Հայր միայն ծնօղ, նոյնպէս և Որդին միայն ծնունդ, և Հոգին միայն բղխումն։ Յատուկ գիրս այսոքիկ և Որդին միածին կոչի վասն չորից իրաց։ Նախ՝ զի միայն ծնունդ է Հօր, և ոչ ծնօղ այլոց, որպէս և Հայրն ծնօղ նմին՝ և ոչ ինքն ծնունդ այլոց։ Երկրորդ՝ կոչի միածին՝ զի միայն ծնունդ նա է Հօր և ոչ այլ ոք. զի թէպէտ Հոգին ևս ՚ի Հօրէ է, սակայն բղխումն և ոչ ծնունդ։ Երրորդ՝ ասի միածին՝ զի ամենայն ծնունդ յերկուց լինի, իսկ նա միայն է այնպիսի ծնունդ որ ՚ի Հօրէ միայն ծնեալ է անմայր, որպէս յերկրի անհայր ՚ի կուսէ մօրէ։ Չորրորդ՝ զի ամենայն ծնօղ առաջին է քան զիւր ծնունդն, իսկ աստ մի է ծնեալն և ծնօղ, համագոյք և մշտնջենաւորակիցք։ Յորս տարակուսին ոմանք, թէ զիա՞րդ է հաւասար լինել ծնօղին և ծննդոյն իւրոյ. քանզի նոյն ինքն Հայր անունն ՚ի յիշելն երևեցուցանէ երիցագոյն գոլ քան զորդւոյն, թէ և դոյզն ինչ ժամա-

նակ առցես. զի որչափ և հեռաւորութիւն և անժամ և անհաս զաղտնաւորիցես, Հայր երիցագոյն երևի քան զորդին.

Պնդեալ արժան է զի այսպիսի կարծիք ի վերայ նիւթական բնութեան գտանի, և առ մերս հայր և որդի երևի: Քանզի որ առ մեզս հայր՝ յայլմէ ունեմնէ է և սկիզբն ունի զիւրն հայր. և երբեմն որդի միայն է հօր իւրոյ, և ապա յետոյ առնու զհայրութիւնն ի վերայ որդւոյ իւրոյ: Այն որոյ այնչափ հաւատար է և ժամանակակից որդւոյ իւրոյ, որքան զհայրութիւնն ընկալաւ ի վերայ նորա. և այնու զոր մինչ չէրն հայր՝ երիցագոյն է քան զորդին իւր: Նա աննիւթական բնութիւնն ոչ այսպէս. քանզի Հայր Աստուած ոչ յայլմէ ումեքէ սկսեալ է, և ոչ երբեմն այլոյ որդի եղեալ և զհայրութիւնն յետոյ առեալ, այլ է միշտ հայր. և յայտնի է այս՝ զի որդւովն է հայրն հայր: Արդ եթէ նա է միշտ հայր և որդւովն է հայր, ապա և որդին միշտ անքննաւորակից է նմա, որով է նա միշտ հայր: Եւ դարձեալ, վասն այնորիկ նա

միշտ Հայր, քանզի Աստուած է. և Աս-
տուած զոր ինչ է և ունի, միշտ է և ոչ
յետոյ ստացեալ, և 'ի թերութենէ 'ի
ամենէ 'ի կատարելութիւն եկեալ: Ե-
թէ Հայր երէց է քան զՈրդի, յայտ է թէ
զայնքան ժամանակս ոչ էր Հայր, և թե-
րի էր 'ի զօրոյն Հայր. և յորժամ եղև
Հայր, կատարելութիւն ընկալաւ զՀայ-
րութիւնն: Եւ ևս, զի յորժամ ոչ էր
Հայր՝ այլ ինչ էր, և յորժամ եղև Հայր՝
յայլ ինչ փոխարկեցաւ. միանգամայն
և ընդդէմ և ներհակ ինքն ինքեան գը-
տաւ՝ անհայրութիւնն հայրութեամբն:
Եւ թերին և յետոյ 'ի կատարելութի
եկեալն, և այլայլեալն և ինքն ինքեան
ներհակ եղեալն ոչ է Աստուած. վասն
որոյ՝ զի Հայր Աստուած է, ամբարշտու-
թիւն մեծ է զայս առ նմա կարգել:
Այլ հաւատալ զնա իբրու զի Աստուած
է յամենայնի ամենևին ամենակատար,
և ոչ 'ի թերութենէ 'ի լրութիւն ե-
կեալ: Եւ գիտել զնա մի և միեղէն զօ-
րութիւն, և ոչ բաժանեալ և այլայլա-
կան. այլ խաղաղութիւն 'ի վեր քան

զմիտս և խաղաղարար, և ոչ ներհակ ի-մն և ընդդիմակ ինքեան։ Նոյն հաւատս կազմակերպի 'ի մեզ 'ի միշտ հայր զնա հաւատալոյն. և միշտ հայր նա խոստովանեալ, և որդին մշանջենաւորակից նոմին է հաւատացեալ, զի միշտ որդւոյն է նա միշտ հայր ծանուցեալ։ Նոյն այսպէս առցես 'ի վերայ հոգւոյն սրբոյ բղխմանն, և հօր բղխողութեանն. քանզի հայր միշտ է բղխօղ հոգւոյն, յայտ է թէ բղխեալն 'ի հօրէ հոգին մշանջենաւորակից է հօր՝ որով է նա բղխեալ։

Եթէ ասիցէ ոք, թէ վասն յետոյ ծնանելոյ զորդին և ստանալոյ զհայրութին՝ անկատար և թերի երևէր Աստուած հայր, ապա և զարարածս յետոյ արար, որով և արարիչ ծանուցաւ, միթէ այսու ևս երևեցի՞ թերի գոլ։ Գիտասցէ որ զայսն ասէ, զի արարածք թէպէտ մարմնապէս յետոյ եկին յերևումն և ստեղծան յԱստուծոյ, սակայն իմացականապէս սկզբնաւորիւք և յարացոյցք սոցա մշանջենաւորապէս էին առ Աստուած 'ի կամս նորա՝ որով նա միշտ ա-

բարիչ. ըստ որում Մովսէս ասէ, թէ « Արար Աստուած զամենայն բանջար վայրի մինչչև լեալ էին, և զամենայն խոտ վայրի մինչչև բուսեալ էին »: Տեսանե՞ս զի մինչդեռ չև ևս եղեալ էին՝ արարեալ էր զնոսա Աստուած, այսինքն զսկիզբն սոցա և զամենայն արարածոց. քանզի Աստուած միշտ է արարիչ:

Դարձեալ՝ արարչութիւն յա̃ծութ̃ին ոչ իբրև զհայրութիւնն, զի հայրութ̃ին առանձնաւորութ̃են է՝ և արարչութ̃ին բնութեանն. զի հայրութիւնն հօր միայն է և ոչ որդւոյ և հոգւոյ, զի հոգի և որդի ոչ են հայր, որպէս և հայր ոչ է որդի և հոգի. իսկ արարչութիւնն հօր և որդւոյ և հոգւոյն է, զի հայր և որդի և հոգի համազօրք են արարչութեամբ: Զի արարչութիւնն աստուածութ̃են է, այսինքն արարչութիւնն միութեանն է՝ որ յերիս անձնաւորութ̃իւն է. և հայրութիւնն և որդիութիւնն և հոգիութիւնն երից անձնաւորութ̃եցն է՝ որ ՚ի միում բնութեանն և յաստուածութեանն է:

Մ՚ի վասն զի զհայրութիւնն հօր և զորդիութիւնն որդւոյն և զելողութիւնն հոգւոյն միշտ գոլ ասասցուք , բնութիւն զայն նոյին համարեսցիս ։ Զի անծնելութիւնն հօր , և ծնելութիւնն որդւոյ , և ելողութիւն հոգւոյն ոչ է բնութիւն նոյին , զի բնութիւն երից մի է , այլ այսորիկ յատկութիւնք առանձնաւորութեանցն են 'ի մի բնութիւնն ։ Զի եթէ զայսոսիկ բնութիւն դիցես Աստուծոյ , յերկուս ամբարշտութիւնս հասանիցէ անկանել . կամ՝ երիս բնութիւնս զնոյն ասել ըստ երից կոչմանցն , և զնոյն իմանալ ընդդիմակս միմեանց՝ որպէս անծինն և ծնեալն և ելումն , զի այսոքիկ ձայնք ընդդիմակք են միմեանց , վասն որոյ ներհակութիւն և ընդդիմութիւն 'ի փառաւոր սուրբ Երրորդութիւնն երևի , թէ անծինն և ծնեալն և բղխումն բնութիւն 'ի նոսին ասասցի . զի թէ անծնելութիւնն բընութիւն է՝ և նա Աստուած է , զի աստուածութիւնն բնութեանն է , յայտ է թէ ծնելութիւնն ոչ է աստուածութի ,

զի ընդդէմ է անծնելութեանն . և թէ ծնելութիւնն բնութիւն է՝ Աստուած է, անծնելութիւնն ոչ է Աստուած . նոյնպէս և ելումն . և այսպէս երեքեանն զըրկեալ լինին յաստուածութ̃էն անձինքն՝ յորս այսոքիկ են ։ Իսկ կամ թէ մի բնութ̃ի ասիցես սուրբ Երրորդութ̃են, և զանծնելութիւնն և զծնելութ̃ին և զելումն բնութ̃ի ասիցես, և մի բնութիւն է նոցին, ապա և փոփոխումն 'ի միմեանս ընկալցին, որպէս թէ անծինն հայր երբեմն լիցի և որդի և ծնունդ, և նա հայր, նոյնպէս և հոգին ։ Ապա թէ այսոքիկ անտեղի են և ամբարշտութիւն յոյժ, կամ հակառակս աստուածս ասել, կամ 'ի միմեանս փոխարկեալս, ուրեմն ուղիղ դաւանութիւն է զծնելութիւնն և զանծընելութիւնն և զելողութիւնն և զայլ այսպիսի կոչմունս առանձնաւորութ̃եցն ոչ բնութիւն ասել, այլ 'ի մի բնութիւնն յատկութիւնք առանձնաւորութեանցն ։ Իսկ զասել միածնին՝ թէ « Հայր իմ մեծ է քան զիս », մի ըստ բնութեանն համարեսցիս՝ այլ ըստ պատճառ-

ռին, զի ծնօղ է որդւոյ և բղխօղ հոգւոյ, որք են մի բնութիւն. վասն որոյ պատճառին է մեծն և ոչ էութեանն զանազանութեան և օտարութեան։ Քանզի մեծն ևս առաւել զէակցութիւնն յայտառնէ. զի մեծն ոչ երբէք 'ի վերայ այլ և այլ էութեան ասին, այլ 'ի վերայ միոյ և նոյն էութեան. քանզի ոչ ոք ասիցէ մարդ քան զձի մեծ, կամ զարծիւ քան զփիղ. այլ մարդ քան զմարդ մեծ, և ձի քան զձի մեծ։ Ապա թէ էութեանն զմեծն հօր համարեսցիս, ո՞ւր դիցես զառաջեալն վասն որդւոյ՝ թէ «Ակն կալցուք մեծին Աստուծոյ և փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի»։ և զայն թէ «Մեծ է տէր (այսինքն հայր), և մեծ է զօրութիւն նորա, (այսինքն որդի, քանզի քս է Աստուծոյ զօրութիւն). և իմաստութեան նորա՝ (այսինքն հոգւոյն սրբոյ) ոչ գոյ չափ»։ Ու կամ վասն որդւոյ Երեմիա ասէ, թէ «Սա է Աստուած մեր, ընդ որում ոչ այլ ոք համարեսցի. յետ այսորիկ 'ի յերկրի երևեցաւ և ընդ մարդկան շրջեցաւ»։. միթէ որդի միայն է Աստուած, և կամ մի՞

յերկին մեծն ասելոյ՝ այլ և այլ աստուածք իցեն ։ Ուստի Քրիստոս զմեծն Հօր վասն պատճառին ասաց, և զէութեանն և զբնութեան միաւորութիւն յայտ արար ասելով. «Ես և Հայր իմ մի եմք»։

Գիտել արժան է թէ անձնաւորութեանցն յատկութիւնքն ոչ քակէ ըզբնութեանն միաւորութիւն, և ոչ այլ ցուցանէ զբնութիւն որդւոյ, զի ծնունդ է, և հոգին բղխումն ։ Զի ահա Եւա յԱդամայ է՝ այլ ՚ի կողէ, և Աբէլ յարուլոյնէ Ադամայ, սակայն մի են բնութիւն նոքա և Ադամ՝ յորմէ նոքին. և ոչ եղբարք միմեանց Եւա և Աբէլ. թէպէտ և ՚ի միոյ պատճառէ էին յԱդամայ. որպէս և ոչ որդի և հոգի եղբարք՝ պատճառք մի իմն ունելով զՀայր ։

Խնդրելի է և զայս, թէ որդի ծնունդ գոլով Հօր՝ դադարեաց, թէ դեռ ես ծնանի ։ Գիտել արժան է թէ և ոչ զմի ոք յայսցանէ պարտ է իմանալ. զի թէ դադարեալ ոք ասէ ՚ի ծնանելոյ, յայտ է ապա՝ թէ և սկսաւ, զի ամենայն դադարումն ՚ի սկսմանէ է ։ Սման որոյ թէ-

պէտ որդին Աստուծոյ 'ի հօրէ Աստու-
ծոյ ծնեալ, այլ անսկզբնաբար և անժա-
մանակ, ոչ ունելով սկիզբն, վասն որոյ և
ոչ դադարումն։ Եւ եթէ տակաւին ես
ծնանի, ահա իբրև զանկատար ոք յան-
դիմանի որդի. և անկատարն զիա՞րդ յաս-
տուածութեանն գոցի։ Այլ հաւատա-
լի է զնա ծնունդ հօր միշտ, և հոգին
սուրբ բղխումն միշտ, ոչ սկսեալք և
ոչ դադարեալք։ Եւ այսպիսիքս են ա-
նապատում հարցմունք, զոր թէ հար-
ցանիցէ ոք, ժամանակ 'ի ժամանակի՞ ե-
ղև՝ թէ յոչ ժամանակի. զի թէ 'ի ժա-
մանակի, զի՞նչ արդեօք էր այն այլ քան
զայս ժամանակ. և թէ յոչ ժամանակի,
զիա՞րդ լինէր ինչ, և այն ոչ 'ի ժամանա-
կի։ Եւ թէ հուպ էիր քեզ յորժամ ե-
ղեր, և այժմ մե՞րձ ես քո թէ ոչ. զի թէ
մերձ էիր քեզ, ապա երկուք ոմանք ես
դու. և թէ ոչ ես մերձ քեզ, ապա օ-
տար ես դու քեզ ինքեան։ Եւ այլ թէ՝
զէ՞ն ծնաւ՝ թէ զոչէն, զի թէ զէն՝ ա-
պա զիա՞րդ ծնանէր զոր էրն, և թէ զոչ-
էն՝ ապա յետոյ է ծնօղն քան զծնեալն։

Նոյնպէս և այս, թէ դադարեսցի՝ թէ դեռ ևս ծնանի. և թէ կամօք հօ՞ր ծնաւ զորդի՝ թէ ոչ. զի թէ ոչ կամօք, ապա բռնադատեալ իմն է հայր, և բռ-նադատեալն ոչ է աստուած, յայտ է թէ և ծնեալն յայնմանէ ոչ է աստուած, և ոչ նա ևս է աստուած. և թէ կամօք՝ յայտ է թէ կամացն է ծնունդ որդի և ոչ հօր, և այլ ումն է հայր որդւոյ՝ կամքն հօր քան զհայր։

Նոր իմն խնդիր շարժեալ եղև յո-մանց, թէ զի հայր և որդի առինչք են, զմիմեանս 'ի մէջ բերեն և առ իր-եարս հակադարձին. ըստ որում և է սահման առընչին, թէ առինչք ասին որ ինքեանք որ ինչ են՝ այլոց գոլ ասին. վասն այսորիկ զի հայրն որդւոյ է հայր, և որդին հօր է որդի, և հոգին ոչ այս-պիսի ինչ ասի, օտար ումն է 'ի հօրէ և յորդւոյ։

Պիտելի է, զի այսուքիկ անուանք ոչ են բնութիւն՝ այլ 'ի բնութ՟են. քանզի հայրութիւնն 'ի հայր ոչ է բնութիւն, և որդիութիւնն յորդին ոչ է բնութ՟ի,

այլ ՚ի բնութիւնն առանձնաւորութիւք և յատկութիւնք ։ Վասն որոյ և Հոգին ՚ի նոյն բնութենէ Հօր և որդւոյ գոլով՝ ունի զիւրն յատկութիւն առանձնաւորութեան զՀոգին գոլ և զելումն . և բնութիւն մի է երից , և այսոքիկ ՚ի միում բնութեանն են ։ Ապա թէ զայսոսիկ բնութիւն համարեսցի ոք , ուրեմըն որդի Հօր՝ ասի բան զօրութիւն և իմաստութիւն . ընդէ՞ր ոչ Հակադարձի և Հայր ասել որդւոյն՝ բան և իմաստութիւն և զօրութիւն ։ Իսկ թէ առաքական առընչիւն վարեսցին յայս՝ ասելով, թէ իմաստութիւնն իմաստնոյն է իմաստութիւն, և իմաստունն իմաստութեամբ է իմաստուն, գիտասցեն՝ զի այս մարմնականացս է և ոչ անմարմնոց . և որք զայս ասեն, ՚ի բաց բառնան զէութիւն, զի ըստ մեզ իմաստութիւնն և բանն ոչ են էութիւն՝ այլ պատաՀումն ։ Որոյ և մեք պատասխանեսցուք մարմնապէս նոցա , թէ ըստ այդմ՝ և Հոգին Հոգևորի է Հոգի , և Հոգևորն Հոգւովն է Հոգևոր, զոր ՚ի վերոյ աստուածութեն

անհնար է առնուլ։ Բանզի թէպէտ էակիցն և փառակիցն և այլ այսպիսիքս հակադարձին առ իրեարս, զի էակիցն ուրումն է էակից, և փառակիցն ուրումըն է փառակից, սակայն ոչ ամենայն հակադարձութիւն էակցութե՜ է նշանակ. յաղագս այնորիկ հոգի առ հոգին՝ ոչ ունելով առ հայր և որդի զանդրադարձութիւնն՝ որպէս առ իրեարս նոքին։ Այլ այսպիսի ձայնք բնութիւն կարծեացին, այլ յատկութիւնք ՚ի մի բնութե՜ն. քանզի հայր և որդի և հոգի առ յաղագս ամբողջ պահելոյ զերիս անձինս ՚ի մի բնութեանն։

Խնդրելի է, թէ զհայրն միայն պարտ իցէ համարել Աստուած վասն ասելոյն Քրիստոսի, թէ «Հայր սուրբ նոցա՝ զի ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտ Աստուած»։ Պատասխանել արժան է, թէ զկնի ասելոյն. «Զի ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտ Աստուած», ՚ի վերայ բերէ՝ թէ «Եւ զոր առաքեցեր զՅիսուս Քրիստոս»։ Ըստ որս ասեն ոմանք, թէ էր ոչ ասաց՝ թէ և զոր առաքեցերդ զՅիսուս Քրիստոս կամ ըղ-

տէր, այլ լոկ զիւր անուանն զՅիսուս Քրիստոսաւ։ Որոյ պատասխանի տացուք նախ զայս ինչ, թէ ամ ոք որ ճշմարիտ չէ, նա սուտ է. և որ սուտ է, չէ այն ինչ զոր կոչի։ Արդ յորժամ գտանիցեմք և զորդի Աստուած քարոզեալ, միթէ սուտ Աստուած պարտ իցեմք զնա կարծել և ո՛չ ճշմարիտ. ապա և զվկայութիւնս 'ի մէջ առցուք, որովք որդի Աստուած քարոզի։ Եսայիաս գրէ՝ թէ “Մանուկ ծընաւ մեզ, որդի տուաւ մեզ, որոյ անուանն կոչի Աստուած հզօր”։ Եւ դարձեալ թէ “Ահա կոյսն յղասցի և ծնցի որդի, որոյ անուանն կոչի Էմմանուէլ, որ թարգմանի ընդ մեզ Աստուած”։ Արդ եթէ Աստուած է որդի, որպէս գիրն վկայէ. յաւետարանն Յովհաննու, թէ “Ի սկզբանէ էր բանն և Աստուած էր բանն”, յայտ է թէ և ճշմարիտ Աստուած էր. ըստ որում նոյն Յովհաննէս ասէ, թէ “Եւ եմք ճշմարտի որդւոյ նորա Յիսուսի Քրիստոսի”. զի ճշմարտին հօր՝ ճշմարիտ որդի է նա, որպէս ինքն ասէր, թէ “Ես եմ ճշմարտութիւն և կեանք”. և

առ ծնէ կոյրն ասէր. «Դո՛ւ հաւատա՞ս յՈրդի Աստուծոյ. և իբրև հարցեալ եղև՝ թէ ո՞վ է նա, ասէ Յիսուս. Ես եմ զոր տեսանես և խօսիմ ընդ քեզ», որում և հաւատաց և երկիր եպագ։ Իսկ յորժամ Հրէայքն կամէին զնա քարկոծ առնել, և զպատճառն ասէ աւետարանիչըն, թէ «Զի հայր իւր կոչէր զԱստուած, և հաւասար առնէր զանձն Աստուծոյ». զոր և առ ինքն առ Փրկիչն ասէին, թէ «Դու մարդ ես և զանձն քո Աստուած առնես»։ Արդ միթէ փոխեա՞ւ և հրաժարեաց յայս կոչմանէ. ոչ արդեօք 'ի բաց վոզեաց, այլ առաւելապէս հաստատեաց զայն 'ի վերայ իւր, որով և ասաց՝ թէ «Զնոսա. առ որս բանըն Աստուծոյ եղև»։ Գիրն Աստուած ասէ. «Ես ասացի թէ աստուածք իցէք և որդիք բարձրելոյ»։ Իսկ զոր Հայր սրբեաց, զայս ըստ մարմնոյն զդեցմանն իմա, և առաքեաց յաշխարհ. դուք ասէք, թէ հայհոյեմ՝ զի ասացի թէ Որդի Աստուծոյ եմ, որ և 'ի գործոց աստի պարտ էիք ճանաչել, զի Որդի Աստու-

ծոյ եմ։ Իսկ որդի Աստուծոյ ասելն ոչ այլ ինչ ընծայեցուցանէ, թէ ոչ զի Աստուած ճշմարիտ իցէ. զի որպէս 'ի մարդոյ մարդ, նոյնպէս յԱստուծոյ Աստուած է ծնեալն, և 'ի կենացն կեանք, և 'ի լուսոյն լոյս, և 'ի հզօրէն հզօր. այսպէս Աստուած ճշմարիտ յԱստուծոյ ճշմարտէ է որդի։ Այլ զճշմարիտն յիշեաց վասն որոշելոյ զճշմարիտն Աստուած 'ի աստոցն՝ որ են կուռքն։ Իսկ թէ վասն ասելոյն. « Զի ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտ Ած », զհայրն միայն Աստուած ոք կարծիցէ, ապա այնուհետև և 'ի բանիցն Երեմիայի և զորդին միայն համարեսցի գոլ Աստուած. քանզի ասէ նա, թէ « Սա է Աստուած մեր, ընդ որում ոչ համարեսցի այլ ոք. որ 'ի յերկրի երևեցաւ և ընդ մարդկան շրջեցաւ »։ Նա և որոյ իմանալի է ուղղափառ մտաց, զի աստուածութիւն միապէս է հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ. զի Աստուած է հայր, Աստուած է և որդի, Աստուած է և հոգին սուրբ, ըստ որում ասաց Պետրոս առ Անանիա, թէ «Ընդէ՞ր ստեցեր հոգւոյն սրբոյ. ոչ ստե-

ցեր մարդկան՝ այլ Աստուծոյ »։ Եւ Պօղոս ասէ՝ թէ տէր հոգին է։ Եւ զի երեք անձնաւորութիւնն է Աստուած, յայտ արար ինքն առ Մովսէս. « Ես եմ աստուած Աբրահամու և աստուած Իսահակայ և աստուած Յակովբայ »։ Եւ զի ոչ երեք աստուածք՝ այլ մի, ինքն յայտնեաց ասելովն Մովսէսի՝ թէ « Աստոց աստուած », այս միութեանն. « Արարցուք մարդ ըստ պատկերի մերում և ըստ նմանութ̃ե », այս առանձնաւորութեանն։ « Եւ արար Աստուած զմարդն 'ի պատկեր իւր », այս միութեանն. « Եւ ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զնա », այս անձնաւորութեանն։ « Եւ ասէ Աստուած », այս միութեանն. « Ահա եղև Ադամ իբրև զմի 'ի մէնջ », այս անձնաւորութ̃են։ « Եւ ասէ Նոյ. օրհնեալ տէր Աստուած, Աստուած Սեմայ », այս անձնաւորութ̃եցն. « Ընդարձակեսցէ Աստուած Յաբեթի », այս միութեանն։ Եւ վասն աշտարակին ասաց Աստուած. « Եկայք իջցուք և խառնակեսցուք զլեզուս շինողացն », այս յայտնապէս առանձնաւորութ̃են է.

« Եւ էջ տէր տեսանել զաշտարակն զոր շինեցին որդիք մարդկան », այս միութեանն է ։ Եւ Աբրահամու երևելոյ Աստուած առ կաղնեաւն Մամբրէի՝ խոկայէս զմիութիւնն իմանամք ․ և աւելորն ․ « Ամբարձ Աբրահամ զաչս իւր և ետես , և ահա արք երեք կային ՚ի վերոյ քան զնա », [1] զերեքանձնեան տէրութիւնն հաւատամք ․ որպէս նոյն ընթերցուածն մինչև ՚ի կատարումն զբուցացս զերից և զմիոյ խօսի ։ Զկնի այսմ կարգի ասէ գիրն , թէ « Տեղեաց տէր ՚ի տեառնէ հուր և ծծումբ ՚ի Սոդոմ », զանձնաւորութեան նշանակելով ․ « Եւ եղև ՚ի սատակել տեառն զքաղաքսն զայնոսիկ՝ յիշեաց տէր զԱբրահամ », ըզմիութիւնն այսու յայտ առնէ ։

Դարձեալ իմանալի է զմի աստուածութիւնն և զերեք անձնաւորութիւնն յայսմանէ , զի հրեշտակն ասաց առ Աբրահամ ՚ի զենումն Իսահակայ ․ « Յանձն իմ երդնում ասէ տէր », այս բան է ՚ի դէմս հօր ․ և զորդւոյ ասէ Դաւիթ առ

1 Այլ օրինակ ․ Զերեք անձնաւորութիւնն ։

Աստուած Հայր, թէ «Քո՛յ է բազուկ և զօրութիւն», զոր մեկնէ Պօղոս՝ թէ Քրիստոս է Աստուծոյ զօրութիւն։ Եւ եգիպտացիքն ասացին վասն հարուածոյն իւրեանց, թէ «Մատն Աստուծոյ է այս», որ նշանակէ զհոգին սուրբ, զոր Քրիստոս ասաց յաւետարանին՝ թէ «Մատամբ Աստուծոյ հանեմ զդևս»։ Երգ անձն և բազուկ և մատն զանազանեալ անուամբ և բաժանեալ մասամբ զերեք անձնաւորութիւնն յայտ առնէ զորբոյ Երրորդութեանն. իսկ զի մի իմն կենդանի է անձն և բազուկ և մատն, այսպէս երեք անձնաւորութիւնն մի իմն են էութիւն և մի բնութիւն և մի Աստուած և արարիչ և այլն ամենայն։ Զի որպէս բազուկն յանձն, և մատն ՚ի բազուկ և յանձն, այսպէս որդի ՚ի հայր, և հոգին յորդի և ՚ի հայր։ Իսկ որում հայր յորդի և ՚ի հոգի՝ որպէս ասաց Քրիստոս, թէ «Դու հայր յիս. և ես ՚ի քեզ», այսպէս և Մովսէս ըզմիութիւնն յայտնեաց զսուրբ Երրորդութեանն ասելով. «Լուր Իսրայէլ տէր

Աստուած քո տէր մի է»։ և զասացեալն յինքենէ նոյն ինքն յԱստուածոյ. «Ես եմ որ էնն», փոխան միութեանն իմանամք։ Իսկ զասացեալն Եսայեաւ առ Խորոյէլ՝ թէ «Հոգին իմ և բանն իմ որ ՚ի միջի քում մնայ, յանձնաւորութիւն հաւատամք։ ՚Ի Մանասէս և զասացեալն ՚ի Միքիայ՝ թէ «Ոչ մերժեաց զնախատինան որ ասաց, թէ տունն խորայէլի բարկացոյց զհոգին տեառն». զոր Եսայիաս ՚ի դիմաց մարգարէլոյն գրեաց, թէ «Տէր տէր առաքեաց զիս և հոգի նորա»։ Եւ Դաւիթ, թէ «Երկիր ետ զպտուղ իւր, և օրհնեսցէ զմեզ Աստուած Աստուած մեր. Աստուած մեր օրհնեսցէ զմեզ»։ Եւ թէ «Ասաց տէր ցտէր իմ, Նիստ ընդ աջմէ իմմէ»։ Եւ թէ «Ողորմութեամբ տեառն լի եղև երկիր, և բանիւ տեառն երկինք հաստատեցան, և հոգւով բերանոյ նորա ամենայն զօրութիւնք նորա». այս է որդւով, զի Քրիստոս է Աստուծոյ իմաստութիւն՝ ասէ Պօղոս։ Եւ Սողոմոն, թէ «Աստուած իմաստութեամբ հիմունս էարկ երկրի. պատրաստեաց զեր-

կենս խորհրդով, և հանճարով իւրով զանդունդս պատառեաց », այսինքն հա-ւասով սրբով: Զոր և Մովսէս համազօր սոյին ասաց. « Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկինս և զերկիր », այս է Հայր: « Եւ հոգի Աստուծոյ շրջէր ՚ի վերայ ջուրց՝ » կենդանածնելով զարարածս: « Եւ ասաց Աստուած եղիցի լոյս », որ է որդի, որ-պէս ասաց Երեմիաս՝ թէ « Կոչեաց ըզ-լոյս և լուաւ նմա դողութեամբ, սա Աստուած՝ որ յերկիր երևեցաւ »: Եւ Սողոմոն ասէ. « Զի՞նչ անուն է նորա, և զի՞նչ անուն որդւոյ նորա:

Այսոքիկ ամենեքեան և որ այլ ՚ի սոյնս յարին՝ զերեք անձնաւորութիւն որ ՚ի միում բնութեան և ծնութեան է՝ յայտ առնեն: Իսկ ասելն՝ թէ « Բան տն որ եղև առ Եսայի. — և պատգամն Աստուծոյ որ եղև ՚ի վն Երեմիայի. — և առած տեա-ռըն առ Նաւում եղկեսացի. — և այս-պէս ասէ տէր ամենակալ ». այսոքիկ ա-մենայն զմի աստուածութիւնն և զմի տէրութիւն որ յերեք անձնաւորութիւնն փառաւորեալ երրորդութեանն է՝ յայտ

առնեն ։ Զոր Եսայիաս յայտնապէս ՚ի Սերովբէից ուսեալ վարդապետեաց եկեղեցւոյ զասացեալն․ « Սուրբ, սուրբ, սուրբ, տէր զօրութեանց »․ երիցս սուրբ ասելովն զերեք անձնաւորութիւն միոյ տէրութեանն և աստուածութեանն յայտնել արարին, և զնոյն մի տէր կոչելովն՝ զմի աստուածութիւնն յերիս անձինս յայտնաբանեցին ։ Այլ և վեց թևովքն իւրեանց զայս մեզ քարոզեցին․ երկոքումբք թևօքն ծածկէին զգլուխս իւրեանց՝ որ է սկիզբն, ցուցանելով թէ ծածկեալ է սկիզբն խնդրել Աստուծոյ, զի անսկիզբն է ։ Եւ երկու թևօքն զոտս իւրեանց որ է վերջինն, յայտնելով՝ թէ անվերջ և անվախճանութեան միայն է քննել զնա, և զայն այնչափ՝ որքան բանան Սերովբէից թևքն իմանալ երեք անձնաւորութիւն ՚ի մի բնութի և աստուածութիւն, և մի աստուածութիւն յերեք անձնաւորութիւնն ։

Գիտել արժան է, զի յաղագս անձամիաւորութեան՝ երեք անձնաւորութի ՚ի միում աստուածութեն, գիրք սուրբք

անխառնապէս և զանազանս անձանցն և զիւրաքանչիւրոց յատուկն 'ի վերայ միմեանց ասեն, այսինքն՝ զի հայր միայն է հայր և անսկիզբն, և որդին միայն որդի և ծնունդ, և հոգին միայն հոգի և բղխումն։ Նոյնպէս և երեքեան զի զհայր հոգի կոչեն գիրք, և զորդին հայր անուանեն, և զնոյն հոգի կոչեն, և բղխումըն և զորդին անուանեն, և զհոգին միածին կոչեն, ոչ եթէ զի շփոթումն կամ այլայլութիւն և 'ի միմեանս փոփոխումըն ինչ 'ի նոսա ցուցանեն, իբրու թէ հայր երբեմն լինի որդի և հոգի, և հոգին որդի, և այլն և ս։ Ի բաց առ զայսպիսի կարծիս. քանզի թէպէտ սուրբ Երրորդութիւնն 'ի միում աստուածութեան են, զի մի են բնութեամբ և [1] էութեամբ, սակայն յիւրաքանչիւր յանձնաւորութեան յատուկն [2] անշարժական են և անշփոթ։

Նոյն աստուածային գիրք զանազանս միմեանց և զյատուկն յիշէ 'ի վերայ ի-

1 Եւ I օրին. Աստուածութեամբ։
2 Մի օրին. Անշարժական և անշփոթ։

րնկնաց՝ զբոլորականն միութիւն. Նոցա յայտնելով, միանգամայն և այլ իմն բար-ձրագոյն խորհուրդս մեզ ուսուցանե-լով, զոր և առաջացուք այժմ. Զ Հայր Հո-գի կոչէ գիրն, ըստ որում Քրիստոս ա-սաց առ Սամարացի կինն. « Հոգի է Աս-տուած ». ոչ եթէ այսու զՀայր 'ի Հո-գի փոխարկել եցոյց, այլ եցոյց աշխար-հի ոչ մարմնապէս պաշտել զանմարմինն Աստուած իբրև զՀրէայն խորհէին, որ զը-հիւք և ձեռնձեռօք և այլ նիւթականօք տեղիւք պաշտէր զԱստուած. այլ իբրու զի Աստուած անմարմին է և Հոգի, ան-մարմնաբար և հոգևորապէս պարտ է պաշտել զնա. և այս յայտ 'ի յառաջորդացն է, զի յորժամ ասաց՝ թէ « Հոգի է Աս-տուած », այսինքն աննիւթ և անմար-մին, 'ի վերայ եբեր՝ թէ « Երկրպագուաց նորա պարտ է հոգւով և ճշմարտութեամբ երկիրպագանել », այսինքն անմարմնա-բար և ստուգապէս երկիրպագանել նմա։ Նաև դարձեալ, թէ ընդ զոր հոգի ա-սաց, երկիրպագանել և հոգւոյն սրբ-բոյ և որդւոյն միածնի, զոր ճշմար-

ութիւն կոչեաց, և զորդի՝ ծայր հան-
դերձելոյ աշխարհին՝ ասէ Եսայի, զի ըստ
համազօր տէրութիւնն որդւոյ ընդ հօր
երկնի և երկրի յայտ արասցէ։ Օ՛ի յոր-
ժամ լսիցես զասելն որդւոյ վասն մար-
մին զգենլոյն, թէ "Ցաւուրս աւուրն այ-
նորիկ և ժամու ոչ ոք գիտէ, ոչ հրեշ-
տակք և ոչ որդի, բայց միայն հայր"․
մի՛ անգիտութիւն դիցես որդւոյ, և փո-
քրր գոլ քան զհայր․ այլ ուսեալ՝ զոր-
դի հայր հանդերձելոյ աշխարհին, այս-
ինքն տէր և արարիչ իմասցիս․ և զոչ
գիտելն զօրն հանդերձեալ և զժամն՝ տնտ-
նօրէնութեանն աղագաւ բարբառեալ
և ոչ անգիտութեան․ զի նա հայր և
տէր և գիտօղ է հանդերձելոյ աշխարհին
և մերձակայից իբրև զհայր և ընդ հօր։
Իւ թէ հայր բերանով Դաւթի ասաց
առ որդին իւր միածին․ "Ընդ քեզ է ինձ
սկիզբն աւուրց զօրութեանց"․ մի՛ այսու
համարեսցես՝ թէ և հայր սկիզբն ունի
զայլ ոք ինքեան, և ինքն 'ի նմանէ սկսեալ
է և ծնեալ, և հայր և որդի միապէս
սկսեալ են յայլմէ սկզբանէ։ Ի բաց լեր

յայսպիսի կարծեացս . այլ իմա՝ զի այսու զանժամանակաբար սկսանիլն որդւոյ յանսկզբնականն հօրէ յայտ արասցէ, վասն որոյ 'ի վերայ ածէ՝ թէ « Յառաջ քան զարուսեակ ծնայ զքեզ », այսինքն թէպէտ սկսեալ ես յինէն ծննդեամբ, այլ յառաջ քան զարև է անուն քո . և սկիզբն քո ընդ իս է մշտնջենաւոր, որ անսկիզբն եմ: Ոչ թէ որդին անսկիզբն է, քանզի սկիզբն ունի զհայր, այլև ոչ յետոյ կամ կրսեր քան զհայր, այլ ընդանսկիզբն հօր՝ է և սկսեալն 'ի նմանէ միածինն էութբ և մշտնջենաւորութեամբ սկզբանն ընդ անսկզբանն գոլով: Եւ թէ ինքն Քրիստոս որ ըստ մարմնոյ ծննդեանն և ըստ հոգևորականին խօսէր առ Նիկոդիմոս և ասաց, թէ « Ծնեալն 'ի մարմնոյ մարմին է, և ծնեալն 'ի հոգւոյն հոգի », մի դու զնա հոգի համարիցիս գոլ վասն ծնանելոյն 'ի Մարիամայ հոգւով սրբով, որպէս ասաց հրեշտակն՝ թէ « Ծնեալն 'ի նմա 'ի հոգւոյն սրբոյ է », զի զայս ոչ յաղագս իւր՝ այլ վասն մկրտելոյն ասաց, թէ 'ի ջրոյ և 'ի հո-

գւոյ ծնեալքն հոգևորք են և աստուածայինք։ Եւ թէ զորդին միածին զծնեալն ՚ի հօրէ՝ Դաւիթ ՚ի դէմս հօր բղխումն զնա կոչէ, այսինքն՝ հօր ասելով. «Բղխեաց սիրտ իմ զբան բարի»․ մի այսու ոչ զորդին հօրն և բղխումն համարեսցի, քանզի որդի ծնունդ է ՚ի հօրէ, այլ ասէ զնա գիրն [1] յօրական սրտէ հօր բղխեալ զբան բարի։ Յաղագս այսր պատճառի՝ զի ծնունդ անուն թէպէտ ՚ի բնութենէ և յէութենէ ծնողին զծնեալն ցուցանէ, սակայն ախտաւոր մասն նկութական իմն և ախտային կարծիս տայ, վասն որոյ և անախտ և աննիւթ ծննդեան որդւոյն որ ՚ի հօրէ՝ զբղխումն անուն մերձ դնէ, որ անախտ իմն է։ Զի անախտաբար բղխումն ՚ի բղխողէն ելանէ՝ որպէս ջուր յաղբերէ և պտուղ ՚ի ծառոյ, որպէս զի ծննդեամբն զորդի յէութենէ և ՚ի բնութենէ հօր իմասցիս. և բղխմամբն անախտաբար զնա ծնեալ համարեսցիս։

1 Ցուցանէ․ ի հայրականն որպէս բղխեալ բանն բարի։

Այսպէս և Հոգին սուրբ որ բղխումըն է ՚ի Հօրէ, ծնունդ զնա գիրն կոչէ. զի Սողոմոն ասէ վասն Հօր, թէ «Ամենեցուն ճարտարապետն իմաստութեան ուսոյց ինձ, զի գոյ ՚ի նմա հոգի մտաւոր, սուրբ, միածին»։ ոչ թէ այսու զՀոգին ծնունդ յայտ առնէ, զի նա բղխումն է ՚ի Հօրէ, այլ զայն կամի նշանակել՝ թէ զի բղխումն ՚ի բղխողէն թէպէտ անախտաբար եղանէ, այլ ոչ զէակցութիւն և զմիութիւն իսկապէս ցուցանէ. ըստ որում ջուր յականէ և յաղբերէ բղխեալ իբրև հոսումն և այլայլումն ինչ յայտ առնէ։ Զի թէ ՚ի ջըրոյ անտի զջուրն բղխեալ առցես, զայս երևեցուցանէ միանգամայն, և ոչ անձն առ անձն յատկացեալ գտանի. իսկ թէ յերկրէ զբղխումն առցես զջրոյն, այլ էութիւն ինչ է բղխողին և այլ բղխելոյ ջրոյն։ Սոյնպէս և զպտուղ ծառոց ՚ի յէութենէ նոցին համարեսցիս գոլ, սակայն այլ և այլ ինչ են նոքա ըստ համոյ և ըստ որակութեան։ Վասն որոյ զի սակաւ այս օտարութիւն գտանի ՚ի բղխումն և

'ի բղխողն, սակս այնորիկ բղխեցելոյն յէութենէ Հօր հոգւոյն սրբոյ մերձ դնէ գիրն զմիածինն անուն, զի ցուցցէ՝ թէ հոգին սուրբ լեր զծնունդ է բղխեալ 'ի բղխողէն իւրմէ 'ի Հօրէ, որպէս զի բղխմամբն զանախտաբար ելումն 'ի Հօրէ հոգւոյն սրբոյ իմասցիս, և ծննդեամբն անդուստ յէութենէ և 'ի բնութենէ Հօր բղխեալ զնա հաւատասցես ։ Յաղագս այնորիկ 'ի բնութենէ Հօր ծնեալ որդւոյ զբղխումն մերձ դնէ՝ զանախտաբար ծնունդն յայտնելով, և անախտաբար բղխելոյն 'ի Հօրէ հոգւոյն զծնունդն յարադրէ՝ զառ 'ի յէութենէ և 'ի բնութ̃է Հօր հոգւոյն զբղխումն ցուցանելով ։

Փառաւորեալ և պաշտելի սուրբ Երրորդութեանն և միոյ աստուածութ̃են այսքան և որ սոյլին համազօր աստուածաշունչ գիրք գիտութ̃ի մեզ ընծայեցին, և զառաւելն քան զայս անհասութեան ամփոփ յեղականաց թագուցեալ քարոզեցին. զյառաջ ճանապարհաւ բարեպաշտութիւն և զներգործութիւն նորին յարարածս մասնաւորաբար նշանօք

ծանուցին, և զծանօթութիւն էութե՜ նորա և բնութեան ամենևին անձափակեցին. սակայն գոյութիւն և անհաս էութիւն զնա հաչակեցին, որով հաւատամք՝ թէ է Աստուած վկայեալ յօրինաց և 'ի մարգարէից և 'ի նորոց կըտակարանաց: Այլ և 'ի բնական քննութենէ յերևելեաց տարի է իմանալ զաներևոյթն նորա իսկզբանէ, զաստուածութիւն նորա և զմշտնջենաւորութի և զզօրութիւն: Նախ՝ յայնմանէ, զի եզեալքս ամենայն 'ի պատճառէ իմեմնէ են, որպէս մատուցք 'ի բոլորէ, ըստ որում զգալիքս ամենայն 'ի չորից տարերացն: Արդ յորժամ պացի ոք 'ի վերայ սոցին կացեալ անպատճառ, ոչ զոք ունելով 'ի վերայ ինքեան սկիզբն և պատճառ, յայտ առնէ՝ է նա արարիչ և պատճառ ամենայնի, որպէս Պղատոն ասէ՝ թէ զհայրն և զպատճառն ամենայնի գըտանել գործ է, և գտեալ պատմել անհնար է: Նաև դարձեալ՝ թէ մի է պատճառ ամենայնի, և ինքն անպատճառ է:

Նաև երկրորդ զայս գիտեմ, զի ամենայն

էակքս միմեանց ներհակք են և 'ի բաց քարձօղ, որպէս ջուր հրոյ. և այլն ևս, արժէ 'ի հասման և 'ի ծորման են։ Աման որոյ գոյ այլ ոք զատ 'ի սոցունց, որ ընդ-սոսա 'ի միջոյ հասելն և 'ի ծորելն անկորուսանելի և անապառելի յինքեանս պահէ. և այն որ զայս առնէ, զներհակըս զայսոսիկ և զապականացուս 'ի գոյութիւն և 'ի միաբանութիւն պահելով, յայտ է՝ եթէ նա ինքն է արարիչ սոցա և նախախնամիչ. վասն որոյ աստուածային գիրք աստուածութիւն անուանել զնա մեզ հաւատալ ուսուցին, և անուն նմին բնութեան բոլորովին հեռաղօտել հրաժարեցուցին։ Բանզի անտես զնա միշտ հռչակեն ասելով, թէ "զԱստուած ոչ ոք ետես երբէք". և Պօղոս ասէ, թէ "Զոր ոչ ոք ետես, և ոչ տեսանել կարող է"։ Զի թէպէտ և Մովսէս տեսանել ասի զԱստուած և խօսել ընդ նըմա և օրէնս ընկալեալ 'ի նմանէ, սակայն ոչ զնա ետես որ ասացն, թէ "Ոչ ոք տեսցէ զերեսս իմ և ապրի", այլ ձևս ինչ և նմանութիւնս, այսպէս թէ ոչ՝

ընդէ՞ր գրեալ է, թէ « Երևեցաւ Մովսէսի հրեշտակ տեառն բոցով հրոյ ՚ի մորենւոջն », և թէ՝ « Առէք զօրէնս ՚ի հրամանս հրեշտակաց ». « Եւ կարգեալ հրեշտակօք ՚ի ձեռն միջնորդի »: Մասէս և զԵսայեայն, թէ « Տեսի զտէր նստեալ յաթոռ բարձրութեան ». և զՄանովէին, թէ « Կորեաք մեք կին դու, զի զԱստուած տեսաք ». և զՅոբայն, թէ « Տեսի զԱստուած դէմ յանդիման և ապրեցաւ անձն իմ ». և զԵզեկիելին և զՄիքիայն, զԱբրահամու և զայլոցն մի բնութեան և էութեանն խոկալէս երևումն համարեցի, այլ նմանութիւն և երևոյթ իմն: Քանզի թէ զնա անսանէին, ընդէ՞ր արդեօք ոչ յարմարագոյնըս զնմանէ զերևումն ասէին պարզ՝ տարած՝ անպարունակելի, այլ նիւթական և թանձր իբր իմն զնմանէ ճառէին, մարդ երևեալ և յաթոռ նստեալ, և գազան և անասուն զնա վերագրեալ: Տեսանե՞ս զի այս ոչ է բնութեան նորա երևումն, քանզի զիա՞րդ յաթոռ պարունակի այն որ ասաց. « Զերկինս և զերկիր

ես ընումն․ և կամ զխարդ ՚ի լոյս անմա-
տոյց բնակել զնա ասէ Պօղոս, միթէ նա
՚ի տեղւոջ բնակեալ ժողովին․ և ասել ան-
մատոյց լոյսն՝ յորում նա բնակեալ է,
մեծագոյն է քան զնա և նմին պարունա-
կող։

Դարձեալ և անտի յայտ է, զի զբնու-
թիւն նորա ոչ տեսանէին արդարքն, քան-
զի այլ և այլ զնմանէ ձայնէին, ոմն զայս
ինչ և ոմն զայն։ Իսկ որ զբնութիւն ի-
րայն տեսանէ, յամենայն ժամ և ամե-
նայն ուք միապէս զնա նշանակէն․ որպէս
զմարդ բնութեամբ տեսանելով ամե-
նայն ուք զնա մարդ տեսանէ, և յամե-
նայն ժամ ինքն մարդ երևի․ իսկ զան-
տեսանելի էութիւնն, զի ոչ զբնութիւն
նորա տեսին, վասն այն այլ և այլ զնմա-
նէ ձայնեցին․ ոմն ծեր և հինաւուրցն
զնա ասաց, և այլ ոմն մանուկ զնա վե-
րագրեաց․ ոմն քահանայ, և ոմն պատե-
րազմող արիւնազգեստ․ ոմն յոտն, և ո-
մըն նստեալ․ և երբեմն առիւծ, և այլ
երբեմն յովազ․ և ինձ տարակուսեալ․
որ ոչ բնութեան նորին են ցոյցք, այլ

աղտոյից իմն յաղագաւ, որպէս ինքն ա-
սաց՝ թէ « Ի տեսիլս յաճախեցից, և ՚ի
ձեռն մարգարէիցն նմանեցայց », այս
ինքն թէ ոչ որպէս եմն նմանեցայց.
զի և ոչ իսկ տեսանել կարէ ոք, այլ
որպէս պէտք իրացն և ժամանակին պա-
հանջեսցեն՝ զձև և զնմանութիւ ասէ յա-
ճախեցից երևեցուցանել։ Քանզի ըղբա-
մտեալ Իսրայէլի՝ առիւծ երևէր և այլն,
և պատերազմ վանելով զինուոր; և քա-
ւել կամելով քահանայ. զանսկզբնութիւն
՚ի ձեռն հին աւուրց երևելոյ ցուցանէր,
և մանկութեամբ զանթառամ և զան-
վախճան բարերարելն յայտնաբանելով։
Յոտն կալն՝ առ Թիկունս հաստատելն նո-
ցա և օգնելն ցուցանելով, և յաթու-
նատելով դատաստան իմն ուղղել կամե-
լով։ Այլ և նստելն զյարամնայութիւն
և զմշտնջենաւորութիւն նորին էութե-
յայտնէ, որպէս գիրս ասէ՝ թէ « Դու
նստիս յաւիտեան, և մեք կորստականք
յաւիտենից »։ Տեսանե՞ս զի ոչ զնստիլն
վասն նստելոյ ասէ, ապա թէ ոչ՝ ասե-
լովն թէ դու նստիս, ըստ կարգի էր ա-

սել՝ թէ և մեք յոյժ կամք, այլ զմեզ
կորստականն ասելովն՝ զչարականութիւն
նորին էութեան նմանմամբն եցոյց։ Նոյ-
պէս. և մարմնական դէմս նմա դնելով.
ասէ, « Բաց Տէր զաչս քո և տես ». և
ունկն, « Խոնարհեցո Տէր զունկն քո ».
և ձեռն, « Ձգեաց Տէր զձեռն իւր, և
մերձեցոյց 'ի բերան իմ ». և ռնգունս,
« Հոտոտեցաւ Աստուած 'ի հոտ անու-
շից ». և ոտս, « Լուան զձայն գնալոյ
տեառն Աստուծոյ 'ի դրախտին ». և բե-
րան, « Զի բերան տեառն խօսեցաւ
զայս »։ Եւ վասն ամենայն այսպիսի մա-
սին մերոյ թանձրութեան և նիւթակա-
նութեան իմա աստուածաշունչ գրոց
հարկաւորեալ, և դէմս և ձևս անպա-
րփակ և անմարմին էութեանն եդեալ.
աչօք՝ զտեսողական նորին զօրութիւն
յայտնելով, և ունկամբ՝ զաստուածայ-
նաբար լսողութիւնն, և ձեռօք՝ զամե-
նակարող ներգործութիւնն։ Սապէս և
զայլ նշանակաբար ասացեալսն զնմանէ
վասն մերոյ տկարութեան՝ աստուածա-
վայելչապէս առնլի է 'ի վերոյ նորա ու-

զհող մնաց ։ Նմանապէս և զայն զոր ասէ ալս իմն յանախոտ զօրութիւն Նորա մակարդրեն գիրք , այսինքն՝ « Բարկացաւ ունէր 'ի վերայ ժողովրդեան արտամտութեանք ». և թէ՝ « Բնակեալն յերկինս ծիծաղեսցի զնոքօք ». և թէ՝ « Զարթեաւ որպէս 'ի քնոյ տէր ». և թէ՝ « Զղջացաւ տէր, զի թագաւորեցոյց զՍաւուղ ». և թէ՝ « Ո՞ւր ես Ադամ », իբրև զանգէտ ոք . և այլ այսպիսիս որք մարդկան են յարմարագոյնք , որք ոչ են՝ և ասին 'ի վերայ Աստուծոյ ։

Արդ գիտելի է , զի յամենայն խոսզութիս զչորսս զայսոսիկ տարաս է խնդրել զգլուխս , իբր թէ առաջի կացեալն յորմէ՞ իմեքէ հանդիպեսցի գոլ , որք են այսոքիկ . ոչ են՝ և ասին . են՝ և ոչ ասին . են՝ և ասին . ոչ են՝ և ոչ ասին ։ Եւ նախ 'ի վերայ արարածոցս մարդկացուք զբանս , և ապա յաստուածաբանութի արարչին՝ որ 'ի նոր գիրս վերլուծութեան ասացուք ։ Ոչ են՝ և ասին , որպէս եղջերուաքաղն և յարալէզն և յուշկապարիկն , և այլ ոմանք այսպիսիք անգոյք,

որք գոյութիւն ոչ ունելով՝ զի ոչ են, և անուն առեալ ասին առ ՚ի մէնջ։ Այլ են՝ և ոչ ասին, որպէս յոլով կենդանիք ՚ի ծովու և ՚ի ցամաքի կացեալ և ենթակացեալ, և վասն ոչ գիտելոյ մեր զնոսա՝ ոչ ասին անուամբ առ ՚ի մէնջ, սակայն ինքեանք կան և յաշխարհի են։ Այլ են՝ և ասին, մարդ և առիւծ և արծիւ և այլք որ գոյացեալք են, և ասին և անուանին առ ՚ի մէնջ վասն գիտելոյ մեր զնոսա։ Այլ ոչ են՝ և ոչ ասին, որպէս խոզ ոչ է արծիւ՝ և ոչ ասի արծիւ, և մարդ ոչ է ուղտ՝ և ոչ ասի ուղտ, և անմոլար գունդն ոչ են մոլորականք՝ և ոչ ասին մոլորականք։

Արդ զայսոսիկ ՚ի վերայ սուրբ և աստուածաբան գրոց առցուք։ Ննջել ասեն գիրք զԱստուած և զարթնուլ և ծիծաղել և բարկանալ և զղջանալ և անգիտանալ. այսոքիկ ամենայն և այսպիսիք ոչ են՝ և ասին ՚ի վերայ Աստուծոյ ՚ի դէմս այլոցից ինչ իրաց. ապա թէ ոչ՝ զի՞արդ հնար է ՚ի բուն ասել զԱստուած, որ ոչ ննջէ և ոչ ՚ի բուն երթայ

պահապանն Խորայէլի։ Ո՛չ ի քուն է ախա՛ անդորրգոյն խաղաղանալ 'ի մարմնի զգայութեանց. որթնութիւն նորին հակառակ՝ լուծումն քնոյ, կենդանւոյն չարժութիւն 'ի բնաւորականն իւր ներգործութիւն։ Նոյն ծաղրն անբան շնչոյն ընդարձակութիւն է 'ի մեզ ջլովք և միկանամբ կատարեալ. և նորին հակառակն՝ արտօսր ժողովեալ հեծեծատեակ շնչոյն նեղոյ զխոնաւ գոլորշիսն 'ի խեղապատակն՝ որ իբրև ընդ աղուգայս իջանեն յաչսն, որպէս սեխից և նորին նմանեաց ընդ. կոթունսն առեալ զջուրսն։ Նոյն բոլորկանալն է եռանդն շուրջ զարտիւն արեան 'ի վերածխութեանէ մաղձոյն։ Երգզոյսոսիկ ախտս զնմրդ առնուցումք բընաւորապէս 'ի վերայ պարզ և տարած էութեանն Աստուծոյ. այլ այսպէս իմացիր։ Յորժամ մեղանչէր Խորայէլ և ախրէին նոցա թշնամիքն, և նոքա աղաղակէին 'ի վեր և ոչ լինէր լսելի, զայն՝ քուն անուանէին Աստուծոյ, որ ոչ է նա 'ի քուն։ Քանզի Հեզկիաս այպանէր ըզբահաղիմսն, թէ սնոտագոյն աղաղակե-

ցէք · միթէ 'ի քնո՞ւն իցէ Աստուածն ։ Եւ այդ գրոց խօսք սովորութիւն է, զլ-ռութիւն բարեգործութեանն՝ քուն անուանել, զերկայնմտութիւնն՝ արթնութիւն, զարհամարհելն և այպանելն՝ ծաղրել, զբարերարելն՝ քաղցրութիւն, ըզվրէժխնդրութիւնն՝ բարկութիւն, և այլ այսպիսիքս, և ոչ են յԱստուած և ասին սակայն ։

Եւ են՝ և ոչ ասին, որպէս անմահ և անսկիզբն և անապականն, զի են այսուքիկ յԱստուած՝ և ոչ ասին որպիսութք, այլ միայն բացականաւ՝ անմահ, անըսկիզբն. զի վասն ոչ ինչ յառաջ քան ըզնա լինելոյ՝ ասի անսկիզբն, և զի ոչ ունի կատարումն՝ կոչի անմահ և անապական ։ Եւ այս ոչ 'ի դրութենէ՝ այլ 'ի բաց բառնալոյ ասի, որպէս յորժամ ասէ ոք, թէ երկու հինգ՝ ութ ոչ է և քսան ոչ է և յիսուն ոչ է, 'ի բաց բառնալով զնա յայտնէ՝ թէ այս ինչ չէ՛ և այն չէ. իսկ 'ի վերայ դնելով՝ այն է յորժամ ասէ ոք, թէ երկու հինգ՝ տասըն է ։ Նոյնպէս ասել զԱստուած ան-

մահ, անսկիզբն, անտեղական. այս ճշմարիտ է, զի է Աստուած այսպէս. այլ թէ զինչ է՝ ոչ ասէ, միայն զայն ասէ՝ թէ մահացու չէ, սկիզբն չունի, ապականացու ոչ է. վասն որոյ այս է այն՝ զի է և ոչ ասի, զի բառնայ զոչէսն, և ոչ դնէ զինչէն: Այլ են՝ և ասին, որպէս Աստուած արարիչ, բարի. քան զի է այս, և ասի այսպէս: Այլ ոչ է՝ և ոչ ասի, որպէս անգոյ և չար ոչ է Աստուած, և ոչ ասի երբէք: Նոյնպէս և աստուածային անուանք որ ՚ի սուրբ գիրս են, ոչ են էութեան և բնութեան նորա յայտնիչք, որպէս անուն մարդոյ յայտնէ զբնութիւն մարդոյ, և անուն առիւծոյ յայտնէ զբնութիւն առիւծոյ, քանզի համազօր է սահմանի անունն, ըստ որում իմաստասէրքն ասեն, թէ անուն է սահման համառօտ, և սահման է անուն ծաւալեալ. քանզի միապէս յայտնէ զբնութիւն մարդոյ անունն և սահմանն, զի թէ ասէ ոք՝ կենդանի, բանական, մահկանացու, մտաց և հանճարոյ ընդունակ, այս զբնութիւն մարդոյ յայտնէ, և թէ ասէ կարճ և

համառօտ՝ թէ մարդ է, և այս զբնու-
թիւն մարդոյ յայտնէ։ Իսկ անունն զոր
կոչէ գիրն Աստուծոյ, ոչ երբէք զբնու-
թիւն Նորին ցուցանէ, այլ զներգործու-
թիւն և զշնորհաբաշխութիւն յարա-
րածս. որպէս կոչի Աստուած՝ վասն հա-
ստատելոյ զմեզ և կամ՝ վասն յաստիս ա-
ծելոյ, և Տէր՝ վասն տիրելոյ երկնաւորաց
և երկրաւորաց, և ամենակալ՝ զի զամե-
նեսեան կալեալ և պնդեալ ունի յան-
քակտելի միութիւն և խաղաղութի, և
այլն ամենայն սոյնպիսիք յառաջ ճանա-
պարհաց բարութե Նորա են կոչմունք և
ոչ անճառութեն յայտնաբանիչք։ Նա և
զոր ինքն անուանեաց ընդ Մովսէսի խօ-
սելով, յասելն՝ թէ «Ես էն անուն իմ»,
թէպէտ և քան զայլ անուանսն պանծա-
լի և մերձաւորագոյն է յԱստուած, սա-
կայն ոչ զբնութիւն Նորա նշանակէ,
բայց զայն միայն՝ թէ անսկիզբն և ան-
վախճան է աստուածութիւն, քանզի
զայս ցուցանէ որ էնն անուն, զի ունի
զոչ սկսեալն և զոչ դադարեալն։

Արդ՝ յաղագս պայծառ բացբարձա-

կան ածաբանութիւքն գերագոյնք են և հզաւորագոյն յԱստուած՝ քան զվերադրականն. և են վերադրականք որպէս յորժամ ասեմք զԱստուած՝ թագաւոր, 'ի վերայ նորին դնելով զամենայն, և տէր և բարի և լոյս և իմաստութի և զօրութիւն և բարձրեալ և հզօր, և այլ այսպիսիքս որք նուաղագոյնք են քան զբացբարձականն։ Եւ բացբարձականք են որպէս յորժամ 'ի վեր առնլով զնա ասեմք՝ անսկիզբն, անմահ, անհաս, անճառ, անեղ, աներբ, անուր, անկէտ. զի այսօրինակ թէպէտ 'ի բաց բառնալով ասեմք, թէ Աստուած այս ինչ չէ, և այն ինչ չէ, ճառելի ոչ է, հասանելի չէ, 'ի տեղի չէ, և թէ զինչ է՝ ոչ է կար ումեք յայտնել, սակայն գերագոյն է քան զորս 'ի վերայ դնելով ասիցէ, թէ Աստուած այս ինչ է կամ այն ինչ. քանզի յայսպիսեացս է երբեք և պատրիլ տկարամտացն և ախտաւորաբար խորհիլ, և կարծել զԱստուած թագաւոր՝ որպէս զորս մեք տեսանեմք, և տէր՝ իբրև որ առ մեզ են, և բարի՝ զոր մեք ճանաչեմք, և լոյս այսպէս

որ մեզ երևի, և իմաստութիւն՝ որում մեք հասանեմք ։ Ո՜ւ այս անմտութիւն մեծ է այսպիսի ինչ կարծել զԱստուած՝ յարգս առ մեզ են, զի թէպէտ վասն ճանաչելոյ զԱստուած՝ թէ է էութիւն, և հաւատալոյ զնա յերևելեացս պատուականագունից՝ անուանեցին զնա աստուածաբանքն եկեղեցւոյ և սբ գիրք, սակայն ՚ի վեր է քան զամենայն անուն և զհասումն ։ Վասն որոյ բաւական է զնա բացարձականաւն աստուածաբանել՝ քան վերադրականաւն, այսինքն ասել զնա անուր անտեղի, քան ասել՝ նստի յերկինս երկնից, և բարձրեալն ՚ի բարձունս բնակեալ, զի այս իբր ՚ի տեղւոջ պարունակէ զանվայրափակ էութիւնն, և ակար մնայ իմանալ այլ թէ յերկինս երկնից նստեալ է և ժողովեալ, այն որ չափէ զերկինս թզաւ և զերկիր քլաւ, որպէս ասէ Եսայի ։ Որ և այս թանձրագոյն իմն է ասացուած զԱստուծոյ. զի զխորհուրդ քիւ իմանալի է նմա՝ որ մարմնոց է պատշաճելի, այլ զանբաւ և զանչափ մեծութիւն նորա կամելով ասել մար-

գարէս , ոչ այլ ինչ եղիտ ցուցանել , Թիզ և քիլ եղ Աստուծոյ , միանգամայն և զերկնից մեծութիւնն եղոյց աւելի քան զերկիր , զի զնա Թզաւ և զերկիր քլաւ ասաց չափել ։

Արդ այսպէս տկարագունից Թանձրագոյն իմացուածոց պատճառք են այսպիսի կոչմունք զԱստուծոյ ։ Իսկ բացբարձականքն անսկիզբն , անմահն , անհատն և այլն , Թէպէտ զբնութիւնն Աստուծոյ ոչ յայտնեն , և կրս ինչ զնմանէ ոչ ճառեն , զի և անճառ զնա ասեն , սակայն 'ի զգալեացս զմիտս լսողացն վերացուցանեն , և ախտաւոր ինչ և Թանձրագոյն ոչ տան իմանալ զԱստուծոյ ։

Այլ և զայս գիտել արժան է , Թէ յորժամ ասեմք զնա անհաս և զայլն , պարտ է խոստովանիլ զնա գոյութիւն և էութիւն , և ապա զայսպիսիս ասել ։ Քանզի և այնոքիկ եւս որ ոչ են էութիւնք և ոչ գոյութիւնք , ասին անհաս՝ անեղ՝ անպատում՝ անուր , զի ոչ են և ոչ հասանելի են և ոչ պատմելի ։ Իսկ որում անեղն յերկու բաժանի . է անեղ՝ որ

չէ եղեալ և ոչ կայ, որպէս եղջերուաքաղն և այլ անգոյք. և է անեղ՝ որ չէ լեալ ներգործութեամբ, այլ զօրութբ կայ, որպէս 'ի կաւն կարաս, և 'ի պղնձն անդրի, և 'ի փայտն արկղ. և է անեղ՝ որ կայ և է, սակայն եղեալ ոչ է, որպէս Աստուած՝ որ կոչի անեղ էութիւն: Վասն որոյ խոստովանելի է զերիս անձնաւորութիւնսն և զմի աստուածութիւնն՝ էութիւն անեղ, կատարեալ, անհաս, անճառ, անիմանալի երկնաւորաց և երկրաւորաց, արարիչ բոլորից, և նախախնամօղ բնաւից, Աստուած 'ի վերայ ամենեցուն, օրհնեալ յաւիտեանս:

Այսքիկ աստուածաբանական բանք շարադրեալ 'ի մերս նուաստութենէ Վահրամայ վարդապետի, 'ի հրամանէ մեծի թագաւորին Լեւոնի. վասն որոյ եթէ ինչ արժանաւոր և պիտանացու յասացեալս գտցի, Աստուծոյ շնորհ, որ կամելն ետ մեզ և զառնելն. իսկ եթէ նուաստագոյն և դուզնաքեայ 'ի շահս օգտութեան, քանզի սխալագոյն և կամ

թիւր ինչ ոչ ունիմ առել գտանիլ 'ի գը-
րեցելոցս , որպէս զանձն իմ և զայլս
հաւանեցուցանել աստուածային գրոց
վկայութեամբ՝ որ են 'ի սոյն շարադրու-
թեան առադրեալ ։ Սակս որոյ զայնքան
թիւրութիւն իմոյ տկարութեանս վար-
կանիջիք ; որ վասն երկրաքարշ և մեղսա-
սէր գոլոյ ըստ մարմնոյ և ըստ հոգւոյ՝
ոչ կարացի 'ի բարձրագոյնսն և յաստ-
ուածային խորս մտանել , և յայնմանէ
փարթամութիւն բարձրագունից մտաց
ընծայել . վասն որոյ բարեսէր մտօք՝ չա-
փաւոր այս աշխատութեան՝ թողութի
անչափից մեղաց իմոց հայցեսջիք յան-
բաւաբաշխն բարեաց Աստուծոյ , որ է
օրհնեալ յաւիտեանս . ամէն ։

ՆՈՐԻՆ ՏԵԱՌՆ
ՎԱՀՐԱՄԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ
Ի ՄԱՐԴԵՂՈՒԹԻՒՆՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

Օգնի ճառից անճառելի էութեանն՝ որ յերրեակ փառաւորեալ անձնաւորութիւնն, կարգեսցուք և զբանս բանին Հօր մարդեղութեան, զմիոյն երից անձնաւորութեանցն, զսքանչելիս ՚ի սքանչելիս յարելով, և զանպատմելիս ընդ անհասանելին աւանդելով։ Եւ յայսոսիկ ժպրհելով մեր՝ ՚ի խորագունիցն ՚ի բաց կացցուք ՚ի խնդրոց, և պարզագունիցն չափաւորապէս հանդիպեսցուք։ Բանզի յոլով այսպիսի բերին ՚ի մեզ բանք և տեսութիւնք ՚ի ծերազգեացն մերոց յառաջագոյն հարցն, զորս անհնար է զբաւանդակն աստանօր ժողովել. մանաւանդ որ յայլ և այլ տեսակս բանիցն զմի և զնոյն տրամադրեցին, սակս այնորիկ յամենեցունց զհամառօտն միեղինաբար համառօտ բանիւ արտադրեսցուք զտեսութիւն։

Մարդկային բնութիւն սահմանեալ յերանաւէտ բարութեանցն յորում էր, անհնազանդութեամբն դժրող եղեալ պատուիրանի արարչին, գրեցաւ ընդ յանցանացն մահու և ապականութեան. վասն որոյ գթացեալ արարիչն սորա Բանին Աստուած, տեսանելով զիւրն պատկեր յանդունդս մեղաց տառապեալ և ժանիւք գազանաց խածատեալ և օձտեալ, ասաց Տէրն. «Ի խորոց անդնդոց դարձուցից, և ՚ի միջոյ ժանեաց զայն ՚ի դուրս կորզեցից»: Ի լրումն օրինացն և մարգարէիցն խոնարհեցոյց զերկինս Որդին միածին, և էջ ուետեօքն Գաբրիելի յարգանդ Կուսին, ըն գոլով երկինք և երկիր նովաւ, և յորովայնն Մարիամու բաւանդակ իւր անպարագրելին. ՚ի նորին բնութենէ առեալ լինքեան մարմին՝ բանական հոգւով և մտօք. եղեալ ամենայն որ ինչ է ՚ի մարդ՝ բաց ՚ի մեղաց, նոր խառնմամբ և սքանչելի խառնուածով. ծնաւ լոտ ժամանակի ՚ի Կուսէն անժամանակաբար ծնեալն ՚ի Հօրէ, գործակիցս և ոչ մարմնակիցս ինքեան

ունելով զհայր և զհոգին ։

Որդի բանն մարմին եղև, այսինքն մարմնացաւ՝ և ոչ թէ 'ի մարմին յեղափոխեցաւ. քանզի եղև որ ինչ ոչն էր, մնալով որ ինչ էրն ։ Բանն թանձրացաւ, այլ 'ի բանն գոլոյ ոչ շփոթեցաւ, որպէս ընդ անմարմինն մարմինն միացաւ, և 'ի մարմինն գոլոյ ոչ ունայնացաւ. քանզի բանն կայ մնայ որպէս նախ քան զմարմնաւորութիւնն և յետ մարմնանալոյն, բայց միայն զի անմարմին յառաջնումն և մարմնացեալ յերկրորդումն. Աստուած մարդացեալ և նոյնպէս մարմնացեալ, և մարմինն աստուածացեալ և ոչ փոխեալ յանմարմնութիւն. և թէ պարտ է համառօտ ասել՝ ոչ փոխեալ և ոչ փոխադրեալ ։ Վասն որոյ ըստ Նիկիական դաւանութեան՝ խոստովանիմք զտէր մեր Յիսուս Քրիստոս յառաջ քան զյաւիտենաս ծնեալ 'ի Հօրէ, 'ի վախճան աւուրցս 'ի սրբոյ Կուսէն ըստ մարմնոյ ծնեալ Հոգւով սրբով. մի դէմ շարադրեալ յերկնային աստուածութենէն և 'ի մարդկոյին մարմնոյն. ըստ որում մար-

ղըն էր ամենևին Աստուած, և ամենե-
ւին մարդ. բոլորովին մարդ հանդերձ
աստուածութեամբն, այլ ոչ ըստ աս-
տուածութեանն մարդ: Նոյնպէս բոլո-
րովին երկրպագելի է հանդերձ մարմնո-
վըն, այլ ոչ ըստ մարմնոյ երկրպագելի.
և բոլորովին երկրպագէ՝ և հանդերձ
աստուածութեամբն, այլ ոչ ըստ աս-
տուածութեանն միայն երկրպագող է:
Բոլորովին անստեղծ՝ և հանդերձ մար-
մնովն, այլ ոչ ըստ մարմնոյն անստեղծ.
բոլորովիմբ և ստեղծելի է հանդերձ աս-
տուածութեամբն, այլ ոչ ըստ աստուա-
ծութեանն ստեղծանելի է: Բոլորովին
համագոյակցութի Աստուծոյ հանդերձ
մարմնովն, այլ ոչ ըստ մարմնոյն համա-
գոյակցութիւն Աստուծոյ, որպէս և ոչ
ըստ աստուածութեանն համագոյութի
մարմնոյ. և սակայն աստուածութեամբն
էացեալ ըստ մարմնոյն՝ մեզ է համագոյ-
ակցութիւն:

Յաղագս այնորիկ զմիաւորեալն ընդ-
սրբոյ մարմնոյն հոգի ունողի իմանալի
և միտս անճառապէս, և 'ի վեր քան ըզ

խորհուրդս, զոր յԱստուծոյ հօրէ բանն՝ մեք անշփոթաբար անփոփոխապէս մի որդի և Քրիստոս և տէր խոստովանիմք։ Զնոյն ինքն Աստուած՝ համանգամայն և մարդ. ոչ ոմն և ոմն, կամ այլ ոք և այլ, այլ մի և նոյն զոյն և զայս գոլ իմանալ։ Որ և երբեմն որպէս զմարդ արնորինաբար մարդկօրէն խօսէր՝ ոչ գիտել զօրն և զժամն, և ո՞ւր եդիք զՂազարոս, և արտասուէ անձն իմ մինչև 'ի մահ, և այլ այսպիսիս, զի ճշմարիտ մարդ էր միացեալ Աստուածն Բան։

Դարձեալ՝ և ոչ շփոթեալ կամ փոփոխեալ, այլ մի և նոյնպէս 'ի միաւորութիւն անդ մնացեալ։ Իսկ երբեմն որպէս զԱստուած իշխանութեամբ զաստուածավայելուչս առնէր բանս, յայտնելով զծածուկս սրտից, թողլով զմեղս՝ զի ճշմարիտ Աստուած էր. որ և զանճառ միաւորութիւնն 'ի ներգործութեանցն ցուցանէր, որպէս յորժամ ծնէ կուրին թքովն լոյս շնորհէր, զի թուքն մարդկութեանն էր իսկապէս, և զօրութիւնն որ 'ի թուքն էր՝ աստ-

ուածութեանն , և լուսաւորութիւն 'ի միաւորութենէ անտի կատարէր։ Գնայր 'ի վերայ ծովուն երևելի մարդկութիւն վասն ընդ իմանալի աստուածութեանն միաւորութեան։ Քաղցեաւ , և զբիւրս կերակրեաց . խռովեցաւ յոգի իւր , և նոյն ժամայն զՂազարոս կոչեաց . ծարաւեցաւ , և կենաց ջուր հաւատացելոց խոստացաւ ։ Քանզի իբրև Աստուած դողով զմարդկային կիրս զգեցաւ , և ընդ նորին զամենայն կիրս կրեաց զբնաւորականն և ոչ զաւելորդսն , այսինքն եկեր, էարբ , ննջեաց և աշխատեցաւ , և այլ որ ինչ բնական և անանցանելի կիրքն են։ Սակայն ոչ 'ի հարկէ որպէս մեք , զի յորժամ ոչ կամիմք՝ քաղցնումք, և 'ի հարկէ ծարաւիմք և ննջեմք , և զայլն ևս համակրեմք . այլ նա յորժամ կամէր և թոյլ տայր մարմնոյն , յայնժամ մարմինն կրէր զիւր բնաւորական կիրսն , ըստ որում վկայէ գիրն՝ թէ յաւուր պահոյն կատարելն՝ ապա քաղցեաւ , նոյնպէս և զայլսն յորժամ կամէրն կրէր ։ Քանզի ոչ յաղթիւր 'ի կրիցն աստուածախառն

այն մարմին, այլ յաղթութեան զէնս զնա մեզ կազմեաց, զմերս առնլով և կըրելով, զի նմանեաւ զնմանն սրբեսցէ. [1] Նա կրել հաւաստապէս ոչ զայլոյ ուրուք զկիրս՝ այլ զմերս, զի մարդ եղև. և [1]ստ դարձեալ գեր 'ի վերոյ մնաց կըրիցն՝ զի Աստուած էր: Նոյն յորժամ կրէրն զկիրսն, ստուգապէս զմարդկան կիրս կրէր և ոչ առաջօք կամ այլաքար իմն. զի որպէս մարդ ստոյգ եղև, նոյնպէս և զամենայն կիրս մարդկային առանց մեղաց՝ կրեաց կամաւորապէս: Այլ կամաւորապէս և ոչ հարկաւորաբար իբրև զմեզ. զի մեք մարդ միայն, իսկ Նա Աստուած մարդացեալ, իսկապէս զմերս մարմին առեալ, և ոչ յաստուածայնոյն բնութէ զորբազանն զայն ստեղծագործեաց զօրութի, այլ 'ի կուսէն առեալ զնա. և ոչ օտար ինչ մարմին ընկալեալ, կամ 'ի յերկնից ընդ ինքեան մարմին վայրաբերեալ. և ոչ մարմին յառաջ 'ի կոյսն ստեղծեալ. և ինքն իբրու բազմին 'ի նմա բնակեալ. և ոչ

1 Յօրինակին Նա:

տակ մարդ 'ի կուսէ ծնեալ, և 'ի վերջոյ Բանն 'ի նմա ազդեալ իբր 'ի մարդ ոք, կամ 'ի շնորհօք որդիացեալն. և ոչ Բանըն մարմնոյն առընթեր կոչեալ, և յերկուս որդիս առանձնացեալ. զի այսոքիկ սկզբնաչարին են գիւտք: Այլ հաւատով զմտաւ ածեալ՝ զմարդանալոյն յեղանակ ուսանեմք, զի երկու բնութի եկեալ առ միմեանս ըստ անբաժանելի միաւորութեն անշփոթաբար և անփոփոխապէս. քանզի մարմինն մարմին է՝ և ոչ Աստուած, որ թէպէտ եղև Աստուծոյ մարմին. նոյնպէս և Բանն Աստուած է՝ և ոչ մարմին, թէ և իւր արար զմարմինն անօրինաբար:

Արդ յորժամ զմտաւ ածեմք զայս, ոչ ինչ վնասիմք 'ի միութիւն զընդակցութիւն երկուց բնութեանցն ասացեալ. իսկ յետ միաւորութեանն՝ 'ի միմեանց ոչ յերկուս որդիս հատանեմք զմինն և զանբաժանելին, այլ մի ասեմք որդի որպէս և սուրբ հարքն ասացին՝ մի բնութիւն Բանին մարմնացելոյ: Այլ յորժամ միայն եկեալ 'ի մտածութիւնս և

միայն տեսեալ հոգւոյ աչօք՝ եթէ զի՞նչ օրինակաւ մարդացաւ Միածինն, երկուս գոլ առեալ զբնութիւնն և մի՝ կատարեեալ մի Քրիստոս, որդի և տէր, բանն Աստուած մարդացեալ և մարմնացեալ։ Իսկ եթէ բարւոք թուեսցի, ընկալցուք յօրինակ զմեր ինքեանց շարադրութիւն, ըստ որում եմք մարդիկ. քանզի շարադրեալ եմք 'ի հոգւոյ և 'ի մարմնոյ, և տեսանեմք երկուս բնութիւնս՝ այլ հոգւոյ և այլ մարմնոյ. բայց մի յերկուց ըստ միութեան մարդ, և ոչ յերկոցունց շարադրեալ բնութեանց երկուս մարդս իմանի, այլ մի մարդ ըստ շարադրութեան որպէս ասացաւ՝ 'ի հոգւոյ և 'ի մարմնոյ։ Այնպէս յերկոցունց և 'ի զանազանից բնութեանց մի և միայն է Քրիստոս՝ անանջատելի գոլով յետ միաւորութեանն, մինչ զի ոչ երբէք զմիաւորութեանն բան 'ի վերայ Նորա լքանեն սուրբ գիրք։ Զի և ինքն իսկ ըզմարմինն՝ որ յերկրէ առնի 'ի կուսէն եւա, սակս անճառ միաւորութեան ընդ 'ի յերկնից իջեալ բանին՝ և զնոյն 'ի յեր-

կնից ելեալ առաջ, ըստ այնմ. « Ոչ ոք ել յերկինս՝ թէ ոչ որ էջն յերկնից Որդին մարդոյ որ էն յերկինս »: Եւ Հայր 'ի վերայ Նորին վկայելով՝ չասաց թէ դու-քո, կամ որ 'ի դմա, այլ թէ՝ « Դա է որդի իմ սիրելի », որ և 'ի մարմին միացեալ ընդ բանի: Եւ Յովհաննէս ասէր, թէ « Ձեռք մեր շօշափեցին 'ի վերայ բանին կենաց », ասէ զի զանշօշափելի բանն շօշափելի մարմնովն շօշափել տաց: Վասն որոյ մի է Նորա դէմ և մի բնութիւն յերկուց, մի Որդի՝ Աստուած և մարդ գոլով. այլ զգոլն մարդ Աստուածն բանի միաւորութեանն 'ի կուսէն ծնեալ, վասն որոյ և Աստուածածին ծնօղն և ծնեալն 'ի նմանէ Ած ճշմարիտ:

Արարիչն բոլորից լինի 'ի կնօջէ, զի յորմէ պատրանայն լուծիչ յանդուստ ծննդեամբ յառաջեալ, և մերոյս անսակաւ և ապականողեան կրիւք յամենայն խորատս չարին ընթացեալ, ցանկ արկեալ զնովին Ճանապարհօք. զհետ անբժշկութեան մերոյ եկեալ վարէր առ 'ի բժշկել զխորատկունս ժողովրդեան իւրոյ.

և զարմանալի իմն հրաշագործիւք, նը-
մանակն իրօք 'ի վերայ եղեալ, աննման
զվախճանն հատուցանէր։ Օ՛նաւ՝ և ըղ-
դաստակնիք ծննդեանն մերոյ եղեւ. ա-
ճեաց՝ կատարեալս զմեզ առնելով. ըն-
ծայեցաւ 'ի տաճարին, և զընութիւնս
մեր ընծայեաց Հօր 'ի յերկինս։ Մկրտե-
ցաւ՝ և զմեղս մեր մաքրեաց, և զհոգին
մեզ պարգևեաց, և յորդեգրութի Հօր
հրաւիրեաց։ Փորձեցաւ՝ այլ և յաղ-
թեաց, և զմեզ քաջալերեալ յորդորեաց։
Կարօտացաւ՝ և զկարօտեալքս եկից բա-
րութեամբ. աղքատացաւ՝ այլ զմեծա-
տունն արձակեաց յունայն, և զխոնարհս
բարձրացոյց յանկողոպուտ ճոխութի։
Արտասուեաց՝ և եհան զամենայն ար-
տօսր յամենայն երեսաց։ Ներկեաւ՝ ան-
երկեղս զմեզ կազմելով առ 'ի կոխել
զօձս և զկարիճս. և զամենայն զօրութիս
թշնամւոյն։ Անգիտացաւ՝ զի 'ի մեզ
դարձուսցէ զառաջին գիտութեան շը-
նորհս։ Եկն 'ի չարչարանս խաչին կա-
մաւորապէս, ըստ որում ասաց. «Իշխա-
նութիւն ունիմ դնել զանձն, և իշխա-

նութիւն ունիմ առնուլ զնոսա ։ Ոհա-
րուածս ընկալայ՝ և զցաւս մեր վերա-
ցայց ։ Թ՛ուք էառ՝ և 'ի նախնի ամօթոյ
անտի զմեզ ազատեաց ։

Արդ աստանօր խնդիր իմն է 'ի մէջ
առնելի, թէ փրկել կամելով զմարդիկ
բանն Աստուած, ընդէ՞ր ոչ այլով յեղա-
նակաւ՝ որոյ ամենայն ինչ կարելի է՝ ստը-
նօրինէր զայս, քան մարդ լինելով ։ Դի-
տել արժան է, զի զմարդն զոր ստեղծ
յանեղծութիւն և 'ի պատկեր իւրոյ բա-
րերարութեն, նախանձով իւրով բան-
սարկուն և նորին անձնիշխան կամքն է-
արկ ընդ մեղաց և ընդ ծառայութեան
մահու. և ապա չարախօս լինէր Աստու-
ծոյ, իբրու թէ 'ի բնութենէ և ոչ յիւ-
րոց պատրանաց անկաւ մարդկան բնու-
թիւնս 'ի չարիս, զորին պատճառն յա-
րարիչ բնութեան վերաբերեալ՝ որ այն-
պիսի լինի ստեղծ զնոսա ։ Արդ զայս չա-
րախօսութիւն երևեցուցին առ Յովբ,
զոր և 'ի փորձ մարտի խնդրեցին, և յետ
սաստիկ փորձին յաղթութեան զանմեղն
գտին. զայն Դաւիթ յայտ առնէ, «Նըա-

տան, ասէ, իշխանքն և չարախօս կայքն զլինէն ». և Յովհաննէս 'ի Յայտնութեանն 'ի հրեշտակայ լուաւ՝ որ ասէր. « Ուրախ լերուք երկինք և երկիր, զի անկաւ չարախօսն եղբարց մերոց »: Վասըն որոյ արարիչն Աստուած բանն կամելով զիւր ստեղծուածն երևեցուցանել 'ի բարի գործս՝ թէ յինէն հաստատեալ, ըստ իմաստնոյն բանի՝ թէ « Արար զմարդն յանմեղութեան, և նոքա խնդրեցին զխորհուրդս չարութեան », յայտ է՝ խորհրդով խորամանկ թշնամւոյն, գայ յաշխարհ՝ յորմէ անմեկնելի էր, և եղև մարմին բանական հոգւով՝ որ յառաջն ոչ էր մնացեալ 'ի միաւորութեան անդ՝ անմարմնին, որպէս և 'ի սկզբանն էր կոչեալ 'ի բնաւորական կիրս մարդկան գերաբնապէս և 'ի վեր քան զկիրս: Իւ այսու յինքն յայտնեալ զբնութեանս զանմեղութի, որովք իրաւամբք և արդարութեամբ զչարախօսն մեր ընկէց յաթոռոյ նա՝ որ 'ի դատաստան եկն յաշխարհս յայս, և ասաց՝ թէ « Այժմ դատաստան է աշխարհիս այսորիկ. և իշ-

խան սորին ընկեսցի արտաքս »։ Այլ այն որ աստուածաբար և զօրեղապէս կարող էր զամենայն ինչ առ ՚ի բարին մեզ տնտեսել և հրաշագործել սակս անբաւ իւրոյ բարերարութեանն որ առ մեզ՝ ըստ մեզ լինելով, և տկարութեամբ ըզփրկութիւն մեր և զդարձ շահի վերընտրին . միանգամայն և զի մի մեծաբան պարծեսցի հակառակորդն՝ թէ յաղթեցայ մերկ Աստուծով։

Արդ եթէ մարդ յաղագս զբնութեանս որպիսութիւնն հրատարակելոյ յանձն էառ լինել, վասն էր արդեօք մահուամբ իւրով զառ ՚ի մահուանէ ՚ի կեանս փոխակերպիլն մեր [1] կազմակերպեաց։ Այլ զայս ես ըստ առաջնոյն սահասի իրաւամբ տնօրինել ախորժէր, քանզի օրէնք էին ՚ի նմանէ՝ թէ « Անձն որ մեղիցէ՝ նոյն և մեռցի »․ և զի « Ամենեքեան խոտորեցան, և ոչ ոք է որ առնէ զբարի՝ և ոչ մինչև ցմի », յամենեցուն վերայ շարժէր ոսոխն զդատակնիք վճիռն ։ Ի վտանգի էին մեր իրքն, և յեր-

1 Յօրէն . կազմակերպեաց ։

կուց մեզ առաջի կայր զմի իմն առնել. կամ համենայնից մեռանիլ, և կամ զմի ոք այնպիսի տալ փոխարէն, որ անմեղութեամբ մահուն զամենեցուն իրաւացի զմահու կարողանայր լուծանել զպարտսըն ։ Մարդոյ անհնարին էր իրն, հրեշտակք տկարանային առ այս. վասն որոյ որ արարն ողորմեցաւ, և որ ստեղծն գըթացաւ, զմեռանիլն յանձն էառ, և ըզբնաւիցն կենդանութիւն նովաւ շահեցաւ ։

Հետևաբար ասացելոցս և զայն խընդրելի է, թէ մեռաւ սակս 'ի մահուանէ զմեզ վերականգնելոյ, ընդէ՞ր ոչ այլով քան խաչիւ զմահ ճաշակէր 'ի վերայ հօտի իւրոյ՝ զոր ստացաւ արեամբն իւրով ։ Կարի իմն իմաստնապէս և ա͠ծավայելչաբար զայս սքանչելագործէր, վասն որոյ և Նախատեսօք զայն իրագործութիւն 'ի կանուխ հետէ հռչակէր. յարմարագոյն յաւուրս մեր և հիւանդութեան զբժշկական դեղ փրկութեան պատշաճեցուցանէր նոյն ինքն, որ զհիւանդութիւնս մեր եբարձ և վերացոյց, զոր

և համեմատելով յոյժ հաւաստաբադոյն գտցես ։ Փայտիւ մեղաւ առաջինն Ադամ. 'ի փայտի բարձրացաւ երկրորդն Ադամ՝ շնորհելով ամենեցուն զփայտ փրկութեան և կենդանութեան ։ Պտղոյն ճաշակմամբ 'ի պտղոյ անտի պատրեալն 'ի նախնումն անկաւ . լեղւոյն ճաշակմամբ կենարարին էառ զճաշակ անմահութեան պտղոյն վերստին ։ Կողածնաւն կործանեցաւ նախնին մարդ . յանարատ կուսէ իւր ընկալաւ զվէրս Որդին Հօր միածին , որ էառ 'ի տանէն Ադամայ զմարմին , զի յազնուականութիւնն կանգնեսցէ գարձեալ զանկեալն յառաջինն ։ Ընթացաւ առաջնաստեղծն 'ի ծառն կթել ձեռօքն զպտուղն մահածին . տարածեաց զձեռս իւր 'ի խաչին և բևեռամամբ ոտին՝ որ եղև 'ի զաւակէ նորին մարմին , արձակեաց 'ի կապանաց զիւրն պատկեր , և ըստ մարդն գոլոյ՝ զիւր նախնին ։ Եհան յոյնժամ զԱդամ յադենայ . եմոյծ այժմ 'ի դրախտ անդր զգոլ որդի նորա ընդ նորա ։ Ընէծս եդ 'ի վերայ մեղանչականին Ադամայ . յինքն ընկալաւ զա-

նէծս վասն նորա, զի այնու օրհնեսցէ յօրհնութիւնս հոգևորս զծնունդս նորա: Ի փուշ դատապարտեալ զփշաբեր ախտից վանողն, զնոյն փուշ եբարձ յաստուածային գլուխն, զի մեզ բոլորեսցի պսակ հոգևոր 'ի քարանց պատուականաց և յիմանալեաց: Զքիրտն երեսաց վճռեաց 'ի յամօթոյ սղալման[1] քիրտն ըզգեստեալն. քրտունքն ոլոռն ոլոռն իջանէին 'ի նմանէ, զի զքիրտն մեղացն ջընջեսցէ կենդանական շնչմամբն որ յինքենէ: Մերկեցաւ՝ որ յանցեաւն յետ ճաշակմանն, որ և զթզենւոյն ծածկոյթ ինքեան սփածաւ. մերկացաւ լոյս փառացըն Հօր յատեանն Պիղատոսի, և ըզգեցաւ զքղամիդն նախատանաց, զի մեզ զգեցուսցէ զանապականութեան զգեստ և զանմահութե: Մեռաւ Ադամ ըստ անհրաժեշտ հրամանին. 'ի մահուան խորում միշտ կենդանին ցօղեաց 'ի վերայ նորին զարիւն իւր զաստուածային, կենդանութիւն շնորհելով նորին. զի կենդանութիւն ամենայն մարդ-

1 Այսպէս յօրինակին:

միոյ զարիւնն իւր ասաց առ օրէնս հե-
նրա ։ Հուր վառեցաւ յԵւրոպէ ընդ բո-
վանդակ ծագս աշխարհի ․ Ջուր ել ՚ի կո-
ղից Փրկչին և շիջոյց զբոց ցաւոգին ա-
տին ։ Եւ այսպէս ամենայն փրկական որ-
նօրինական գործք նորա որ ՚ի մահուա-
նըն՝ էին մեզ նախնի ակարութեանն կե-
նագործողք ՚ի քննացելոյն ՚ի վերայ մեր
մահուանէն ։

Բայց հաւատա զչարչարանսն Փրկչին
ոչ աստուածութեանն միայնոյ՝ զի ան-
չարչարելի է ըստ բնութեանն , և ոչ
մարդկութեանն միայն՝ զի ընդունայն է
փրկութիւն մարդոյ , այլ անձառ միա-
ւորութե աստուածութեանն և մարդ-
կութեանն հաւատասցես զօր զչարչա-
րանսն ։ Դարձեալ՝ և ոչ բնութիւն մար-
դոյն համարեալ զչարչարանացն լինել
ընդունակ , վերաբերութեամբ միայն
առնուլ ՚ի Բանն զչարչարանսն , զի այս
երկաբնակացն և երկու որդւոյն առա-
ջնոցն են չարութեան գիւտք ։ Զի ա-
հա յայտնի է՝ ամենայն վերաբերութիւ
հաղորդութիւնք ստորոգելի լինելութե

ոյն յոր ասէին . ըստ որում Սամուէլ ա-
նարգեալ՝ այլ վերաբերութեամբ Աս-
տուած յինքն ընկալեալ. « Ոչ զքեզ, ա-
սէ, այլ զիս անարգեցին »: Նոյն զարհա-
մարհանս և զպատիւ աշակերտացն Ք-
րիստոսի յանձին կրեալ՝ և վերաբերու-
թեամբ յինքն Բանն ընկալեալ. « Եւ որ
զձեզ անարգէ՝ զիս անարգէ, և որ ըզ-
ձեզ ընդունի՝ զիս ընդունի »: Իսկ Բանն
ոչ այսպէս ընդունէր զոյս իւրն մարմնոյ,
այլ որպէս իսկզբանն միաւորութեանն յա-
րովայնէ Կուսին ամենայն ինչ ՚ներգոր-
ծութիւն մարմնոյն՝ Բանին էր, և Բա-
նին՝ մարմնոյն, այսպէս և չարչարանքն:
Քանզի ոչինչ ՚ի կամաւորականն կրից իւր
կրելով. կամ յապտրաստանից ոմանց ՚ի վե-
րայ նորին ածելով, երկուց իմացեալ լի-
նի՝ աստուածութեանն կամ մարդկու-
թեանն, այլ անճառ միաւորութեանն.
Քանզի Աստուած Քրիստոս և մարդ
է Քրիստոս, վասն որոյ զմարդկայինն
մարդկութին կրէր հանդերձ աստուա-
ծութեամբն՝ այլ ոչ ըստ աստուածու-
թեանն, որպէս և զաստուածայինն ա-

տուածութին գործէր հանդերձ մարդ-
կութեամբն՝ այլ ոչ ըստ մարդկութեն.
Վ․անզի չարչարեցաւ անչարչարելի Բանն
չարչարելեաւն մարմնովլ, ըստ որում աս-
ել Նորա՝ իւր չարչարելի մարմինն, և
միայն ինքն անչարչարելի, զի դարձեալ
իւր՝ Նորա է անչարչարութիւնն. զի ոչ
եթէ ՚ի մարդկութեանն է չարչարանքն
՚ի Քրիստոս, ապա թէ ոչ՝ զի՛նչ փառք
մարդոյ չարչարիլ, այլ զի անչարչարելի
աստուածութեանն է չարչարանքն չար-
չարելի մարդկութեանն Նորա, այնր ա-
ղագաւ ՚ի չարչարանս եկեալ՝ զնոյն իւր
փառս կոչէր. «Այժմ փառաւորեցաւ,
ասէ, որդի մարդոյ». և թէ՝ «Հայր փա-
ռաւորեա զորդի քո, զի և որդի քո փա-
ռաւորեսցէ զքեզ»: Տես՝ զի մի և նոյն
Քրիստոս որդի մարդոյ և որդի Աստու-
ծոյ զինքն կոչէ, զի մի և նոյն ինքն էր
որդի մարդոյ և տէր գոլով. վասն որոյ
չարչարեալ ասի Քրիստոս անչարչարելի
աստուածութեամբն՝ այլ ոչ ըստ աս-
տուածութեան, զի ոչ է չարչարելի աս-
տուածութիւնն, այլ չարչարի իւրովն

անչարչարելի աստուածութեամբն . որպէս անչարչարելի ասի Քրիստոս անչարչարելի մարդկութեամբն՝ այլ ոչ ըստ մարդկութեանն , զի չարչարելի է մարդկութիւնն , այլ անչարչարելի ասի ընդ անչարչարելի աստուածութեանն միաւորութեամբ ։ Ըստ որում մարդ ՚ի հոգւոյ և ՚ի մարմնոյ միացեալ յորժամ չարչարի , ոչ լոկ մարմնոյն է չարչարանքն , զի ահա անհոգի և մեռեալ մարմին ոչ ընդունի զչարչարանս . և ոչ միայնակ հոգւոյն է չարչարանքն , զի անմարմինն հոգի բնութեամբ է անչարչարելի , այլ միաւորութիւն նոցին չարչարանքն . քանզի չարչարի անչարչարելի հոգին չարչարելի իւր մարմնովն , և ընդունի զչարչարանսն չարչարելի մարմինն իւրով անչարչարելի հոգւովն ։ Որպէս և երկաթ հրացեալ չարչարի ուռամբ հարկանելով ; յայտ է զի ոչ լոկ երկաթն տանջի , այլ և հուրն ընդ նմա չարչարի . և ոչ հուրն ըստ բնութեան չարչարի , զի հուրն առանց նիւթոյ ինքն ըստ ինքեան անըմբռնելի է , վասն որոյ և անչարչարելի .

այլ 'ի նոյն ինքն 'ի նիւթ երկաթին ըմբռնեալ և միացեալ՝ չարչարիլ, սակայն անչարչարելի հուրն վասն ընդ չարչարելի երկաթին միաւորութեան։

Նոյնպէս անչարչարելի հուրն Աստուած չարչարիւր ընդ իւրն չարչարելի մարմնոյ, և մնայր անչարչարելի ըստ աստուածութե͞ն իւրոյ. և չարչարելի նորա մարդկութիւնն չարչարեալ՝ և ասի անչարչարելի վասն ընդ անչարչարելի բանին միաւորութեանն։ Քանզի որ նմանն էր մեզ ըստ նիւթական մարմնոյն առմանն, նոյն ինքն աննման մեզ ըստ բանին միաւորութեան. և որ նման մեզ ըստ առ 'ի մէնջ եղելոյ, աննման մեզ աստուածանալովն և Աստուծոյ յատուկն եղով. վասն որոյ մեռանիլ ասի նա անմահ աստուածութեամբն, այլ ոչ ըստ աստուածութեանն՝ որ յաւէտ անմահն է։ այլ մահկանացու իւրով մարմնովն անմահն էութեան զմահ ճաշակեաց. վասն որոյ և մահկանացու նորա մարդկութիւն զմահ կրեալ՝ և անմահ միացեալ ընդ անմահին միաւորութեամբ. քանզի փրկիչ

տոս մեռաւ ճշմարտապէս, և էր անմահ ստուգապէս ։ Ուստի և 'ի նմանէ բխեցին կայլակն արեան և ջրոյ. Ջուր ել իբրև ստուգապէս մեռելոյ, և արիւնն բխեաց որպէս ճշմարտապէս կենդանւոյ, զի անշնչացեալ մարմինն կենդանի էր աստուածութեանն միաւորութեամբ ։

Արդ մեռեալ մարմնով կենդանին յաւիտենից յերկուս տեղիս, որ զիս բանացեալ պահէին. վարելով բանական հոգւովն և շնչովն առ դժոխաբնակ մարդկան հոգիսն ազատել զնոսա, և մարմնովն 'ի մարմնածածուկ ներքսագոյն դժոխսն 'ի գերեզման. և յերկնայինն անբաժանաբար մարմնով, զի նոյն ինքն աստուածութիւնն որ զամենայն յամենայնի լընու, լինել էր ընդ Հօր և ընդ Հոգւոյն 'ի միաւորութիւն աստուածութեանն. և էր բաւանդակ յիւրում մարդկային մարմինն որ 'ի գերեզմանին, և ընդ բանական իւր հոգին բոլորովին՝ յաւերումըն դժոխոց ։ Եւ զայս հաւատացեա յարդեանցն իւրոց, զի մարմին նորա 'ի գերեզմանի անդ ոչ ետես զապականու-

թիւն՝ որպէս վկայէ Դաւիթ, վասն ընդ-
անապականին միաւորութեանն. և հոգի
նորա ոչ թողաւ 'ի դժոխս՝ սակս ընդ-
աւերողին դժոխոց միաւորութեանն,
որպէս վկայէ Պօղոս՝ թէ կենդանին հո-
գւով երթեալ քարոզեաց 'ի դժոխսն։
Եւ յորժամ ելից զանօրէնութիւնն, ա-
զատեաց զամենեսին յապականութենէ
և 'ի դժոխոց, յայնժամ աստուածու-
թիւնն՝ որ 'ի մահու անտի բաժանեալ
հոգւոյ իւրում որ 'ի մարմնի իւրում՝
որ բովանդակէր 'ի մարմինն իւր և լիով
'ի հոգի հոգին իւր, դարձեալ յերկո-
սին զօղ անբաժանաբար բովանդակու-
թեամբ զնոսին միաւորեալ՝ 'ի դուրս
գայր եռօրեայ 'ի գերեզմանէն՝ աստու-
ածապէս նովին մարմնովն որ մեռաւ, և
հոգւով և միօք կատարեալ Աստուած
և մարդ. որպէս և 'ի կուսէն ծնեալ՝ նոյն
ինքն և 'ի գերեզմանէն յարուցեալ՝ ծը-
նօղն կոյս մնացեալ, և գերեզմանին կը-
նիք ոչ լուծեալ։ Որ և թէպէտ 'ի բազ-
մութեանն տեսիլ ոչ արար զյարութիւն
և ոչ զհամբառնալն յերկինս իբրև ըն-

խաչելութիւնն և զմահն՝ վասն անար- ժանութեան ժողովոյն, զի և յարժա- նաւորէն 'ի Մարիամայ արգելոյր զինքն, «Մի՛ յիս մերձենար ասէ դ. իւրոց եղ- բարցն որբագան գնդին միոյն զինքն յայտնապէս երևեցուցանէր։ Սակայն որպէս 'ի տօնի պասքային կատարեաց զչարչարանսն իւր, նոյնպէս և 'ի պենտէ- կոստէին՝ որ էր տօն տուչութեան օրինացն, ետ զհոգին սուրբ յառաքեալ- սն, որք 'ի նոյն հոգւոյ զօրացեալք վկ- այեցին զյարութիւնն Քրիստոսի և զհամբարձումն յերկինս։

Զերիս տօնս հրամայեցաւ յԱստու- ծոյ 'ի տարւոջ կատարել համանման մի- մեանց գոլ բազմաժողով, տօն Զատկին և Պենտակոստէին և տօն Տաղաւարա- հարացն. վասն այն բազմաժողով մար- դիկ որ 'ի տօն բաղարջակերացն տեսին զխաչելն Քրիստոսի և զմահն, նոյն բազ- մաժողով մարդիկ 'ի միւս այլ տօն տե- սին զիջումն Հոգւոյն յառաքեալսն, և լու- ան զյարութիւնն Քրիստոսի և զփա- ռաւոր համբարձումն յերկինս; և երեք

հազարքն և հինգ հազարքն հաւատա-
ցին 'ի Քրիստոս ։

Բայց մի՛ ոք յայն հայելով զի յետ
յառնելոյն 'ի մեռելոց Քրիստոս եկեր և
էարբ ընդ առաքեալսն , համարեսցի թէ
յետ յարութեանն զգալի կերակուրք
գոն . քանզի Քրիստոս զայն յաղագս հաւ-
աստելոյ զյարութիւնն արար , զի յայտ-
նի լիցի՝ թէ ստուգապէս յարեաւ 'ի մե-
ռելոց , և ոչ է առ աչօք . վասն որոյ ա-
ռաջի առաքելոցն եկեր՝ զի վկայք եղի-
ցին ճշմարիտ նորա յարութեանն , որ-
պէս ասէ Պետրոս՝ թէ « կերաք և արբ-
աք ընդ նմա յետ յարութեան նորա » ։
Բանզի և զայս զորս յարոյց Քրիստոս
'ի մեռելոց վասն ստուգելոյ զյարութի
նոցա ասէր՝ ուտել և ընթանալ , որպէս
զաղջիկն մեռեալ իբրև յարոյց՝ ասաց
տալ նմա ուտել . և զՂազար հրամայէր
'ի կապից արձակել և թողուլ և գնալ ,
զի երևեսցին ստուգապէս յարուցեալքն ։
Նոյնպէս և լուծանելոյն անդամոց յետ
բժշկելոյն հրամայէր զմահճին բառնալ ։
Դարձեալ վասն ունելոյն 'ի ձեռն

և յառաջ գնչան բևեռացն, և 'ի կողմն զխոցուածս գեղարդեանն, մի՛ ոք կարծիցէ թէ և 'ի մեռն յարութեան վէրօք և ցաւօք լինիցին յառնել որք այնպէսն մեռան, այլ գիտասցէ՝ զի թէ ճշմարտապէս զգալի մարմնով և իւրաքանչիւրոք իւր մարմնովն յառնէ 'ի մեռելոց։ Սակայն ամենայն ախտք մարդկայինք 'ի բաց բարձեալ լինին, զի ոչ ծերն ծեր՝ և ոչ տղայն 'ի տղայ մարմին յառնէ, և ոչ երևի անդ այր և կամ կին. նոյնպէս և ոչ ոք խոցեալ և անդամօք հատեալ, տըգեղ կամ վիրաւորեալ յառնէ, այլ հաւասարակերպ ամենեքեան 'ի կերպարանըս հրեշտակաց յառնեն, որպէս Քրիստոս ասաց՝ թէ հաւասարք հրեշտակաց են, զի յարութեան որդիք են։ Այլ Քրիստոսի վասն այնորիկ 'ի մարմինն կային տեղիք բևեռաց և խոցուածս տիգին ոչ կցեալ, զի յայտնի՝ թէ որ մեռաւն՝ նոյն ինքն է որ յարեաւն, այն որ 'ի խաչին բևեռեցաւ և խոցեցաւ, որ և 'ի միւսանգամ գալստեանն նովին նշանակութեամբք յառնելոց է 'ի դատաստա-

տուԹիւն անհաւատից հրէից, զի հալա-
ծեցին 'ի նա զոր խոցեցին և կոծեցին,
որպէս զՔրիստոսէ ասէ. որպէս երևեալ
հրեշտակքն վկայեցին՝ Թէ "զՅիսուս Նա-
զովրացին զխաչելեա՞լն խնդրէք, նա յա-
րեաւ ։։ Վասն այնորիկ 'ի յարուԹեանն
ցուցանէր զնշան խաչելուԹեան, Թէ
խաչեալն յարեաւ, և խաչեալն գալոց
է դատաւոր. ըստ որում և 'ի համբառ-
նալն նորա յերկինս՝ երկու արքն երև-
եալք որք էին հրեշտակք, ասէին ցառ-
աքեալսն, Թէ "Այս Յիսուս որ վե-
րացաւ 'ի ձէնջ յերկինս, սոյնպէս եկես-
ցէ ։։ Որ և յետ յարուԹեանն խնդրես-
ցէ ոք Թէ [1] ու՞ր լինէր, զի երբեմն երբեմն
երևէր աշակերտացն. Թէպէտ աւելորդ
է խնդրել զտեղի այնմ՝ որ ընդ ամենայն
տեղիս է տէրուԹիւն նորա, և ընդ փա-
կեալ դրունսն մտանէր, և ընդ մէջ
հրէիցն անցեալ 'ի վերայ՝ օդոյն գնայր,
'ի վերայ ջրոյ որպէս 'ի ցամաքի շրջէր.
սակայն ոմանց պատշաճ համարեցաւ ա-
սել, Թէ զաւուրս քառասուն՝ որ 'ի յա-

1 Յօհն. ԻԱ.

րութենէն՝ մինչև ՚ի համբառնալն իւր՝ յօդն եկաց ՚ի վեր քան զերկիր, զի և զայն մաքրեսցէ ՚ի ճենճերայց զոհիցն կռոց և յամենայն գարշահոտութենէ մեղաց։

Եւ մեր արդեւք լցեալք երևին երեք տիւք և երեք գիշերք թաղման նորա ՚ի սիրտ երկրի։ Բայց Յովհան Ոսկեբերանըն այսպէս ասէ, թէ յերեկոյէ հինգշաբաթուն՝ յորում ճաշակմամբ զխուրն մարմին առաքելոցն թաղեցաւ յերկրեղէն սիրտ նոցա, համարեալ զերեք տիւն և զգիշերն։ Դարձեալ և մեծն Եփրեմ զմիջեալ ուրբաթուն խաւարմամբ լուսաւորացն զայն երկու օր համարեալ. և այսպէս թուեն զերիս տիւն և զգիշեր։ Այսպէս և մեծն Դիոնէսիոս աշակերտ որ առաքելոյն Պօղոսի՝ մի յեւթանասունիցն որբազան դասուցն, այսպիսի ասէ, թէ զթաղումն աստուածպետականին ՚ի սիրտ երկրի երիս տիւս և գիշեր ասեմ։ Տես՝ զի ընդ տիւն և ընդ գիշերն երիս ասէ. և յայսմ ճշմարտի յայտնութիւն Քրիստոսի յաւուր շաբաթու՝ որ աւե-

տարանիչն Մատթէոս ասէ, թէ «Ցերեկոյի շաբաթուն յորում լուսանայր միաշաբաթին»: Այն բանիւ առ Նոյիւ և վասն յաճախելոյ չորեացն դքսանն ամն կարճեաց. և չորեքհարիւր ամ ասաց որդւոցն Իսրայէլի կալ յԵգիպտոս, և զթուղթեամբն զերկերիւրն բաւականացոյց [1] վճիռն: Այսպէս արագագոյն իմըն առաքել զմերն փրկութիւն սաստգապէս մահուամբն և թաղմամբն՝ կամեխագոյն արար զյարութիւնն իւր քան զնախինի պայման հրամանին, զի թէ առաւելեալ էր՝ այնոքիկ էին խտրանաց, իսկ զի համառօտեցան՝ քաջութեան հզօրին և մարդասիրութեան մերոյ փըրկողին են ցոյցք:

Իսկ ընդէր զյարութիւնն նախ քան արանց՝ կանանց արար յայտնի զնոյն: Զի որոց այպանութիւն նախ հնչեալ բողոքեալ 'ի բնութիւնս, և 'ի նոցանէ և 'ի նորոգութիւնն աւետեալ հռչակեաց 'ի մարդկութիւնս. միանգամայն զի և կանանց ազգ աւելի իմն և զօրագոյն քան

1 Յօբէն. Զվճիռն.

ղարս համբաւել զտեղեկացեալսն և ոչ թագուցանել. և ևս՝ զի որ ոքնի, վաղագոյն ժամանէ որում փափաքէ. և նոքա յաւելագոյն ևս հոգածեցին վասն կենարարին թաղման պատուոյ, վասն որոյ յառաջագոյն վայելեցին 'ի տեսիլ յարուցելոյն: Իսկ այլք խնդիրք որ վասն իւղաբեր կանանց, երևման հրեշտակաց և այլոց, և խորհրդական տեսութեանց 'ի սոյն յարմարեցելոց, կանխագոյն քան զմեզ իմաստնոցն ծառեալ զնոյն:

Բայց մեզ աստանօր խնդրելի է, թէ ընդէ՞ր Հոգին սուրբ ոչ եկն յառաքեալսըն մինչ Քրիստոս յաշխարհի էր: Բանզի ինքն բաւական էր 'ի մխիթարութի նոցա ընդ նոսին լինելովն. և ևս՝ զի ինքն մարդեղութիւն դատաւորական կրթեսցէ զամենայնիմասն զնոսին, և ապա Հոգին եկեալ իբրև առ կատարեալս՝ զամենակատար զօրութիւնն իւր 'ի նոսին առատապէս լցուցէ, ըստ որում ասէր Քրիստոս. "Լաւ է ձեզ եթէ ես երթամ: զի թէ ես ոչ երթայց մխիթարիչն ոչ եկեսցէ առ ձեզ", իբր թէ մեծագոյն

շահն և վարդապետութիւնն նմա է պահել ներգործել առ ձեզ։

Իսկ թէ յոր խզման Հոգւոյն 'ի նոսա ընկալուն զՀոգին, ապա զի՞նչ է այն որ յետ յարութեան իւրոյ ինքն Քրիստոս մեռեալ առ նոսին փչեաց 'ի նոսա զՀոգին ասելով. "Առէք հոգի սուրբ"։ Յայնժամ մասնաւորաբար ետ 'ի նոսա 'ի շնորհաց հոգւոյն, զի ընդելեալք և կրթեալք կարողասցին զառաւելագոյն առնել, և մի մխասեսցին յահաւոր զօրութենէ երևեցելոյն. քանզի թէ հրեշտակ երևեալ Դանիէլի հանդերձեալ էր մեռանել՝ թէ ոչ 'ի նմանէ էր օժանդակեալ, որչափ ևս առաւել առաքեալքն՝ որ ըզՏէրն հրեշտակաց հանդերձեալ էին ընդունել։ Վասն որոյ նախնի փչմամբն կազմ և պատրաստ գործեաց զնոսա Քրիստոս ընդունել զէակիցն իւր։

Իսկ ընդէ՞ր ոչ իսկոյն 'ի համբառնալն Քրիստոսի առաքեցաւ Հոգին, այլ տասունքն ինչ ընդ մէջ անցին։ Զի պատրաստեցին և խորհեսցին որք մնացեալք 'ի վարդապետէն; և զմտաւ ածեալ զխոստումն

աւետարանացն առաքելոցն՝ անիրաւ և յանուանւ հայցեսցեն զգաղափար նորա, և 'ի պէտս պարգևին հասարակ մեծամեծ փափագմամբ ըղձանայցեն նմա :

Այս էր վասն առաւելքն իւրն եղեն 'ի համբառնալոյ անտի փրկչին մինչև յիջուցմն մխիթարչին : Գիտելի է, զի ամենայն պարգևք աստուածայինք 'ի վերուստ երկնաւորացն պատուաւորութիւք յերկրաւորս իջանեն. իսկ մարդեղութեանն Քրիստոսի անօրէնութիւնք զանխալ յերկնաւորացն առ երկրաւորս կատարեցաւ, ներքնագոյն դասուցն նայս միայն տեղեկութիւք հրեշտակական դնդին : Իսկ մեծագոյնք ամն իշխանութիւնքն, հրեշտակապետքն և պետութիւնքն, զօրութիւնքն և աթոռութիւնքն, սերովբէքն և քերովբէքն և աթոռքն յերկրաւորս եկեղեցւոյ ուսան զգաղտնապատիկ իմաստաւորութիւն Քրիստոսի, որպէս յայտ առնէ Պօղոս : Այսն որոյ քառ իննն դասուցն առաւելք իւրն յանմեայ իջուցմն առաւետեացն, իբր[illegible] է համբարձմանն առ իւրաքանչիւր դասս երկնայնոցն որ մի ե-

ղեալ, առ 'ի խորհրդադրութս տանել զնոսա՝ որպէս ցուցանեն Եսայիաս եւ Դաւիթ. զի մերլինք հարցանէին 'ի տեսանելն զՔրիստոս, թէ այս ո՞վ է որ գայ արիւնազգեստեալ. եւ ներքինք պատասխանէին, թէ Տէր կարող 'ի պատերազմի, որ եհար զթշնամին եւ փրկեաց զարարածս. եւ այսպէս ուսուցանեն զերկնայինսն ։

Ըստ որում է իմն աւանդութեամբ առ մեզ հասեալ, թէ մերն Լուսաւորիչ հրեշտակ գոլով տեսանաւոր 'ի չորրորդ դասու երկնաւորացն, եւ յամենայն աւուր երեւէր նմա. իսկ 'ի չորրորդ աւուր որ յետ համբառնալոյն Քրիստոսի, որ է կիւրակէ օրն, ոչ եկն զուարթունն առ սուրբն. որ 'ի գալն իւրում հարցեալ եղեւ, պատասխանեաց՝ թէ տօն մեծ էր խնդոյ դասուն որ յերկինս. Ասեն որոյ իմացեալ լուսաւորն հոգւոյն, եթէ յամ ամի երկնաւորքն զօր ելանելոյն Քրիստոսի առ Նոսա տօնեն, եւ ինքն զայն օր կարգեաց յեկեղեցիս տօն գալստեանն Քրիստոսի, զոր տօնեմք վերին ոչ գիտելոյ

զխորհուրդն՝ տօն ծաղկազարդի կոչեն, և երգ և եղանակ զարմանալեաց տօնին կատարեն: Այսր աղագաւ աւուրքս այս ընդ մէջ անցին: Այլ յորժամ մարմնովն նստաւ Տէրն ընդ աջմէ Հօր, առաքեաց զՀոգին. զի սպառ էր յերկինս երևել մերոյ բնութեանս, և հաշտութեանցն աւարտեալ լինել. և ապա գալ Հոգւոյն և յարդարել հաշտ զգիտութիւնն:

Արդ այսօրիկ՝ յիշմանէ Բանին յարգանդ Կուսին մինչ 'ի համբառնալն յերկինս՝ սակաւուք բաւականացին. և վասըն միւս անգամ գալստեանն Մատթէոս աւետարանիչն լուսապայծառս ցին. Ճառէ ահաւորապէս և յայտնաբարբառ լինել ըստ արեգականն ծագման, զխաչն ընդ ինքեան ունելով 'ի պարծանս հաւատացելոց և 'ի դատապարտութիւն անհաւատից. և փողով հրեշտակաց ժողովէ առ ինքն զամենայն ծագս երկրի. զի ինքն է գալոց դատաւոր ամենայն արարածոց. զբարեգործսն մշտնջենաւոր հանգստեանն վիճակելով. և զչարսն անծանօթ անձին զատապարտել 'ի տանջ

ջանին տրատապահմանելով յաւիտենական և անսահման անձկանքը ։ Այս այսոքիկ այսքան ։

Բայց եկեսցուք 'ի կողմունս Որդւոյ յաղագս անախտ ծննդեան . քան զի որ բան էր 'ի հայրականն ստուէ Հօր բըղխեալ Աստուած , և 'ի սկզբանէ առ Աստուած , նոյն ինքն վասն մերոյ փրկութեան մարդ եղեալ , և 'ի բազմապատիկ բարերարութեանցն որ առ մեզ՝ յոգնակի անուամբ անուանեալ լինի յաստուածաբանիցն բանիւք ։ Միածին՝ որպէս 'ի միայնոյ Հօրէ անմայր ծնեալ անժամանակ , նոյն և 'ի կուսէ ծնեալ անհայր 'ի ժամանակի ։ Գառն՝ վասն զի պատարագեցաւ և զմեղս եբարձ զաշխարհի , և զի զգեստ եղեալ մերկութեան մերոյ ։ Այգին՝ զի զբանն կենաց սերմանեաց յաշխարհի . և նոյն է եզն պարարակ՝ որ զենաւ 'ի դարձ անառակին ։ Առիւծ՝ զի թագաւոր էր և առանց մեղաց և աստուածախառն մարմնովն ։ Արծուի՝ զի հանդերձ մարմնովն սլացաւ 'ի ծոց Հօր ։ Բազէ՝ զի որսալից է զհոգիս արդարոցն ։

Միեղջերու՝ զի միածին 'ի Հօրէ. և միահեծան աստուածութեամբն. Զի կոչեցաւ, զի զօրեղապէս և կամաւ դիւաց 'ի չարչարանսն. Ձիու՝ զի արագ էր 'ի մեղաց. Աքաղաղ և նոխազ՝ զի գալոց է յաւուրն յետնում. Մեղու՝ զի ճարտարապետ էր և արարիչ քաղցրութեան. Արջիւն՝ զի պատրաստեաց մեզ կերակուր հոգևոր յամարայնոյն. Որդն՝ զի զԹագաւորական մետաքսն լուսեղէն զգեստուն ծնաւ մեզ. Հեծեալ իշու և ուղտու, զի ճանապարհաւ հեղութեամբ եկըն և բարձրացոյց զանկեալս. Հաւ՝ զի մեռանելոց էր, որով և բազում որդինըս արար. Կէմ՝ զի համասատուն էր աստուածութեամբն ընդ Հօր, մարմին ընկենլով եղաւ 'ի գլուխ անկեան հագև որ շինուածոյ մարդկային բնութեան. Օձ՝ զի պատրով նորա լցան ամենայն արարածք. Ոսկի՝ զի ամենապատիւ էր. արծաթ՝ զի անարին էր և սուրբ. Հաց՝ յերկնից իջեալ և յերկրէ յայտնեալ, զի կերակուր կենաց քաղցելոց պարգևեցաւ. Գուր՝ զի հաստատարան է, և հա-

ւատացելոցն անձրեւաւ ըմպելի ։ Գետ՝ զի յորդառայնէ 'ի նմա հաւատացելոցն ըմ-պելոց էր ջուր կենդանի ։ Որթ՝ զի ըզ-կենաց բաժակ արբեան իւրոյ մատուցա-նեաց մեզ, որով և ուռ զմեզ հաւատով յինքն պատուաստեաց ։ Ծառայ՝ զի հը-նազանդ էր Հօր կամաց ։ Աստղ 'ի Յա-կոբայ՝ զի պայծառ[1] էր առաւօտեամբ ։ Մար-գարիտ ծովածին՝ զի լոյս էր աշխարհի ։ Քահանայ՝ զի քաւիչ և միջնորդ է ։ Հո-վիւ՝ զի եկեղեցւոյ գլուխ է ։ Ճանա-պարհ՝ զի առաջնորդ էր դրախտին վայ-ելման ։ Դուռն առ Հայր մտից ։ Խորան չորեքկուսի՝ մարմին խաչալեալ ։ Թա-փանցիկ պարզութեան՝ անքննելի որովայն ։ Թիթեղն նուիրեալ՝ հայեցուածք սքան-չելի աչաց, և վերնափեղկ մազեղէն՝ գագաթն գլխոյն դոմեալ ։ գօտի ան-կաւածոյ՝ աճումն աստուածայնեալ մար-մնոյն ։ բեհեղն և ծիրանի՝ մարմինն եր-կնագոյն ։ խորխորն հաստատուն՝ գար-շապարն երկնակոխ ։ ըծակ ոսկեպատ՝ ձե-ռքն աշխարհաստեղծ ։ զանգակն ոսկի՝

1 Յօրին. չիք էր ։

լեզուն վարդապետութեան զուգա-
տուած առեցելոյն ։ Որդ ըշարս բա-
նիս այսպէս տեսցես և զայլս յաւել-
ցես, զի աներեւոյթք նորա արարածով-
քըս տեսանին ։

Իսկ զխոնարհագին ձայնս վասն մար-
դանալոյն իմա առացեալ ’ի վերայ Փրկ-
չին մերոյ Աստուծոյ, զայն թէ՝ « Ոչ կա-
րեմ ես առնել յանձնէ և ոչինչ », և թէ՝
« Զոր Հայր որբեաց և առաքեաց յաշ-
խարհ », և թէ՝ « Որդւոյ ետ ունել կեա-
նըս յանձին ». և զառաքելոյ ասելն.
« Թէպէտ որդի է՝ ուսաւ ’ի չարչարա-
նաց անտի զհնազանդութի՞ւն ». և ինքն
ասէր. « Տուաւ ինձ ամենայն իշխանու-
թիւն », և թէ՝ « Աստուած զնա առա-
ւել բարձրացոյց »։ Վասնզի որ ընդ Հօր
իւրում ունէր զկեանս և զիշխանութի՞
և զփառս և զբարձրութիւն, յորժամ
միացոյց ընդ ինքեան զծառայական մար-
մինն՝ այնր աղագաւ և այս ձայնք ’ի վե-
րայ նորին խոստեցեալք յարադրեցան ։
Իսկ զայն թէ՝ « Տէր և օծեալ զնա Աս-
տուած արար », և թէ՝ « Զնա Աստուած

UNIVERSITY OF MICHIGAN
248